

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

JOURNAL OF MEDENİYET POLITICS

(Hakemli ve Uluslararası Dergi)

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ

ISSN: 2547-9695
e-ISSN: 2587-0815

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
**Siyasal Bilgiler
Fakültesi Dergisi**
JOURNAL OF MEDENİYET POLITICS

(Hakemli ve Uluslararası Dergi)

Cilt/Volume: II 2017 No:1

İstanbul 2017

İLETİŞİM/CONTACT

Adres/Adress: İstanbul Medeniyet Üniversitesi,
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığı, Güney Yerleşkesi A Blok 2. Kat,
Dumlupınar Mahallesi D-100 Karayolu, Kadıköy/ İstanbul

Telefon: +90 (216) 280 25 52

Fax: +90 (216) 280 25 55

Kurumsal E-mail: siyasal@medeniyet.edu.tr;

E-mail: ismus.dergi@medeniyet.edu.tr

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi / Journal of Medeniyet Politics (JMP)'te yayınlanan makalelerin tüm yayın hakları, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne aittir. Dergide yayınlanan makaleler, yayın kurulunun yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz. Bilimsel çalışmalar için kurallara uygun alıntı ve atıf yapılabilir. Dergide neşredilen makalelerdeki görüş ve düşünceler, yazarların şahsına ait olup, dekanlığımızı ve editörümüzü/alan editörlerimizi sorumlu kılmamaktadır.

Baskı:

Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.

Cihangir Mahallesi, Güvercin Caddesi, No: 3/1,

Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2, 34310 Avcılar/İstanbul

Tel: +90 (212) 412 17 00, Fax: +90 (212) 422 50 10

<http://www.mega.com.tr>

Sertifika No: 12027

KURUCU VE İMTİYAZ SAHİBİ

(Rektör Prof. Dr. Gülfettin ÇELİK Adına)

Prof. Dr. Ahmet KAVAS

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekan V.

EDİTÖR

Prof. Dr. Ahmet KAVAS

ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Murat TAŞDEMİR (İktisat)

Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV (Uluslararası İlişkiler)

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi)

Prof. Dr. Fatih SARIOĞLU (Maliye)

Doç. Dr. Adem BALTACI (İşletme)

E-DERGI YÖNETİCİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed TANDOĞAN

EDİTÖR YARDIMCILARI

Arş. Gör. Abdullah Said ARI

Arş. Gör. İbrahim KURAN

Arş. Gör. Ali İhsan KARAMAN

Arş. Gör. Burak LEBLEBİCİOĞLU

Arş. Gör. Fatma Pınar ARSLAN

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Gülfettin ÇELİK

Prof. Dr. Ahmet KAVAS

Prof. Dr. M. Lutfullah KARAMAN

Prof. Dr. Ahmet NOHUTÇU

Prof. Dr. Ferda HALICIOĞLU

Prof. Dr. Veli Denizhan KALKAN

Prof. Dr. Fatih SARIOĞLU

Doç. Dr. Faruk BAL

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed TANDOĞAN

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Gülfettin ÇELİK (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Prof. Dr. Ahmet KAVAS, (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Prof. Dr. M. Lutfullah KARAMAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Prof. Dr. Murat TAŞDEMİR (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Prof. Dr. Hamza ATEŞ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Prof. Dr. Azmi ÖZCAN (Sakarya Üniversitesi), Prof. Dr. Thom BROOKS (Durham Üniversitesi), Prof. Dr. Lütüfihak ALPKAN (İstanbul Teknik Üniversitesi), Prof. Dr. Osman KANE (Harvard Üniversitesi), Prof. Dr. Michelangelo GUIDA (29 Mayıs Üniversitesi), Prof. Dr. Elkali GERBI (Medea Yahya Faris Üniversitesi), Prof. Dr. Muhammed HARON (Botsvana Üniversitesi/Pretoria Üniversitesi), Prof. Dr. Fatih SARIOĞLU (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Doç. Dr. Adem BALTACI (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Dr. Samir AMGHAR (Strasburg Üniversitesi).

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS) / Journal of Medeniyet Politics (JMP)
2017, Cilt/Volume: II, No: 1

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS), yılda iki kere çıkan uluslararası hakemli akademik bir dergidir ve *ResearchBib (Academic Resource Index)*, *Ulrich's Periodicals Directory* ve *Social Science Research Network (SSRN)* tarafından taranıp indekslenmektedir.

Journal of Medeniyet Politics (JMP) is an international refereed academic journal and has published semi-annually. It has been indexed by *ResearchBib (Academic Resource Index)* *Ulrich's Periodicals Directory* and *Social Science Research Network (SSRN)*.

HAKEM LİSTESİ

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ / UNITED STATES OF AMERICA

Prof. Dr. Osman KANE (Harvard Üniversitesi)

CEZAYİR / ALGERIA

Prof. Dr. Elkali GERBI (Medea Yahya Faris Üniversitesi)

Doç. Dr. Nadia TERCHOUNE (Medea Yahia Faris Üniversitesi)

FRANSA / FRANCE

Dr. Samir AMGHAR (Strasbourg Üniversitesi)

İNGİLTERE / ENGLAND

Prof. Dr. Thom BROOKS (Durham Üniversitesi)

İTALYA / ITALY

Prof. Dr. Michelangelo GUIDA (29 Mayıs Üniversitesi)

PORTEKİZ / PORTUGAL

Dr. Bruno Daniel de Brito Serra (Minho Üniversitesi)

TÜRKİYE / TURKEY

Prof. Dr. Âdem APAK (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet KAVAS (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet NOHUTÇU (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Azmi ÖZCAN (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Berdal ARAL (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Emel PARLAR (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Ferda HALICIOĞLU (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. H. Neşe ERİM (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Hamdi GENÇ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Harun ÖZTÜRKLER (Kırıkkale Üniversitesi)

Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Lütüfhak ALPKAN (İstanbul Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Muhittin ATAMAN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR (Celal Bayar Üniversitesi)

Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Tarkan OKTAY (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. V. Denizhan KALKAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Yüksel DEMİRKAYA (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Adem BALTACI (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Doç. Dr. Ayfer GEDİKLİ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Doç. Dr. Cevdet KIZIL (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Doç. Dr. Çiğdem NAS (Yıldız Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Dursun YENER (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Etem Hakan ERGEÇ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Faruk BAL (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Giray GÖZGÖR (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan KÖSEBALABAN (İstanbul Şehir Üniversitesi)
Doç. Dr. Hilmi ÜNSAL (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Hüseyin KAYA (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail ERMAĞAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Leman ERDAL (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Levent ERDOĞAN (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA (İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. Sabri AZGÜN (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Süleyman ELİK (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Erdem TAŞ (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Abdullatif ÇEVİKER (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Arafat Salih AYDINER (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bilal ÇANKIR (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Erol MUZIR (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih BAYRAM (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Mehmet YALÇIN (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih YİĞİT (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Nil DÖNER (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gülfer VURAL (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Halil Kürşad ASLAN (İstanbul Medipol Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Helin Sarı ERTEM (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İdil TUNÇER KILAVUZ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi M. Sait TÜRKHAN (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi M. Zahit ATÇIL (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sabri TOPRAK (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOCAOĞLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mertcan TAŞÇIOĞLU (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed TANDOĞAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan GÖKSEL (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özer SELÇUK (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özlem YÜCEL (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tolga DURSUN (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Dr. Mesut Malik YAVUZ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

YENİ ZELANDA / NEW ZEALAND

Dr. Nazim TAŞKIN (Massey Üniversitesi)

YUNANİSTAN / GREECE

Dr. Sebahattin ABDURRAHMAN (SOAS, Londra Üniversitesi)

EDİTÖR'DEN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi bünyesinde, 2012-2013 eğitim-öğretim döneminde lisans eğitimine başlayan Siyasal Bilgiler Fakültesi, “iktisat, işletme, maliye, siyaset bilimi ve kamu yönetimi ile uluslararası ilişkiler” bölümlerinden oluşmaktadır ve yeni bir anlayışla akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Siyasal Bilgiler Fakültesi, ülkemizde siyasi ve idari kurumların etkinliği ve verimliliğini artıracak düzeyde donanımlı bireyler yetiştirmek amacıyla kurulmuş bir yüksek eğitim kurumudur. Temel misyonu, çağdaş bilimsel araştırma, uygulama ve öğretim ortamı hazırlamak olan üniversitemizin bu hedeflerine ulaşmasına katkıda bulunmaktadır.

Yabancı dil eğitimine de önem veren fakültemizde, hazırlık sınıfları mevcut olup, bazı bölümlerimizde tamamen (% 100 oranında) İngilizce eğitim verilmektedir. Yetkin, öncü ve lider nesiller yetiştirmeyi amaçlayan Siyasal Bilgiler Fakültesi mevcut bölümleri vasıtasıyla iktisadi, siyasi ve idari alanlardaki bilimsel bilgiyi, küresel standartlarda aktararak donanımlı ve beceri sahibi öğrenciler yetiştirmek, akademik kadroları vasıtasıyla dünya ölçeğinde bilgi üretimine katkıda bulunmak ve üretilen bilgiyi kamu yararı önceliğinde pratiğe dökmek gibi temel amaçları hedeflemektedir. Hususiyetle fakültemizdeki öğrencilerimize bölgeye yönelik saha çalışmaları yaptırılarak ulusal ve uluslararası etkinliklerle küresel siyasetin daha iyi okunup anlaşılması hedeflenmekte ve bu sayede Türkiye'nin ve dünyanın akademik gücünü bu coğrafyada hissettirmeyi temel misyon edinmektedir.

Fakülte yayınları kapsamında bu amaca uygun olarak disiplinler arası anlayışıyla kurulan “Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS) [Journal of Medeniyet Politics (JMP)]”, elinizdeki Cilt: II, Sayı: 1 ile yayın hayatına başarıyla devam etmektedir. İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nin en genç

dergilerinden biri olan İSMUS, geçmişten aldığı bilgi ve tecrübe birikimiyle dünyada yaşanan gelişmeleri tüm yönleriyle yakalamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda fakültemiz, ulusal ve uluslararası etkinliklerine ise aralıksız devam edecektir.

İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nin entelektüel birikimini, müşahhas çalışmalara dönüştürme gayesiyle İSMUS, iktisat, işletme, maliye, siyaset bilimi ve kamu yönetimi ile uluslararası ilişkiler başta olmak üzere çeşitli disiplinlerin dünyanın farklı bölgeleriyle alakalı yazacakları, yapacakları tüm akademik çalışmaları, tek bir çatı altında toplayarak basılı ve soft olarak yayınlamayı hedeflemektedir. İSMUS, bu düşünceden hareketle 6 dille (Türkçe, İngilizce, Fransızca, Arapça, Almanca ve Rusça) hakemli ve uluslararası bir dergi olarak yayın hayatını sürdürmektedir. Senede iki defa yayınlanan dergimiz, uluslararası indekslerde şimdiden yer almaya başlamış ve bu gayeyle sahasında 'referans dergisi' olma çalışmalarına büyük bir hızla devam etmektedir. Şimdiden 9 farklı ülkeden oluşturduğu uluslararası hakem kadrosuyla hitap ettiği akademik çevreyi genişletmeyi hedeflemektedir.

Siyasal Bilgiler sahasında sözü alan tüm akademisyenleri İSMUS'ta buluşmaya davet ediyoruz.

Saygılarımla.

Prof. Dr. Ahmet KAVAS
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekan V.
İSMUS Dergi Editörü

İSMUS
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
(Journal of Medeniyet Politics)

Cilt: II

2017

Sayı: 1

İÇİNDEKİLER

- Ahmet KAVAS**, Haçlılara Vurulan İlk Darbe: Merzifon Muharebesi
(5 Ağustos 1101) ve Türk Tarihindeki Yeri..... 1-36
- Zülfükar Aytaç KİŞMAN-Hasan AYDIN**, Soğuk Savaş Sonrası Orta Doğu
Bağlamında Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme 37-63
- Mehmet Ali PAYLAN**, “Genişletilmiş Benlik” Üzerine Bir Eleştiri:
“Matafora Olarak Consumer” 65-92
- Abdullah Erdem TAŞ**, Amerika Birleşik Devletleri’nin Kuzey Afrika’yla İlk
Teması ve Trablusgarp-Amerika İlişkileri 93-116
- Sümeyye DOĞAN**, İran’ın Modernleşme Sürecinde *Aktar* Gazetesinin Rolü.. 117-137

JMP
Journal of Medeniyet Politics

Volume: II

2017

No: 1

CONTENTS

- Ahmet KAVAS**, The First Strike Against Crusaders: Battle of Merzifon and
Its Importance/Place in Turkish History..... 1-36
- Zülfükar Aytaç KİŞMAN-Hasan AYDIN**, An Appraisal on Turkish-American
Relations within the Middle East After the Cold War 37-63
- Mehmet Ali PAYLAN**, A Critique on the “Extended-Self”:
“Consumer as a Matafora” 65-92
- Abdullah Erdem TAŞ**, United State of America (USA) First Contact with
North Africa and Tripolitania (Libya)-American Relations..... 93-116
- Sümeyye DOĞAN**, *Aktar* und ihre Rolle im iranischen
Modernisierungsprozess..... 117-137

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS), II/1 (2017), s. 1-36

HAÇLILARA VURULAN İLK DARBE: MERZİFON MUHAREBESİ (5 AĞUSTOS 1101) VE TÜRK TARİHİNDEKİ YERİ

Ahmet KAVAS*

Özet

12. yüzyılın başında Avrupa'da kabaran Haçlı ruhunu daha da şımartan gelişmeler yaşandı. Anadolu üzerine birbiri ardına başlayan seferlerin en önemlilerinden birisi 5 Ağustos 1101 günü Merzifon Ovasında Haçlılarla yapılan muharebedir. Anadolu Selçuklu Sultanı Birinci Kılıç Arslan ile o dönemde Danişmendli idaresinde olan Amasya ve Merzifon çevresinde Melik Gazi Gümüştekin'in ordularının üzerlerine gelen düşmanlarına vurdukları unutulması imkânsız darbedir. Bu sefere Haçlılar adında Lombard, Fransız ve Almanlardan katılan 20 bin kişilik birliğin beşte dördünün etkisiz hale getirilmesi Anadolu'da Türklerin varlık mücadelesini kalıcı hale getiren önemli gelişmelerden birisidir. Birinci Haçlı Seferi'nin üçüncü safhasındaki birinci grubun hezimetinin bilhassa çoğu Avrupa tarihçileri tarafından hiç yaşanmamış kabul edilir. Dahası bugün Amasya ve Merzifon havalisinde de bu savaşla ilgili en ufak bir hatıranın yaşatılmaması da büyük bir ihmaldir. Bu tebliğde İzmit'ten Merzifon'a kadar Birinci Kılıç Arslan'ın uyguladığı savaş taktiği, Danişmendlilerle bu konuda yaptığı işbirliği, güney Anadolu ve Kuzey Suriye'den aldığı desteklerle Haçlıları yok etme başarısı ele alınacaktır. Özellikle sonuçlarının dönemin tarihi açısından önemine vurgu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Danişmendler, Merzifon Muharebesi (5 Ağustos 1101), Sultan Kılıç Arslan, Danişmend Ahmed Gazi Gümüştekin, Papalık, Haçlılar, Bizans İmparatorluğu, Lombardlar.

* Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Anabilim Dalı, ahkavas@gmail.com

THE FIRST STRIKE AGAINST CRUSADERS: BATTLE OF MERZIFON (5th AUGUST 1101) AND ITS IMPORTANCE/ PLACE IN THE TURKISH HISTORY

Abstract

In the early 12th century in Europe progresses happened which spoiled the soul of the crusaders. One of the most important battle was the battle of Merzifon which took place in the plain of Merzifon between the Anatolian Seljuks and the Crusaders at the 5th of August 1101. It was an unforgettable event, where the Sultan of the Anatolian Seljuks Kilic Arslan I and the Danishmend's sovereign of Sivas, Amasya and Merzifon, Melik Gazi Gumushtekin gave them a blow. In this battle the Crusaders lost 4/5 of their armies. The army was composed of 20.000 men of Lombard, French and German. This made the presence of the Turks in Anatolia much stronger. The defeat of the first group in the third phase of the 1st crusade is accepted as if it never happened, by European historians. Moreover this great event is not cherished in the area of Amasya and Merzifon which is a big neglect. From Izmit to Merzifon the strategies used by the Sultan 1. Kilic Arslan, the cooperation with the Danishmend's and the military support from South Anatolia and North Syria lead to the extermination of the crusaders, which is a great success. In that period of history, I would like to emphasize the importance of the results.

Keywords: Seljuks, Danishmends, Battle of Merzifon (5th August 1101), Sultan Kilic Arslan, Danishmend Ahmed Ghazi, Papacy, Crusaders, Byzantine Empire, Lombards.

Haçlı Seferlerinin XI. Yüzyılın İkinci Yarısında Başlama Sebebi

İspanya ve Portekiz’de 700’lü yılların başından itibaren asırlarca ve bir müddet de İtalya ile Fransa topraklarında Müslümanların hüküm sürmeleri ile Avrupa’nın tüm güneybatı bölgesinde yeni bir medeniyet doğdu. Hıristiyanlar üç asır boyunca onlardan hayatın neredeyse her yönüyle ilgili pek çok alanda etkilendiler. Kilise IX. yüzyıldan itibaren giderek yeniden güçlenmeye başladı ve XI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Papalar artık sadece Vatikan’ın değil tüm Hıristiyanların manevi lideri konumuna geldiğini ilan etti, bir çok yerleşim yerinde buna özellikle İtalya’daki Milano şehri de dahil başpiskoposlar, piskoposlar dünyevî ve uhrevî her konuda adeta tek söz sahibi kimselerdi. Krallar kendilerine itaat etmeyince onlara kolayca cephe alıyorlardı. Her an halkın dinî duygularını galeyana getiriyorlar, onları işledikleri günahlarından arınmaları için mutlaka Kutsal Topraklara, Hazret-i İsa’nın kabrinin olduğu Kudüs’e cinayetini veya ağır bir suçun kefareti için mutlaka uzak bir kabre gitmeleri isteniyordu. Roma, İspanya’nın kuzeybatı ucundaki Galicia’da yer alan Saint Jacques de Compostelle ve Kudüs’te bulunan ve Hıristiyanlıkça ziyaretgâh olarak görülen bir kabri ziyaretleri teşvik ediliyordu. Aralarında en etkili ziyaret yeri Hazret-i İsa’nın kabrinin bulunduğu Kudüs idi. Burası ile yakından bir temas en ağır günahlardan arınmak için önemli bir fırsattı.

Ne var ki böylesine önemli bir mekân olan Kudüs kafir dedikleri Türklerin elindeydi. Bu dinî duyguların çoşturulduğu onbirinci asır tamamlanmak üzere iken Hazret-i Ömer zamanında 639 yılında, yani VII. yüzyılın ortalarından itibaren 461 yıldır Müslümanların elinde olan Kudüs’ü almak için ciddi hiçbir teşebbüsleri olmayan, dahası buraya huzur içinde gidip gelmeleri de aslında engellenmiyor ve ziyaretlerini hiç bir zorlukla karşılaşmadan yapıyorlardı. Bazılarına göre Abbasiler döneminde bu serbestlik vardı, ama 1071’deki Malazgirt sonrası yaşanan gelişmelerle Kudüs yolunun 1095’ten itibaren kendilerine kapandığı iddiası Batı Avrupa’da kulaktan kulağa yayılıyordu.

Papa İkinci Urban’ın papalık vasfıyla yönettiği ve keşiş Pierre’in ise dinî vaazlarıyla desteklediği bu sürece aslında XIII. yüzyıla kadar genelde “Kudüs’e Seyahat”, yani Latincesi ile «iter hierosolymitanum», nadiren ise “Haçlı Seferleri” denmişti. Müslümanlar bu kavramı ise daha ziyade 1850’lilerden sonra sıkça kullandılar. Yine Latince “peregrinatio”, Fransızca «pèlerinage» gibi sadece “hac” yolculuğu, hatta ileriki zamanlarda

“Kutsal Toprağa Yardım” “auxilium terre sancte”, “aide à la Terre sainte” de kullanılır oldu. Fransızca’da haçlı anlamında “croisade” kelimesi yazılı kayıtlara 1460 yılında geçti. Oysaki bu seferlerle sadece Müslümanların değil kendileri ile Katoliklerle aynı inancı paylaşan Ortodoks Rumlar, Bulgarlar, Ermeniler, Süryaniler dahil adeta tüm insanlık telafisi mümkün olmayan katliamlara maruz kaldılar. Vaazlarla iyice fanatikleşen Avrupalı Katoliklerden Kudüs’e gidip gelenlerin tüm uğradıkları yerlerde gördükleri zenginlikleri ve ihtişamı Avrupa’da anlatıyorlardı. Onlar için zenginlik Macar topraklarından başlayıp Bulgaristan, İstanbul ve Anadolu’daki tüm yerleşim yerlerinde bol miktardaydı.¹

Haçlıların doğuya seferi her ne kadar bu coğrafyalar hakkında yeni elde ettikleri bilgilerle irtibatlandırılrsa da bu aslında doğru değildir. Asıl sebep Batı’da Katoliklerin kafasında oluşturulan fikirlerdi. Çünkü Fransa’nın Clermont şehrinde 1095’te toplanan Katolik konsülü sonrasında bu inanış sahipleri belli bir dönüşüm geçirdi. Aynı inanca sahip bulunmalarına rağmen aralarında çatışmalar da bu defa Papa onları Hıristiyanlığın düşmanlarına karşı birleşmelerini istedi. Şövalyeler kraldan çok papaya bağlandıklarından Haçlı seferlerini hazırlayan irade onlarınki oldu. Çünkü 1074’de Papa VII. Gregory Hazret-i İsa’nın kabrini kafirlerden kurtarana kadar savaşmaları taraftarıydı. Onun vefatıyla yerine geçen Fransız asıllı ve soylu bir kişilik sahibi İkinci Urbanus’un selefinin sadece sözde kalan projelerini uygulamaya koydu. Kendisinden önceki hiçbir papaya ona gösterildiği kadar saygı duyulmamıştı. 1095’te Fransa’ya gelip kral Philippe’den boşandığı eşiyle yeniden nikahlanmasını istemişse de ret cevabı alınca onu dinen yargılamıştı. 18 Kasım 1095 günü Clermont’da 14’ü başpiskopos, 250 piskopos ve 400 papazla binlerce şövalye toplanmış ve 28 Kasım günü bitmişti. Şövalyelerden Hazret-i İsa’ya hizmet ve kafirlere karşı mücadele etmelerini istedi. Kısı toparlanarak geçirip 15 Ağustos günü İstanbul’da buluşma sözü verdiler. Alman Haçlıları sefere başlamadan önce Rhin’deki Yahudileri öldürüp mallarını yağmaladılar.²

1082 yılında Bizans tahtına oturan Aleksios Komnenos Malazgirt’teki savaşın kendileri için açtığı yaraları saracak acil bir çözüm peşindeydi. Batı

¹ Ernest Lavisse ve Alfred Rambaud, *Histoire Générale du IVe siècle à nos jours: L’Europe féodale: Les croisades 1095-1270*, Albin Michel, Paris 1893, s. 130, 299.

² Thomas Fuller (1608-1661), *The History of the Holy War*, yay. William Pickering, London 1840, s. 13; Ernest Lavisse, *a.g.e.*, s. 300-303.

Avrupa Katolik dünyasında coşan duyguları 1054'de Roma ile bağlarını koparmasının üzerinden henüz kırk yıl geçmişken Papa İkinci Urbanus ile 1089'da kurduğu irtibatlarla Katolik-Ortodoks birlikteliğini sağlayıp tekrar fırsata dönüştürebilirse hem Anadolu Türklerden temizleyecek, hem de kendi gücünü daha da kuvvetlendirecekti. Bir taraftan da içinde Katoliklere beslediği kini muhafaza etmiş ve ülkesine gelen bazı Haçlı reisleri ile anlaşarak, onlara maddi anlamda imkânlar vermişti. Kendi topraklarına her an girmesi beklenen bu sorumsuz, acımasız kitlenin vereceği zararı en aza indirip onları Anadolu'da Türklere kurban etme niyetinde olduğu, hatta bu konuda bizzat Selçuklu Sultanı ile konuştuğu dahi Avrupalı tarihçilerin eserlerinde zaman zaman dile getirilmiştir.

Avrupa'da Haçlı konusunda araştırma yapan son dönem tarihçileri içinde o dönemin gelişmelerini reform hareketleri olarak görenler yanında İslamiyetin beşinci asırda Türklerin yeni hamleleriyle İstanbul'a doğru yayılmasına ve Bizans'ın zor duruma düşmesi üzerine onlara yardım edilmesine bağlayanlar dahi bulunmaktadır. Bazıları Türklerin Bizans'a ait bölgeleri peşpeşe elde etmesi üzerine artan şiddeti durdurmak için yapılmasını ana sebep görürken Kudüs'ü 1029-1073 yılları arasında idarelerinde tutan Fatimiler'den alan Selçuklulardan kurtarmalarını ise ikinci derecede etkin sebep kabul etmektedirler. Fakat bizzat Avrupalı tarihçilerden bir kısmı ise Haçlıların seferlerini barbarlık olarak görüp bunun insanlığa karşı işlenen en büyük saldırılar olarak görür.

Birinci Haçlı Ordusu Sonrası Gelişmeler

1071 Malazgirt Savaşı'nın ardından Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos kendini Müslümanlar karşısında giderek zafiyet içinde görmeye başlamış ve dini bakımdan çatışma içinde olmasına rağmen Katoliklerin Kudüs'e olan ziyaretleriyle ilgilerinin artmasını fırsat bilmiş ve onlara mektup yazarak yardım dahi istemişti. İmparator Balkanlar ve Anadolu'daki varlığının devamını, Katolikler ise hakkında son yıllarda epeyce bilgi edindikleri doğunun siyasi, sosyal ve ekonomik bakımdan gözlerini kamaştıran zenginliklerini din kisvesi altında yağmalama heyecanı içindeydiler. 1096-1101 yılları arasında ilki tamamlanan Birinci Haçlı Seferinde yola çıkanlarının ilk haberleri 1099'da Avrupa'ya ulaştığında bunu tertipleyen Papa İkinci Urbanus bu müjdeden bihaber ölmüştü. Ama Amerikalı tarihçi Viktor Davis Hanson'ın dediği gibi

Avrupalılar Kudüs'ü işgal ederek Müslümanların asırlardır hükümlerinde oldukları coğrafyanın kalbine adeta birer adacık omundaki kontluklarını yerleştirmişlerdi³.

Ülkelerine dönen herkes buldukları yerlerde büyük nümayişle bulunarak tüm Katolikleri galeyana getirdiler. Yaşadıkları zorluklara rağmen Avrupa'da olmayan imkânlarla kavuşacaklarını herkese anlatıyorlardı. Tüm bu aşırı heyecanlandırmalara rağmen o güne kadar benzeri görülmemiş yeni bir seferin hazırlanması en az bir yıl sürdü⁴. Özellikle 15 Haziran 1099'da Kudüs'ü ele geçirdikten sonra buradaki idarelerini kuvvetlendirmek için yaptıkları çağrılar ve İkinci Urbanus'un ölümüyle yerine geçen yeni Papa İkinci Paschal her tarafta yeni bir sefer için halkı bilinçlendirmeye başladı.

³ Victor Davis Hanson, *Batı Neden Kazandı? Katliam ve Kültür*, (trc.: Ali Çakıroğlu), Aykırı Yayınları, İstanbul 2003, s. 87.

⁴ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (trc.: Fikret Işıltan), Ankara 2008, c. II, s. 15.

Anadolu Selçuklularını 1096'daki ilk seferle son yirmi yılda büyük uğraşlarla yerleştikleri İstanbul'a en yakın bir yerdeki İznik'ten ayrılmak zorunda kaldılar ve iç bölgelere çekildiler. Haçlıların tüm zorluklara rağmen Anadolu'yu baştanbaşa geçip Suriye'ye ve Filistin'e ulaşmaları Anadolu merkezli olmak üzere tüm bölgede büyük bir hareketliliği de beraberinde getirdi. Seneler içinde kurulan dengeler yeniden oluşmaya, özellikle Hıristiyan güçlerle iç kısımlarda Selçuklular, Orta Karadeniz ile Fırat Nehri çevresinde Danişmendliler, Suriye ile sınır bölgelerde Büyük Selçuklu güçleri ile Ermeniler, bunların hemen işbirliğine girip çoğu zaman beraber hareket ettikleri Haçlı kalıntısı güçler, Trabzon'daki Pontus ve özellikle Bizans çok yönlü saldırılara giriştiler. Trabzon'daki düka Gabras bu fırsattan hareketle Danişmendlilere saldırıp çevresindeki Türk bölgelerine baskı kurmaktaydı. Bizans İmparatoru Marmara Denizi sahilinde geçmiş yıllarda kaybettiği yerleri geri aldı. Birinci Kılıç Arslan 1096'daki Malatya kuşatmasından hemen dönse de engel olamadığı bu ilk yenilgi sonrası derhal toparlanıp farklı yerlerde Bizans'a saldırılara girişmekte gecikmedi. Danişmendliler ise çevrelerindeki Rum kuvvetleriyle çatışmaktaydı. Nitekim Bayburt'u işgal eden Trabzon'a bağlı Rumlardan burasını geri aldı. Komutanlarından oğlu İsmail ise Çoruh kıyısında ordugâh kurup kendi üzerine gelen Gabras'a karşı 1098'de yürüdü ve onu çatışmada öldürdü. Bu arada Danişmendlilerin Meliki Ahmed Gazi Gümüştekin de Malatya'yı tekrar kuşattı. Çünkü Suriye'de varlık gösteren Haçlılar Fırat boyunca ilerlerken mutlaka Malatya'yı almaları gerektiğini düşünüyorlardı. Şehir surları sebebiyle Danişmen Gazi burayı almakta zorlanıyor ve kışları idari merkezi olan Sivas'ta, yazları ise buraya gelip vaktini şehri kuşatarak geçiriyordu. Kuşatma üç yıl sürdü. Malatya'yı idare eden Ermeni asıllı Gabriel burayı elinde tutamayacağını anlayıp Antakya prensi Bohemond'a elçiler gönderip şehri ve kızı Morfia'yı ona vermeye söz verdi. Ancak Bohemond ve Haçlı reisleri 300 atlı ile Malatya'ya yaklaşınca Hıristiyan yöre halkına zulüm etmişler ve Gabriel bu defa Ahmed Gazi'den yardım alarak onların şehre girişini engelledi⁵.

Ahmed Gazi de bunu fırsat bilip Haçlı birliğine saldırarak çoğunu etkisiz hale getirirken Bohemond dahil epeyce esir aldı ve bunları Niksar kalesine getirip 1100'de hapsetti. Bu olay Katolik dünyada ilk seferdeki

⁵ W.B. Stevenson, *The crusaders in the East*, University Press, Cambridge 1907, s. 73.

kahramanlıkları ile şöhreti artarak iyice tanınmış birisinin etrafındaki şövalyeleri ile esir alınıp hapsedilmesi “dinsiz ve imansız”, hatta “putperest” gözüyle baktıkları Türklere olan kin ve nefretlerini artırdı ve tek dertleri bir an evvel bu kahramanlarını kurtarmak olacaktı.⁶ Bölgede bulunan Haçlı kalıntılarından Franklar da boş durmamış 1099’da Samsat’a (Sumaysat) yürüdüler ve Malatya ile Antakya arasında kendileri için tehlike arz eden Balduk’un birliklerini kuşattılar. İlk hamlede onları bozguna uğratsa bile Bayduk ikinci defa üzerine geldiklerinde onların gücünün büyüklüğünü dikkate alarak Samsat’ı Franklara 1000 dinara sattı.

Merzifon Muharebesinin Haçlı Seferleri İçindeki Konumu

Haçlı Seferleri ile ilgili tüm yazılı kaynaklarda çok sık ifade edilmezse de yer tespiti olarak 1101 yılının 5 Ağustos gününün özel bir anlamı bulunmaktadır. Genelde Merzifon Muharebesi şeklinde adlandırılan savaş aslında süreç olarak Avrupa’dan hareket ve Anadolu’nun iç kısımlarını ele geçirmek şeklinde 1100 yılı sonbaharından itibaren 1101 yılı Ağustos ayına kadar yaklaşık bir yıl sürmüştü. Bu seferler ile yapılan mücadeleler ve ilk seferin adeta takip eden parçası şeklinde kabul edilen Haçlı topluluklarına Avrupa’daki farklı şehir ve bölge adından hareketle Fransız-Lombardlı, Nivernli, Akiten ve Bavyeralı (Franco-Lombarde, Nivernaise, Aquitano-Bavaroise) Haçlı Seferi de denmektedir. Zira Katolik kilisesi tarafından papa ve ona bağlı başpiskoposlar, piskoposlar, keşişler ve papazların tüm Avrupa’nın her yerinde verdikleri vaazları etkisini göstermiş Kudüs’e gitmek için farklı bölgelerden birlikler oluşturulmuştu. Ama Batı Avrupa halklarının farklı kesimlerinden iştirak olmuş ve bunların çoğunluğu İtalya’dan, savaşçı özelliğindeki ise Fransız, hatta Alman şövalye birlikleri de bu sefere katılmışlardı. Bunlara Bizans İmparatoru da kendi şövalyeleri ile yol boyunca rehberlik edecek Balkanlar’da yaşayan Peçenek ve Kuman Türklerine mensup ve “Turkopol” denen 500 süvariye dahil etmişti. Avrupa’nın her üç ülkesinden de halk, şövalye ve özellikle Katolik din adamları bu sefere birlikte katıldıkları için bir anlamda hepsinin adıyla da hatırlanması sağlanmış oluyordu⁷.

⁶ Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 2006, s. 117.

⁷ <http://www.templiers.org/croisadelombarde.php>, Erişim tarihi: 14 Şubat 2016.

Malazgirt Zaferi'nden tam 25 yıl sonra başlayan ve beş yıl devam eden İlk Haçlı Seferi batılı tarihçiler tarafından en ince ayrıntılarına kadar kaydedilmiş ve bunun içinde son anını ifade eden Merzifon Muharebesi'ne uzanan süreç ile ilgili de ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Ne var ki hem sonraki asırlarda ve de günümüzde Haçlılarla ilgili batıda veya bizim coğrafyamızda yazılan eserlerde Merzifon Muharebesi olarak ifade edilen kısım pek bilinmemektedir. Selçuklular ile o andaki en kuvvetli müttefikleri Danişmendlerin ve Anadolu'daki diğer Türk güçlerinin desteğiyle bu son hamlenin özellikle en önemli son bir gününü sadece bir cümle ile geçiştirilmektedir⁸. Dönemi en iyi yazan tarihçilerimizden Erdoğan Merçil 1101 yılı Haçlı seferlerini oluşturan orduların Anadolu'ya geçişlerinin ardından Niksar'da esir tutulan komutanlarından Bohemond'u kurtarmak için ilerledikleri sırada bu ordunun birinci kolunu aynı yıl içinde Selçuklu Sultanı Birinci Kılıç Arslan ve Danişmend Gazi Gümüştekin'in Merzifon'da yok edişini üç cümle ile özetler⁹. Türk tarihçiliğinin geçtiğimiz asırdaki öncü isimlerinden olan Fransız Jean-Paul Roux 1096'daki Birinci Haçlı Seferi'nin büyük bir başarı olduğunu ve Avrupa'da 1071'in adeta rövanşının alındığı yönünde kanaate varıldı demektedir. Katolikler İznik, Eskişehir, Ankara, Konya üzerinden Kudüs'e giden yolun açılmasıyla artık rahata erdiklerini düşünüyorlardı. Ona göre tüm Haçlı Seferlerinin temel amacı dinlerinin kutsal saydığı Kudüs ve Antakya başta olmak üzere yerlerin idaresini ellerinde tutan kendi tabiriyle Türklerin zulmünden kurtarmak için Avrupa'da oluşturulan daha ziyade dinî bir coşkudan ibaretti. XI.-XVI. yüzyıllar arasında geçen dönemde bu seferler kafalarında ve günlük yaşantılarında diri tuttıkları Hıristiyanlığın Müslümanlığa, Avrupa'nın Asya'ya topyekün bir saldırısı olarak yürütüldü. Bundan bazı yönleriyle başarılı da çıktılar ve asırlar sonra ancak Osmanlı Devleti sayesinde Avrupa akınlarının önü kesilebildi¹⁰. Oysaki gerçekler hiçte yorumlandığı gibi değil, sadece 1101 yılında yapılan üç farklı Haçlı seferinin Anadolu Selçuklu, Danişmend ve Halep Emirliği birlikteliği ile yok edilmesi Türklere karşı içlerindeki nefreti daha da pekiştirmişti.

⁸ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay., İstanbul 2005, s. 59.

⁹ Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 2006, s. 117.

¹⁰ Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi Pasifikten Akdenize 2000 Yıl*, (trc.: Aykut Kazancıgil ve Lale-Arslan Özcan), İstanbul 2010, Kabalcı Yayınevi, s. 221-227.

Bizans İmparatorluğu Açısından Yeni Bir Seferinin Düzenlenme Gerekçesi

1085 yılında Bizans tahtına oturan Birinci Aleksios Komnenos (1081-1118) bir an evvel Anadolu'da öncelikli olarak Büyük Selçuklular'a, ardından bizzat bunlara karşı ittifak kurabileceğini düşünerek Batı Anadolu'ya yerleşmelerine müsaade ettiği Anadolu Selçuklularına hiç beklemediği şekilde İznik ve Marmara denizi sahillerinde kaptırdığı topraklarını ve şehirlerini geri alma arzusu vardı. Dahası Ankara, Çankırı ve özellikle imparator ailesinin ait olduğu Kastamonu gibi şehirlerin de alınması en büyük beklentileri arasındaydı. Haçlıların gelişi onun için büyük bir imkandı ve Katolik olmalarına rağmen onlardan gelecek her türlü sıkıntıyı gücü yetebildiği kadar göğüsleyip amacına ulaşmak istiyordu.

Haçlılar Açısından Merzifon Muharebesinin Yapılma Gerekçesi

Birinci Haçlı Seferi sonrasında Kudüs'ü ele geçirmelerinin haberi Avrupa'ya ulaşınca neredeyse kıtanın tamamında herkes bir an evvel kendileri için "Kutsal" Toprak dedikleri buraya bir an evvel gitme hevesine

kapıldı. Bunda sadece Anadolu'da Türklerin ellerindeki toprakları ele geçirmek için, güzergâhlarında gördükleri her türlü imkânı talan etme duygusu vardı.¹¹

Akdeniz'de Müslümanlar tarafından yedinci yüzyıldan itibaren hapsedildiği coğrafyasında durumu asırlar içinde giderek kötüleşen Avrupalılar 1071'deki Malazgirt'te Bizans'ın yenilgisinden sonra artık doğuda da önlerinin kapanacağını anlamakta gecikmediler. Ne var ki 1096'daki Birinci Haçlı Seferi ile Anadolu'yu baştanbaşa geçip Kudüs'e kadar gidip, dahası burası ile Antakya ve Urfa'da kendi kontluklarını kurmaları neredeyse tamamen yok olan umutlarını yeniden canlandırdı. Tüm Avrupa'da başta kilise adamları olmak üzere farklı toplumlarının başıboş serserileri dâhil, kadın, erkek, çoluk çocuk, genç ve yaşlı, düzenli askerler ve komutanları, taht peşinde koşanlar, bilimum herkes dört buçuk asırdır kendilerine kapanan Kudüs'e gitmeyi kutsal bir amaç edinmişti. İlk sefer bir denemeydi ve tüm zorluklarına rağmen kazanılmış ve Kudüs ele geçirilmişti. Artık Avrupalıları Türkler dışında kimse tutamazdı, zaten tutmaya da niyeti yoktu, bilakis ikna edebildikleri herkesi doğuya sevk etmek için çalışıyorlardı.

Birinci Haçlı Seferinin üçüncü kolunun ilk hamlesi olan ve 5 Ağustos 1101 günü Merzifon Muharebesi olarak tarihe fark edilmeyecek kadar basitçe düşülen kayıt dışında adeta hiç yaşanmamış bir hadise olarak unutulup gitmiştir. Bazı Avrupalı yazarlar Katoliklerin bu girişimini bir Haçlı seferi değil, aralarında binlerce şövalye ve komutanlarına rağmen ordu birlikleri yok diye adeta “bir hac yolculuğu” gibi takdim etmektedirler.¹² Oysa 30 yılda Anadolu topraklarında çok ciddi gelişmeler olmuş, 1076'da İznik alınıp Anadolu Selçuklularının başkenti yapılmış, 1096'daki ilk Haçlı seferi ile burası düşmüşse de 1101 yılında tekrarlanan ve birbiri ile bağlantılı üç yenisindeki yenilgileriyle ise Türklerin lehine Avrupalıların aleyhine gelişmelerin önünü açmış. Bunların arasından sadece Malazgirt'i öne çekip onunla yetinmek ve Merzifon ile onu hemen takip eden ikisi Ereğli'de yaşanan bu savaşlar bir an evvel tarih kitaplarımızda hak ettikleri yeri ayrıntılı olarak almalıdır.

¹¹ <http://www.templiers.org/croisadelombarde.php>, Erişim tarihi: 14 Şubat 2016.

¹² Louis Maimbourg, *Histoire des historiens pour la délivrance de la Terre Sainte*, Paris 1686, c.V., s. 221.

Bu seferin yaşandığı tarihe en yakın zamanda yaşayan Alman tarihçi Albertus Aquensis'in ifadesiyle Türklerin asıl vatanları başkenti Bağdat olan Horasan'dır. Bu tarihi şehre Horasan denmesinin sebebi Türklerin kuvvetle muhtemel oradan geldikleri için Avrupalılar nezdinde ülkelerinin sınırları Tuğrul Bey'in Bağdat'a gelişinin sonrasında İstanbul'a kadar uzamıştı. Eğer ikinci seferi tertipleyen Haçlılar amaçlarına ulaşabilseylerdi Niksar kalesinde mahkûm Bohemond'un kurtarılması tali sebep, asıl amaç Bağdat'a varıp orayı kuşatarak yakıp yıkmaktı. Bu onlar için kutsal bir vazifeye dönmüştü¹³.

Lombardiya Bölgesi ve Sefere Katılım İçin Hazırlık

İtalya'nın Lombardiya bölgesi neden Birinci Haçlı Seferinin ardından ilk harekete geçen bölge oldu? Buranın ülkedeki diğer bölgelerden farkı neydi? Ahali yapısı nasıldı? Lombardlar nüfus olarak en kalabalık topluluklardı ve bölgeleri sanayileşmede diğerlerinden öndeydi. Lombard kralı Baudoin (Baldwin) ciddi savaşlar yapıyor ve çok kan akıtıyordu. Birinci Haçlı seferinin başarılı olduğu haberi gelince Anadolu ve Kudüs'ü işgal ettirme düşüncesine kapıldı. Tüm Avrupa gibi buranın merkezi Milano başta olmak üzere diğer şehirlerde de XI. yüzyıl Papa öncülüğünde başpiskoposlar, piskoposlar ve papazların yegâne söz sahibi güç haline gelmeleri önemli bir etkidir¹⁴. Papa İkinci Urban ölmeden önce kendisine çok güvendiği Anselme de Buis'yi Milano başpiskoposu olarak tayin etmiş ve ona mektup yazarak 1101 yılı seferine adam toplamasını istemişti. Bu talebe ayrıca Kudüs'ten gelen yardım talepleri de eklendi.¹⁵

Franklar ve Almanlar

Haçlı seferlerinde Fransızların ataları Franklar hep etkin olmuşlardı. Bu sefer için bilhassa ilk Haçlı seferinden kaçtığı için itibarı kaybolan Şampayn (Champagne) Kontu Etienne de Blois aynı zamanda da birinci

¹³ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 138.

¹⁴ Albertus Aquensis, *Histoire des Croisades*, c.II., (Yay. J.-L.-J. Brière) Paris 1824, s. 1. (12. yüzyılda yaşadı. Latince Albericus veya Albertus Aquensis denen ve Latince yazar Alman tarihçi. 1125-1150 yılları arasında 12 kitap halinde Birinci Haçlı Seferi ve Doğu'ya 1121 yılına kadar yapılan diğer Haçlı seferlerini konu alan eserini 25 yılda yazdı. Aslı *Liber Christianæ expeditionis pro ereptione, emundatione, restitutione sanctæ Hierosolymitanæ ecclesie* adıyla kaleme aldığı Latince eseri Avrupa dillerine çevrilerek yayınlandı.)

¹⁵ Kenneth Meyer Setton, *A History of The Crusades*, (ed.: M.W. Baldwin), vol .I, University of Wisconsin Press 1969, s. 346.

seferin başarılı komutanlarından Guillaume'un kızı ile evliydi. Bu sebeple eşi onu yeni bir tercihe zorlayıp bu seferde bulunmaya karar verdi. Kontluğun asıl söz sahibinin eşinin olması sebebiyle tekrar istemeyerek de olsa kabul etti. Kısa zamanda bunun da gideceği duyulunca Soissons piskoposu dışında Etienne de Burgogne, Hugues de Broyes, Hugues de Pierrefonds, Baudoin de Grandpré çok sayıda Fransız şövalyesi de onunla birlikte hareket etti. Bunlara henüz yolda iken Alman İmparatoru IV. Heinrich'in dükü Konrad ve beraberinde Teutonique denen 2000 Alman şövalye birliği de iştirak etti.¹⁶ Bunlar Adriyatik'ten deniz yoluyla 1101 yılı Mayıs ayı başında İstanbul'a ulaştılar. Toulouse Kontu Raymond de Saint Gilles de İstanbul'da olduğu için gelen bu birliklerden memnun kaldı. Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos ise hepsinin bir arada bulunmasından son derece mutluydu ve bunları ciddi bir karşılama töreni yaptı. Anadolu içlerinde ilerleyecek orduya kendileri gibi bir Fransız olan Raymond'un Bizans İmparatorunun tavsiyesiyle sorumlu tayin edilmesi ise ayrı bir sevinç kaynağı idi. Lombardlar da bu karara uydular.

Lombardların İstanbul'a Kadar Güzergâhı

Ülkelerinden 1100 yılı Eylül ayı başlarında Milano piskoposu Anselme de Buis olduğu halde hareket ettiler. Ona komutada Kont Albert de Biandrate, Parme Kontu Guibert, Hugues de Montebello da yardım ediyordu. Lombardlar bu sefer daha iyi düzen almışlarsa da aralarında düzenli askerlerden çok papaz yardımcılarını ve keşişler gibi kilise adamlarını kadın ve çocuklar vardı. Dahası kenar mahalle serserileri de bu sefere katılıyordu¹⁷.

Haçlılar 1100 sonbaharı boyunca Sava vadisinden aşırıp Macaristan topraklarına girdiler. Bizans İmparatorluğunun batıdaki sınırları içinde kalan önce Belgrad, ardından Bulgar halkı ile Bizans vatandaşlarının yaşadığı İstanbul'a bağlı Bulgaristan Krallığı topraklarına geldiler. Burada Bizans İmparatoru tarafından kendilerine sefer sırasında yanlarında bolca bulunması gerekli olan ekmek, şarap ve diğer ihtiyaç maddeleri ne varsa Keşan, Tekirdağ, Dimetoka, Silivri, Edirne ve Filibe gibi bugün Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Türkiye'nin Trakya bölgesindeki şehirlerden

¹⁶ *Recueil des historiens croisades: Documents arméniens*, Imprimerie Impériale, Paris 1869, c. I, s. 56-57.

¹⁷ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 15.

satın almaları için izin verildi. Kendilerine verilen bu izni bir imkân olarak yeterli görmeyip Bulgarlar ve Rumen vatandaşlarının ellerinde ne varsa hepsini yağmaladılar. Onlara karşı gelen halka zulüm ettikleri gibi her tarafı yağmaladılar. Gözden uzak mekânlar olan kiliselerinde sakladıkları mallarını dahi içerilerine girip aldılar. Büyükbaş ve kümes hayvanlarına dahi köylülerin itirazlarına rağmen el koydular. Katoliklerin oruç ayı olduğu halde yemeleri yasak olan etleri bile yemekten çekinmediler. Onlara kendisi Ortodoks olduğu halde aynı peygamberin yolundan gittikleri için saygı duyan Bizans İmparatoru yaşananları duyunca çok üzüлp derhal zaman kaybetmeden Bulgaristan topraklarını terk ederek İstanbul'a doğru yönelmelerini tüm komutanlarından istedi.¹⁸

Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos yağma yapmamaları şartıyla bunların gerekli ihtiyaçlarını İstanbul'da ikmal etme sözü verdi. Ne var ki askerlik mesleğinden gelmeyen çoğu disiplinsiz kimsenin hayali keşiş Pierre'in kahramanlarına özenerek kendilerine komutanlarının azarlamalarına aldırış etmeden birçok defa yöre halkının zirai ürünlerini ve sürülerini yağmaladılar.¹⁹

Bulgaristan'da tek bir ordugâhta kalmalarının mümkün olmadığı anlaşılınca üçe ayrıldılar ve Filibe, Edirne ve Tekirdağ'da kışı geçirmeleri istendi. Bu şehirlerde de asayişi bozacak kadar saygıdan yoksun kimselerdi.

İstanbul'a Varışları

Lombardlar 1101 yılı Mart ayında İstanbul'a geldiklerinde Bizans İmparatoru tarafından şehre üç kilometre mesafedeki Bras Saint George'da denize yakın yerlerde çadırlarını kurmalarına müsaade edildi. Dahası bunları kontrol altında tutabilmek için Toulouse Kontu Raymond'un bu sefere katılanların en üst yetkili komutanı olarak kabul edilmesini sağladı. Ayrıca Bizanslı Tzitas idaresinde 500 kişilik güce sahip ve batılıların Turcopple dedikleri Türk kökenli Peçenek ve Kuman ek kuvvet birliği de gidecekleri yollarda rehberlik etmek üzere dahil edildi.²⁰

İmparator yeni gelen Haçlılara gayet iyi davandıysa da onlar Haçlı tarihçilerinin ifadesiyle açgözlü, saldırgan ve bir hanzo topluluğu oldukları

¹⁸ Albertus Aquensis, *a.g.e.*, s. 1-2.

¹⁹ <http://www.templiers.org/croisadelombarde.php>, Erişim tarihi: 14 Şubat 2016.

²⁰ <http://www.templiers.org/croisadelombarde.php>, Erişim tarihi: 14 Şubat 2016.

için çok uyumsuz kimselerdi ve kısa zamanda gerilime sebep oldular. Derhal bölgeyi terk edip Asya tarafına geçip Anadolu'ya ilerlemeleri istendiyse de ne imparatoru ne de başlarındaki idarecileri dinlemediler. Sebep olarak kendilerinden kısa süre sonra yola çıkan Fransız ve Alman Haçlı birlikleriyle İstanbul'da buluştuktan sonra onlarla beraber yola devam etmekte. Bizans İmparatorluğu bunlar İstanbul halkıyla açgözlülükleri ve saldırganlıkları sebebiyle alış-veriş yapmalarını ve erzak verilmesini yasakladı. Yasağın üçüncü gününde açlık ortaya çıkınca tüm ellerindeki silahlarıyla ve de diğer imkânlarını kullanarak surlardan içeri girmeyi başardılar ve imparatorun Saint Argène de denilen bugün Ayvansaray denilen semte yer alan Blachernae (Blanchères) sarayının avlusuna kadar ilerleyip orada imparator ailesinden birisini ve herkesçe sevilen bir aslanı öldürdüler. Araya giren Milano piskoposu, kont Albert, Hugues de Montebello ve diğer reisler gergin haldeki Lombardları zorla yatıştırdılar. Ayrıca kışı daha önceden geldiği İstanbul'da geçiren Toulouse Kontu Raymond'da imparatorun müşavirlerinden olarak arayı bulmak için gayret etti. Bu arada İmparator ise hiddetlenerek bunların derhal İstanbul'u terk etmelerini ve Asya'ya geçmelerini istedi. Sonunda Raymond'un arabuluculuğunda bir anlaşma sağlandı. Kendilerine altın, gümüş ve başkaca hediyeler verilerek İstanbul'a daha fazla zarar vermeden gelişlerinin üzerinden yaklaşık iki ay geçtikten sonra ve Paskalya'nın ardından İzmit'e geçtiler. Sadece Kont Albert'e razı olması için on at ile başka hediyeler verildi. Ama Milano piskoposu kendisine verilen hediyelerin savaşıacakları Türklerin eline geçmesinden çekindi. O imparatorla konuşup Kudüs'e gidecek olanlara İstanbul'da alış-veriş yapma yasağını kaldırttı ve taraflar arasında barış yapılmasını sağladı²¹.

İzmit'te (Nicomédie) Haçlı Buluşması

Bu Haçlı seferi her ne kadar İtalyan Lombardların çoğunluğu ile teşekkül etmişse de bilhassa komuta kademesinde tamamı Batı Fransa'dan gelerek İzmit'te (Nicomédie) bunlara dahil olan önemli isimler vardı. Aralarında Blois Kontu Etienne ile aynı isimdeki Burgogne Kontu Etienne, güvenlik birimi sorumlusu Guido, Milon de Bray, Hugues de Broys ve Bardolphe de Bresse, iyi şövalye lakaplı Badouin de Grandpré, Laon piskoposu Engelgram, Soissons piskoposu Renaud, Dudon de Clermont ve Guilbert

²¹ Albertus Aquensis, *a.g.e.*, s.6. Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 16.

vardı. Haçlı reisleri emirlerindeki farklı bölgelerden topladıkları birlikleri ile gelip İzmit'te buluştular ve Lombardlarla birlikte bir müddet burada yaşadılar²². Genelde tarihçiler Lombardları içlerinde serseri takımı çok diye kararlarken onlara yön veren şövalyeler ile beraberlerindeki düzenli askerlerin bu ordunun aslında ana unsuru olduğunu pek fazla ifade etmemektedirler. Haçlı reisleri arasında görüş ayrılığı, amaç farkı, şöhret seviyesi, kıskançlık ve değişti menfaat duyguları gibi ayrı düşüncelere sahip olanlar vardı. Albertus Aquensis'e göre Avrupa'nın çok farklı yörelerinden gelen papaz adayları, keşişler, çoğunluğu işe yaramaz halktan insanlardan oluşuyordu.

Hıristiyanlarca kutsal sayılan Hamsin günleri arefesinde Kudüs yolcusu hacı adayları olarak adeta bir manevi hava yaşamaktaydılar. Gerçi yolculuklarının buraya kadar geçen kısmında bilhassa oruçlarının bozulmaması için gerekli olan kurallara gereği gibi riayet etmemişlerdi.

Fransız Haçlılar Raymond komutasında İstanbul Boğazını geçtiler ve İzmit'e giderek orada Lombardlar'ın yanına kamplarını kurdular. Ardından 1101 yılı Mayıs ayı sonunda burada fazla oyalanmadan Eskişehir (Dorylée) üzerinden Konya'ya (Iconium) inerek Birinci Haçlı Seferinin güzergâhını takip etmek için acele ediyorlardı. Lombardlar ise bu karar karşısında o an itibarıyla Antakyalı Bohémond'u esir tutan Bizans Kapadokya diye isimlendirdikleri bölgede hüküm süren Danişmend Türkleri üzerine gidip onları cezalandırma derdindeydiler. Lombardlar İznik'in 700 km. doğusundaki Niksar'a gitmenin sıkıntılı olduğunu öğrendikleri için önce Danişmentlerin önemli şehirlerinden Sivas ve Amasya'yı yağmalamak istiyorlardı. Fransız komutanlardan Toulouse Kontu Raymond ve Etienne de Blois Lombardlara fazla ısrar etmenin yararsız olacağını düşünerek bu delice girişime gönülsüz tabi olup hiç olmazsa Bizans'ın elinden çıkan ve Türklerin idaresindeki Ankara ve Kapadokya'yı geri almak istediler.

Bu Sefer İçin Kaç Kişi Toplandı ve Kimlerden Oluşuyordu?

İzmit'te toplananlar konusunda verilen rakamlar birbirleri ile ciddi farklılık göstermektedir. En abartılı kabul edilen sayıyı Albertus Aquensis vermektedir. Avrupa'nın farklı ülkelerinden 260 bin kişinin İzmit'te toplandığını ifade eder. Aralarında çocuk ve kadınların sayısının

²² Albertus Aquensis, *a.g.e.*, s. 7.

da azımsanamayacak kadar çok olması ise aslında onlar için en ciddi sıkıntılardan birisidir²³. Onun aynı eserinin başka bir yerinde 300 bin kişi vardı dese de kendisini kaynak gösterenler ona atfen 260 bin veya 200 bin kişilik bir ordunun sefere katıldığını ifade ediyorlar. Hatta verdiği rakamı abartılı bulup bunun ancak onda biri, yani 20 bin Lombard'ın yola çıktığını yazan da var²⁴. Belki bu rakamın 1101 yılındaki üç sefere katılanların toplamı olma ihtimali bulunsa da bu hususta tümüm için 600 bin kişi toplandığını ifade edenler de bulunmaktadır.

Osman Turan Kudüs'e kadar gidebilen ilk Haçlı seferine katılanlardan Toulouse Kontu Raymond'un Avrupa'ya varmasıyla Haçlılarda heyecanın en üst seviyeye çıktığını belirttikten sonra yola çıkıp gelenler İstanbul'dan Anadolu'ya hareket ettiğinde sayıları 100 bin kişi idi demektedir. Genelde konuyla ilgili kaynakların da bu rakamda görüş birliği içinde olduğunu belirtir²⁵. Yüzbinlerle ifade edilmesi bir anlamda Kilise'nin ne kadar etkin olduğunu göstermek için ifade edilen mübalağalı bir rakam da denilebilir. Zira normal savaş anında sadece askerler orduda yer alırken bunda baş yönlendiriciler Kilise adamları olsa da ama iştirak edenler arasında şövalyelerden çok gençler, kadınlar dahil sıradan halk da vardı.

Avrupa'da oluşan büyük heyecanın havasına iştirak edenler arasında başı kilise adamları çekmekteydi. Bunlar arasında kalabalık kitleyi papaz adayları ve keşişler oluşturup toplumun heyecanını her an sıcak tutmaktaydılar. Başlarında Milano piskoposu dışında Soissons ve Leon piskoposları gibi önemli isimler de vardı. Lombardlar'ın düzenlediği bu seferin en fazla eleştirilen kitlesini ise hiçbir işe yaramayan halktan kimselerin hep eleştiri konusu olarak kaldı.

İlk defa geldikleri bir coğrafyada güzergâhlarını bulma konusunda Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'tan rehber istediler. Kendilerine Bizans Tsitas komutasında "turkopol" denilen Hıristiyan Peçenek ve Kuman Türklerinden 500 kişilik bir süvari birliği de bu Haçlı seferine katılanların yürüyüşü, kontrolü ve düzenlerinin korunması için rehber olarak verildi. Bizans İmparatorunun müşaviri ve orduya bizzat rehberlik edecek Raymond da en üst sorumlu kişi olarak iştirak etti.

²³ Albertus Aquensis, *a.g.e.*, s. 7.

²⁴ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 16.

²⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 138.

Türklerin Haçlı Karşısındaki Güçleri

Selçuklu dönemine ait bilgi veren kendi kaynaklarımızdan Aksarayî'nin *Müsâmeratü'l-Abbâr* isimli kitabında Birinci Kılıç Arslan ve Danişmend Melik Gazi 40.000 savaşı topladılar demektedir²⁶. Alman tarihçi Albertus Aquensis Haçlı reislerinin isimlerini tek tek sayarken Türklerin sadece iki önderinden Soliman ve Doniman diye bahsetmektedir ki birincisi Kılıç Arslan, ikincisi ise Danişmend Ahmed Gazi Gümüştekin olmalıdır.²⁷

İzmit'ten Hareket ve Güzergâh Seçimi

Birinci Kılıç Arslan'ın bu yeni gelen Haçlılar'ı hangi şehirden itibaren takibe aldığı farklı yerler verildiği için tespiti muhtaktır. Konu ile ilgili kaynakların bazısına göre Kılıç Arslan İzmit'e kadar yaklaştığı, buradan Haçlıları yakın takibe aldığı ve yol boyunca buradan itibaren zayıf verdirmeye başladığı yönündedir²⁸.

İzmit'ten hareket ederken veya bazı rivayetlere göre Ankara'ya varılınca Haçlı seferinin hangi istikameti takip edeceği Lombardlar ile onlara eşlik edenler arasında tartışma konusu oldu. Daha önceki seferden tecrübeli olanlar ve özellikle Etienne de Blois ve Kont Raymond güzergâh olarak Godefroi dükü ile Bohémond'un da gittiği ilk Haçlı seferi yolunu takip niyetindeydiler. Lombardlar ise bu konuda kararlarını önceden vermişler ve kendileri için yapılacak hiçbir öneriye açık değillerdi. Çünkü seçtikleri Ankara'dan hareketle bugün Çankırı, Kastamonu, Çorum, Sinop, Samsun ve Amasya'nın bulunduğu Orta Karadeniz'e tekabül eden ve o günkü adıyla Paflogonya (Paphlagonia) bölgesinde uygun bir güzergâh olarak kullanmakta kararlıydılar. Dağlık olması onlar için önemli değildi ve başşehri Bağdat olan ve Türklerin idaresinde olan Horasan ülkesini ancak Niksar'da tutuklu bulunan Bohémond'u kurtarıp onun sayesinde ele geçirmek en büyük arzuları idi. Bağdat'ı kuşatmak, ardından yakıp yıkıp tüm din kardeşlerinin diyarlarını hürriyetine kavuşturacaklardı. Ne var ki Anadolu'da güzergâhlar konusunda tecrübeli olanların itirazları işe yaramadı ve korkunç bir hata üzerine belirlenen yöne istemeyerek onay verdiler. Gerçi Kont Raymond daha önceki dönemden çok kısılandı

²⁶ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 138.

²⁷ Albertus Aquensis, *a.g.e.*, s. 13.

²⁸ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 138.

Bohémond kadar henüz meşhur değildi ama onun kurtarılması da pek umurunda değildi. Etienne de Blois'nın da korkaklığı önceki seferle tescillendiği için sözünün dinlenmesi pek mümkün görünmüyordu. Zaten asıl karar verici Milano piskoposu Anselme de Buis olduğu için bazı kontlar da onun gibi Lombardların tercihini benimseyince Paflagonya kabul edildi. Dahası onlar için içlerinde kendisine karşı kıskançlık besledikleri Bohémond'u kurtarmak gibi bir niyete de iştirak etmek hoşlarına gitmiyordu.

Türkler İçin Dayanışma Vakti

Anadolu'ya hızla yayılan Türkler arasında ciddi rekabet vardı. Ancak Birinci Haçlı seferi onları bir sonraki tehlike karşısında birlikte hareket etmeye sevk etti. Bir taraftan Anadolu Selçukluları, diğer taraftan Danişmendler yeni tehlike karşısında birbirlerinin yardımına muhtaçtı. Zaten Kılıç Arslan bizzat Danişmend Melik Gazi'ye ve diğer emirlere mektup yazarak ondan yardım istedi. Dahası Halep emiri Sultan Melikşah'ın kardeşi Tutuş'un oğlu Fahrülmülk Rıdvan'da yardım talep edildi. Bu işbirliğine Danişmend Ahmed Gazi de doğu ve güneydoğusundaki Meyyafakirin'de Tutuş oğlu Dukak, Amid'de Yinal, Harran'da Karaca, Bitlis'te Hüsamüddeve, Hani'de Şahruh, Hısn-ı Keyfa'da Artukoğlu Sökmen, Siirt'te Kızılarşan ile Mardin, Harput, Erzincan, Harput ve Divriği gibi bölgelerde yer alan Türk emirlerden yardım istedi²⁹.

Niksar'ın Konumu

Bugün Tokat iline bağlı Niksar'ın 1097 yılı öncesinde Danişmend Meliki Ahmed Gazi Gümüştekin tarafından fethedilmişti. 1101'de alınan esirleri de Birinci Kılıç Arslan oraya gönderdiğine göre daha öncesinden onların elinde olmasını gerektirir³⁰. Bohémond'un Niksar'da diğer esirlerle tutulması kendilerine çokça zulüm etmiş birisinin bu hale düşmesi Müslümanları çok sevindirdi. Hıristiyanları da o kadar üzüyordu.³¹

²⁹ Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 138.

³⁰ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 134.

³¹ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 137.

Malatya'nın Önemi

1096-1101 yılları arasında Malatya'nın konumu farklı bir önem arz etmektedir. 953 yılında Müslümanların elinden çıktıktan sonra Malatya'ya Ermeniler, Süryaniler ve diğer Hıristiyanlar gelip yerleşmişlerdi. Burasını onlardan kurtarmak Türklerin en büyük ideali idi. 1058, 1064 ve 1066'da Malazgirt Savaşı'ndan önce üç defa Türkler tarafından kuşatılmasına rağmen ele geçirilememişti. Buraya Antakya'dan Hıristiyanlarca getirilen mimarlarla yeni surlar ördürdüler. Ama yaşanan süreçte Ermeniler ve Süryaniler Bizans'ın kendilerine karşı tutumundan memnun değillerdi. Yöneticisi Ermeni asıllı Gabriel'in halka zulmü de ağırdı. Özellikle Süryaniler adaletlerine güvendikleri Türkleri Franklara tercih etmekteydiler. Hatta Ermeni yöneticinin Rum Ortodoks Kilisesine bağlanması ondan soğumalarına bile sebep olmuştu. Dahası Aleksios Komnenos'un İstanbul'daki Süryani ve Ermeni kiliselerini yakıp papazlarını kovması ondan nefret etmeleri için yeterli sebepti. Kendilerine müsamaha ile yaklaşan Türkleri daha fazla kendilerine yakın buluyorlardı. Ayrıca 1095'te Malatya'yı Birinci Kılıç Arslan kuşattığı günlerde şehirdeki Rumlar ve Gabriel Türklerle teslim olmak isteyen bazı Süryani papazları öldürmüştü³². Hatta burası Danişmendler ile Selçuklular arasında bir an evvel ele geçirilmesi gereken yerlerden birisiydi. Hatta Birinci Haçlı Seferinin 1096 yılında Anadolu Selçuklularının başkenti İznik'i ele geçirdikleri sırada Birinci Kılıç Arslan Malatya'yı 1095'ten itibaren Ermeni yöneticisi Gabriel'den almakla meşguldü. Gabriel de Urfa Kontu Thoros'a kızını vererek onun desteğini aldı. Kılıç Arslan'ın burayı daha sonraki yıllarda kuşatıp alması Danişment Ahmed Gazi'yi kızdırdı³³. Bir rivayete göre de Gabriel fırsattan istifade Antakya Kontu Baudoin'i davet edip şehri ona verdi ve kızı Morfia ile evlendirdi. Ahmed Gazi Gümüştekin bu durumda Malatya'ya sefer yapmak istediye de yeni Haçlı Seferi gelmesi üzerine bundan vazgeçti³⁴. Malatya'nın Türklerin eline geçmesi 18 Eylül 1102 günü olup bir buçuk asır önce elden çıkan şehir böylece yeniden kurtuldu³⁵.

³² Osman Turan, *a.g.e.*, s. 141.

³³ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 135.

³⁴ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 138.

³⁵ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 141.

Ankara'nın İstilası ve Bizans'a Teslimi

Haçlılar için İzmit-Ankara arası üç hafta sürdü ve aşılması zor dağların üzerindeki Ankara kalesini (Ancras) Hıristiyanlarca kutsal sayılan ve Tanrı'nın müjdesi dedikleri Hazreti Yahya'nın adına bayram olarak kutladıkları günün arefesinde kuşattılar. 23 Haziran 1101 günü Fransız Haçlılar Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'nın elindeki buradaki kaleyi zorlu bir kuşatmadan sonra aldılar.

Gece sabaha kadar süren saldırıda Ancras dedikleri Ankara'nın kale duvarını temelden yıkıp 23 Haziran 1101 günü içeri girdiler. Burada bulunan 200 Türk arasında saklanabilen altısı hariç tamamını öldürdüler. Bunlar gece karanlığı basınca saklandıkları yerden kaçarak hayatlarını kurtardılar. Haçlılar Albertus Aquensis'in ifadesiyle Türkler tarafından haksız şekilde ele geçirilen kaleyi buraları kendi toprakları içinde gören Bizans İmparatorunun adamlarına teslim edip ayrıldılar. Bu müdahaleleri ile elde ettikleri başarı Bizans İmparatoru'nu sevindirdi ve Türklerin eline düşen diğer şehirlerini de kurtarmalarını beklemekteydi.³⁶

Çankırı Yürüyüşü

Ankara'da elde ettikleri başarı ile kuzeybatı istikametinde patika bir yolu alarak Paflagonya bölgesine girip önce Çankırı (Gargara/Gangra) kalesine yöneldiler. Birinci Kılıç Arslan bu yolu daha önce geçerek onların

³⁶ Albertus Aquensis, *a.g.e.*, s. 8.

ölmeyeceği kadar su ve gıda malzemesi bırakıp geriye kalan tahrip ettiği için bu yolculuk daha başında çekilmez hal aldı. Buraya 1101 yılı Temmuz ayı başında yaklaştıklarında Türklerin burayı iyi muhafaza ettiklerini anladılar. Çevresindeki ekilen arazilerdeki hububat ve mahsulleri yok ettiler. Tüm uğraşlarına rağmen burada boş yere vakit geçireceklerini anlayıp ayrılmaya karar verdiler. Bir taraftan da aç ve susuz kalmaya başlamışlardı. Temmuz sıcağı da kolay hareket etmelerini zorlayan bir diğer durumdu. Albertus Aquensis'e göre İzmit'ten değil de Türkler buradan itibaren bu Haçlı birliğinin ardından yakın takibe aldı. İçlerinde yorulup geride kalanları derhal okçular vurarak etkisiz hale getiriyorlardı. Daha burada bile seferin Bizans İmparatoru adına yetkilisi Raymond bu yürüyüşten vazgeçip Karadeniz sahilinde bir liman şehrine ulaşip İstanbul'a dönmeyi tavsiye etti. Yoksa onun daha önceki tecrübelerine göre böyle giderse kesin imha olma ihtimalleri vardı.³⁷

Kastamonu Yürüyüşü

Çankırı'yı Ankara gibi hemen istila edip yakıp yıkarak derhal Bizans'a devrini yapmak ve sonra yola devam etme niyetleri en azından bu merhalesinde gerçekleşemedi. Buna en fazla Türkler sevindiler. Fazla vakit kaybetmemek için Kastamonu'ya doğru yöneldiler. Bazı rivayetlere göre bu fikir Raymond'a aitti, zira onun niyeti Karadeniz sahiline ulaşip oradan denizyoluyla İstanbul'a dönmektir. Hatta Albertus Aquensis Raymond'un Çankırı'dan Kastamonu istikametine dönmesini Türkler'den rüşvet aldığı için teklif ettiğini ifade eder³⁸.

Türkler bunları yakından takip ederek kullanmamaları için su ve gıda kaynaklarını da imha ediyorlardı. Kurdukları pusulara düşürerek arkada kalan, gıda arayanları yakaladıklarında etkisiz hale getiriyorlardı. Bunlar henüz olgunlaşmamış arpa mahsulatını toplayıp ateşte pişirip yiyorlardı. Haçlılar da geçtikleri yerlerde önlerine çıkan olursa Hıristiyan bile olsa öldürüyorlardı. Haçlı ordusu Temmuz başında bölgenin engebeli ve dağlık arazisinde güç ve yavaş bir seyirle ulaştıkları Kastamonu'da da Türklerin iyi korudukları bir şehir olması sebebiyle buradan da umutlarını kestiler³⁹. Oysaki Raymond ve Tsitas Ankara'dan sonra burasını alıp

³⁷ Albertus Aquensis, s. 8-9; Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 18.

³⁸ Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 19.

³⁹ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 139-140.

Bizans İmparatoruna verebilirse son derece başarılı bir sonuç almış olacaktı. Çünkü eski adıyla Casta Commenon olan Kastamonu Bizans İmparatorluk ailesi için önemliydi, zira kökenleri bu şehirden çıkmıştı⁴⁰.

Haçlıların bu istikamette idaresi Lombardlar'a verilmişti. Türklerle karşılaştıklarında savaşmaktan korkarak geri çekildiler ve beraberlerindeki piyade olanlar yakalandığında etkisiz hale getiriliyordu. Lombardların inadı yüzünden ordu Amasya'ya doğru yöneldiğinde savaştan anlayan ama çarpışacak askerleri az olan Fransız ve Alman reisler kendi başlarına hareket ettikleri takdirde kendilerini takip eden Türkler tarafından hemen yok edilme korkusu taşıyorlardı.⁴¹

Etienne de Bourgogne da atlı birlikleri ile gelip burada Selçuklu saldırılarına karşı koyma niyetindeydi. Arkadan gelen Kont Raymond de benzeri bir tavır aldı. Fransa'dan getirdiği kendi özel birliği haricinde saldıranlara direnen kalmadı ve epeyce bir haçlı askeri öldürüldü⁴².

Türkler Kastamonu'dan itibaren Haçlıları adeta etraflarından kuş uçurtmayacak şekilde ordunun önünden ve arkasından çembere almış vaziyette ilerliyorlardı. Bir defasında geride kalan 700 kadar Lombardlı etkisiz hale getirildi. Çaresizlik içerisinde bu defa Haçlılar öncü birlikler ile geride kalan yorgunluktan zor yürüyenleri koruma görevini Raymond'un birliğine verdiler. O zamana kadar Haçlı ordusu bitişik nizam içinde etrafa öncü kuvvet göndermeden kitle halinde bitişik nizam yürüyordu.⁴³

Haçlı birlikleri Kastamonu çevresinde daha fazla kalıp sahil şeridindeki Bizanstan kalan yerleri almak yerine bir anda Danişmentlerin kontrolündeki Orta Karadeniz'deki yerleşim yerlerine yöneldiler. Albertus Aquensis'e göre o güne kadar adını dahi duymadıkları birçok yerleşim yeri ve kalenin yanından geçtiler. Türkler Raymond ve Bizans İmparatorunun temsilcisine bu güzergâh boyunca hediyeler vererek onların yerleşim yerlerinden Haçlıları uzak tutmalarını sağlıyorlardı. Onlar da bu hediyeleri kabul edip arkalarından gelen Haçlıları kimsenin yaşamadığı kurak yerlerden geçiriyorlardı ve böylece yiyecek, hatta içecek su bulmaları zorlaşıyordu.

⁴⁰ Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 18.

⁴¹ Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 19.

⁴² <http://www.templiers.org/croisadelombarde.php>, Erişim tarihi: 14 Şubat 2016.

⁴³ Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 19.

Türklerin önden ve arkadan kendilerini takipleri yüzünden bilhassa geride kalanların çoğunun etkisiz hale getirilmesinden son derece zarar gören Haçlılar için bir an evvel ana gövdeden öncü ve arkadan gelen iki birlik oluşturdular. 700 kişilik Fransız şövalye daima önden gidip geçilecek yerlerin sefer için her açıdan güvenli olup olmadığını teftişe başladı. Arkada ise 700 Lombardlı asker yorgunluktan veya başka sebeple geride kalanların ihtiyaçlarını giderip onları sağ salim ana kitleye kavuşturup yok edilmelerini sağlayacaktı. Türkler o ana kadar büyük bir maharetle yürüttükleri düşmanı taciz hareketlerinin önüne geçmeyi amaçlayan bu uygulamaya karşılık 500 kişilik bir okçu birliği oluşturdular. Attıkları sayısız oklarla bu arka tarafın güvenliğini sağlayan Lombard birliğini iş yapamaz hale getirdiler. Onlar da ölüm korkusu ile derhal Türklerin ani saldırılarından kendilerini korumak için ana birliğe yetişmeye çalışıyorlardı. Daha ilk gün Türkler çoğu Lombardlı 1000 Haçlıyı etkisiz hale getirmişleri onları üzdü. Bunun üzerine yeni bir arkada kalanları koruma üzere Burgogne Dükü Etienne idaresinde 500 süvari ile yeni bir birlik oluşturuldu ve ilk gün kayıpların önüne geçildi. Ertesi gün bu görev 700 süvarisi ile Kont Raymond'a verildi. Türkler artık etraflarında daha güçlü bir vaziyet alıyordu. Raymond başlangıçta yanındakilerin bir kısmını asıl orduya göndermişti. Ama etrafı daralınca bu defa kendisini koruyucu birlik istedi. Derhal 10.000 kişilik süvari zırh ve miğferleriyle onu kurtardılar. Türkler yeni alınan düzen karşısında dağlara çekildiler ama bu defa 700 kişi kaybeden taraf oldukları ifade edilmektedir. Haçlılar için artık geride kimseyi bırakmamak için tedbir almaktan başka çare kalmadı. Bu şekilde 15 gün daha yol aldılar ve pek fazla insanın yaşamadığı dağların arasından geçtiler. Öyle ki ne insan ne de hayvan görüyorlardı. Açlık ciddi derecede sıkıntı olmuş ve altın ve gümüş de verseler gıda temin edecekleri hiçbir yer yoktu. Bu şekilde altı gün daha geçti. Yağmacılıkları ile diğerlerini geride bırakacak kadar mahir olan Provanslı Fransız birliği yiyecek aramak için asıl ordudan ayrılınca Türkler tarafından öldürüldü. Bunlar daha İzmit'te iken diğerlerinde maddi imkânları ile farklı olduklarını göstermişler ve un, ekmek, kuru et, domuz yağı satın almışlar ve bunlarla besleniyorlardı. Ama diğer Haçlılar aç kalıyor ve yaprak ve ağaç kabukları yiyorlardı.⁴⁴

⁴⁴ Albertus Aquensis, *a.g.e.*, s. 12.

Birinci Kılıç Arslan ve Danişmend Melik Gazi Birlikteliği

Birinci Kılıç Arslan Haçlıların ilk seferinden Malatya kuşatmasında bulunması sebebiyle büyük darbe yemişti. Onlara bunun bir şekilde hesabını ödetmesi gerekiyordu. Albertus Aquensis Haçlı reisleri hakkında bazen ayrıntı sayılabilecek bilgi verdiği halde Türkler'in başındakiler hakkında Soliman ile Kılıç Arslan'ı, Doliman ile ise Danişmend Gazi'yi kast ediyor olmalı. Bir de Harran Emiri Karaca (Karajeth) diye bir isimle Hıristiyanlar karşısına çıktıklarını bildirmektedir. Türklerin Haçlılara 20.000 kişilik okçu birliğinin boynuz ve kemikten yaptıkları oklarla saldırdıkları rivayet edilmektedir⁴⁵.

Danişmend Melik Gazi de Bizanslıların "Sebastia" dedikleri Sivas merkezli olmak üzere Amasya'dan Suriye sınırına kadar olan bölgedeki etkinliğini sürdürmesi için Haçlılarla mutlaka karşı karşıya geliyor ve gerekirse çatışmalara giriyordu. O dönemde Sivas ve çevresine Avrupalı tarihçiler Horasan demekteydiler.⁴⁶ Merzifon Muharebesi de onun idaresindeki topraklarda oldu. Savaş öncesi oldukça endişeli idi. Çatışmanın yapıldığı yer kendi topraklarında olduğu için en büyük desteği Haçlıları İzmit'ten itibaren adım adım yakın takibe alan ve onları

⁴⁵ Albertus Aquensis, *a.g.e.*, s. 13.

⁴⁶ Kenneth Meyer Setton, *A History of The Crusades*, s. 354.

yol boyunca iyice hırpalayan Birinci Kılıç Arslan'dan destek alması onu daha fazla cesaretlendirdi. Yine Halep Melik'i Rıdvan'ın da tüm Doğu Anadolu Beylikleri gibi destek çağrısına olumlu cevap vermesi zafer için daha umutlu olması demekti.

Haçlılar Selçuklu saldırılarını kendileri için daha tehlikeli buluyorlar ve bir an evvel onların topraklarından çıkıp Danişmendliler idaresinde bulunan bölgeye geçmek istediler.

Amasya Yürüyüşü ve Merzifon Muharebesi

Haçlılar Lombardların inatla Niksar'a gitme arzularına uygun olarak Amasya istikametinde yol almaya başladılar. Kuvvetle muhtemel Osmancık civarında Bizans dönemi kaynaklarında Halys (Kızıl) denilen Kızılırmak'ı geçen Alman dük Konrad ve kız kardeşinin oğlu Brunon ile Albertus Aquensis'in "Marash" şeklinde yazdığı Merzifon vahasına şabat, yani cumartesi günü 3000 adamla geldiklerinde Türkler dağlık bölgeye çekilmiş, Haçlılar da dinlenmeye geçmişlerdi. Buraya yaklaştıklarında da Türkler'e ait bir kaleye saldırıp orada yaşayanları kılıçtan geçirerek öldürmüşler ve ellerindeki gıdaları yağmalamışlardı. Bunun üzerine Türkler kendilerine oklarla saldırıp içlerinden 700 kişiyi yok etmişti. Haçlıların yükleri ve askeri kıyafetleri ağırdı ve çok yorgundular. Pazar günü her iki tarafta savaşmak istemedi. Amasya o günlerde Danişmend Ahmed Gazi'nin oğlu İsmail'in idaresindeydi.

Türkler Haçlıları gördüklerinde davullarını çalıyorlar, süratli koşan atlıları geride kalanlardan yakaladıklarını etkisiz hale getiriyorlardı. Alman tarihçi Türkler'in Göktürkler gibi örgülü saçları vardı demektedir. Kurdukları pusudan netice alır almaz derhal uzaklaşıyorlardı⁴⁷.

Haçlılar Merzifon ovasına kadar birçok şehir ve yerleşim yerine rastlamalarına rağmen onlara dokunmadan, daha doğrusu saldırmadan ilerlediler. Bunun sebebi buralardaki Türk halkı Kont Raymond ile emrindeki Turkopol ile Bizans İmparatorunun şövalyelerine hediyeler veriyorlar ve onların Haçlıları kendi yaşadıkları muhitlerden uzak yollardan götürüyorlardı.⁴⁸

⁴⁷ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 140.

⁴⁸ Albertus Aquensis, *a.g.e.*

Merzifon Muharebesine Haçlılar adına katılan ordu birliği Lombardlar olup bu topluluğun temel özelliği İtalya'dan toplanıp yola çıkmalarıdır. Ülkede tanınmış birçok şahsiyet bu yolculuğa katılmayı kutsal vazife saymaktaydı⁴⁹.

Batılı kaynaklarda “Maresiam” veya “Marescam” diye de geçen Merzifon’a (Mersivan) geldiklerinde burada Alman İmparatorunun dük Kondrad ve beraberindeki adamları tuzağa düşürüldü. Çok sayıda kişi hayatını kaybetti.⁵⁰ Artık bu andan itibaren Danişmendlilerin müttefikleri ile tüm hazırlıkları yaptıkları ve her an saldırıya geçme ihtimalleri idi. Hemen savaş düzeni aldılar.

Türkler genelde bu tür savaşlarında düşmanın önünden atlıları ile geçip ok atarak tacizde bulunmaları ve ardından süratle geri çekilmeleridir. Sonra başka bir taraftan yeni bir süvari grubu yaklaşip onlar da oklarını atıp hemen çekilirlerdi. Böylece çok daha etkili silahla donanmış olan Haçlılar bu tür saldırılar karşısında hemen harekete geçip kendi taktikleri olan adama adama savaşmıyorlardı. Lombardlar başta olmak üzere sınırları gerildi. Kadınları ve din adamlarını cephenin gerisinde tutuyorlardı⁵¹.

Selçuklu-Haçlı Ordusu Arasındaki Savaş Anı

Haçlılar etraflarının kuşatıldığını anlayınca Burgonyalılar, Almanlar, Lombardlar, Fransızlar ve Raymond’un idaresindeki Bizanslılar olmak üzere beş farklı birlik halinde savaş düzenine geçtiler. Kadın, çocuk ve din adamları ordugâhın ortasında yer aldılar ve Türklerin bulunduğu yerden yaklaşık iki mil uzaktaydılar. Türkler ise savaş düzenini almış her an saldırı için beklemekteydiler. Pazartesi günü Milano piskoposu ordugâhın ortasında vaaz ederek o gün savaşa gireceklerini anlatarak onları cesaretlendirdi. Hatta onun ifadelerine göre Tanrı’nın mızrağı Turkopol ve Provanslılar ile birlikte olan Raymond’da idi. Çatışma için Etienne de Burgogne bir birlik hazırladı. Konrad ise Almanlar, Lombardlılar, Saksonlar, Bavyeralılar, Lorainliler ve Teutonslardan bir başka birlik kurdu. Laon piskoposu Engelram da kendine tabi reislerle başta Fransızları bir birlik olarak tertiplede. Lombardlar bu tür Avrupalı savaşlarda ön saflarda olurlar ve yenilmez olarak bilinirlerdi. Eğer Türkleri bunlar cephelerine

⁴⁹ Albertus Aquensis, *a.g.e.*, Paris 1824 (J.-L. J. Brière Librairie) , c. II, s. 1.

⁵⁰ <http://www.templiers.org/croisadelombarde.php>, Erişim tarihi: 14 Şubat 2016.

⁵¹ Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 19-20.

alırlarsa aşılmaları zor olacaktı. Diğerleri de sağ ve sol cepheler olarak yer aldılar ve her birini karşısında Türk birliği vardı. Ama yaklaşık otuz yıldır Anadolu topraklarında bu tarz savaflara alışık olan Türkler atları ile yaklaştıkları cepheden birden uzaklaşıyorlar ve ani geri bir manevra ile dönüp düşmana ok yağdırıyorlardı. Savaş birkaç gün sürdü. Önce Türkler öncü konumdaki Haçlı birliklerini kuşattılar. Ertesi gün dük Konrad Türk birliklerini dağıtıp çıkış yolu açmak istediye de başarılı olamadığı gibi Haçlı ana birliklerine de dönemedi ve en yakındaki bir hisara sığınabildi. Üçüncü gün epeyce sessiz geçmiş ve iki taraf arasında ciddi bir çatışma olmamıştı. Dördüncü gün ise Haçlılar içine kapatıldıkları çemberi kırarak serbest kalmak için Türklerle saldırdılar ve belli bir kayıp da verdirdilerse de yine istediklerini elde edemediler. Aynı gün Kılıç Arslan'ın beklediği Halep emiri Rıdvan ile Harran emiri Karaca'nın askerleri ve özellikle Danişmend emirlerinin birlikleri imdadına yetişti⁵². Bu arada Lombardlar saatlerce Türklerin saldırılarına başlarındaki komutanları Albert ile direndilerse de atları susadığı için geri çekildi. Sağ elindeki savaşın sembolü bayrağı ile çekilmesi görenlerin cesaretini kırdı ve onunla olan Lombard reisler de askerleriyle cepheden çekilip çadırlarına girdiler. Bu durumu gören Alman Konrad derhal birliğe ile cepheye yöneldiyse de sabahtan öğle sonrasına kadar durmak bilmeyen Türk akınları ile o da birliği ile açlık ve susuzluk sebebiyle dayanacak hali kalmayınca birliği ile çadıra çekildi. Burgogne dükü Etienne bu defa yorulup kaçan kardeşlerinin yardımına gitti. Ne var ki bunlar da Türk saldırıları karşısında ciddi direnç gösterdiyseler de arkalarında çok sayıda yere serilmiş savaşçıları bırakarak çadırlarına sığındılar. Benzeri bir akını bu defa Etienne de Blois yaparak Fransızlarla birlikte denediye de akşama kadar devam eden mücadelesi sonunda epeyce savaşçısı etkisiz hale geldi.⁵³

Merzifon'da iki taraf arasındaki büyük çatışmanın son günü olan 5 Ağustos 1101'de Paflagonya dağlarının yakında yaşanan bu savaşta Baudoin de Grandpré, Dudon de Clermont, Laon (Leon) piskoposu Engelram Wigebert, Arnoul, Gautier de Castellane, Eraldus ve Enguerrand de Châlons-sur-Marne, Arnulf, Watler de Châtillon ve benzeri çok sayıda Kuzey Fransalı soylu Haçlı reisi öldü. Kont Raymond

⁵² Kenneth Meyer Setton, *A History of The Crusades*, s. 356. https://en.wikipedia.org/wiki/Crusade_of_1101, Erişim tarihi: 20 Mart 2016.

⁵³ Albertus Aquensis, *a.g.e.*, s. 16.

ve ona eşlik eden Turkopollar, Provanlılar ve Bizans şövalyeleri çatışmak için sabırsızlanıyorlardı. Türklere ciddi kayıp verdireler de oklar altında çaresiz kalmaya başlayınca onlar da çadırlarına çekildiler ama Raymond Türk süvarileri ile çevrili bir duruma düştü. Çaresizlik içinde kendisini terk eden Turkopol birliğinden sonra yanında kalan 10 kişi ile aradan sıyrılıp yüksek bir kayalığın üzerine tırmanıp oradan savaşı seyretmeye başladı. Türkler onu fark edip üzerine birlik sevkettikleri anda Etienne de Blois savaş alanında olması gereken komutanların bir kısmının çekildiğini, geriye kalanının ise öldüğünü öğrenmiş bu arada Raymond'un içine düştüğü durumu da fark edip Konrad ile yanına aldığı 200 zırhlı ve miğferli şövalyeyle yanına gitti. Raymond'u Alman duk Konrad ile kurtarıp döndüğünde yanında 30 şövalyesi kalmıştı. Savaş alanında ise Türkler Lombardlar ve Fransızlardan geriye kalan ganimetleri aldılar. Hatta iki mil uzaktaki çadırlarına bile girdiler. Albertus Aquensis'e göre dinsiz ve imansız Türkler 5 Ağustos günü 3000 savaşçıyı yok etmişti. Raymond'un aralarına katılmasıyla günün yorgunluğunu gidermek için yemeklerini çıkarıp karınlarını doyurdular. Gecenin karanlığı basınca ise Raymond hayatının tehlikede olmasını bahane ederek beraberindeki süvariler, Turkopoller ve Bizans şövalyeleri, Etienne de Blois ve Etienne de Burgogne ile beraber kaçtılar. Tüm gece dağlar üzerinden ve bilinen yolların dışından giderek Bizans'a ait Pulveral isimli bir şatoya vardılar. Onun kaçıışı hemen duyuldu ve diğer Haçlı prensleri de birer birer kaçmaya başladılar. Çoğu Bizans İmparatorunun Sinop'taki kalesine ulaştılar. Geride atsız Lombardlar, kadınlar, yaşlılar, çocuklar ve din adamları ile at arabaları, kumaşlar, kürkler, ordu için gerekli para ve kıymetli eşya dahil ne varsa tüm savaş malzemeleri hepsi Türklere kaldı. Rakipleri Türkler durumdan haberdar olmakla birlikte dinlenmeye devam ettiler ve sabahın erken saatinde tüm geride kalan Haçlılara saldırıp çoğunu kılıçtan geçirdiler kadın ve bıyığı bitmemiş delikanlıları ise esir ettiler. Albertus Aquensis bu güzel kadınların Horasan diyarında dillerini bilmedikleri barbarlara hizmetkâr yapıldığını belirtir. Kaçan papazlar, keşişler, piskoposlar kimi yakaladıysa öldürdüler.⁵⁴ Dahası Merzifon ovasında 160 bin Haçlı öldü demektir. Aleksios Komnenos'un kızı Anne Komnenos'a göre bu

⁵⁴ Albertus Aquensis, *a.g.e.*, s. 17-18.

muharebede 100 bin Haçlı ölmüş, Guillaume de Tyr'e göre bu rakamlar abartılı olup toplam 50 bin ölü vardı.⁵⁵

Ne var ki Haçlı reislerinden Etienne de Burgogne, Alman İmparatoru IV. Heinrich'in dükü Konrad, Milano piskoposu, Laon piskoposu, Soissons piskoposu, Gui le Roux, Hugues ve Bardolphe gibi çoğu Raymond gibi savaş meydanından kaçıp Sinop tarafına gittiler. Raymond Sinop'ta bir gece kaldıktan sonra bir gemi bulup onunla İstanbul'a dönerken diğerleri ise Karadeniz sahilini takip ederek yaya olarak Bizans'ın payitahtına ulaştılar. Türkler Sinop'a kadar gelip bu kaçanları takip ettilerse de buradaki kalede bulunan Bizans askerleri ile çatışmayıp geri çekildiler.⁵⁶

Bizans İmparatoru İstanbul'dan hareket ederken gösterdiği cömertliği savaştan kaçıp geldiklerinde de Haçlı reislerine göstermekten geri durmadı. Raymond, Etienne ve Konrad'a kızgın olmasına rağmen kısa zamanda affedilmişlerdi. Özellikle Raymond'un kaçıışı için Turkopol ve Bizans şövalyelerinin kendisine isyan etmelerinden korkmasına bağlıydı.

Haçlıların Savaş Alanını Terk Edişi

5 Ağustos 1101 günü Merzifon ile Amasya arasında çıkan ve tam gün süren çatışmada Fransız Haçlıları tüm gerekli hazırlıklarına rağmen dayanamadılar. Zaten Lombardlar kısa zamanda çözüldüler ve başlarındaki komutanları Albert de Biandrate dahil cepheyi terk edip çadırlarına çekildiler. Konrad ve Kont Raymond epeyce direndilerse de Turkopol ile bazı Bizanslılar ile savaş alanını terk ettiler. Fransız baronlar da gecenin çökmesiyle Bafra (Paurake) ve Sinop'a kaçtılar.⁵⁷

Savaş meydanında kalan silahlar ganimet olarak alınırken batılların iddialarına göre silahlı, silahsız ne kadar insan varsa kadın erkek demeden ya esir edildiler veya katledildiler. Haçlı Birliğinin beşte dördü bu savaşta kırıldı. Canını kurtarabilenler kaçarak özellikle Karadeniz sahillerine ulaştılar. Franklardan kurtulanlar 1101 yılı Eylül ayında İstanbul'a ulaştılar.

Türkler 6 Ağustos sabahı Haçlıların önde gelen reislerinin kaçmasından sonra ordugâh alanına girerek savaş kuralları gereği etkisiz

⁵⁵ Albertus Aquensis, *a.g.e.*, s. 23; *Recueil des historiens croisés*, s. 57.

⁵⁶ Albertus Aquensis, *a.g.e.*, s. 18-24.

⁵⁷ <http://www.templiers.org/croisadelombarde.php>, Erişim tarihi: 14 Şubat 2016.

hale getirdiklerinin dışındakileri esir aldılar. Albertus Aquensis bu anı anlatırken “dinsiz ve imansız Türkler’de hiç acıma yoktu” diyor. Ancak yine kendi ifadelerinde buradaki kadın esirlerin çoğuna, sakalı çıkmamış gençlere dokunmayıp onları öldürmeyip sadece esir ettiklerinden bahsetmektedir. Hatta bunların dillerini bilmedikleri Barbar kavimlere satıldığını da söylemekte ki o dönemde uygulanmakta olan esir pazarları buradan alınanlarla doldu demektir.

Haçlı ordusundaki mevcut insanların beşte dördü bu savaş sırasında etkisiz hale getirildiler. Kaçanlar küçük topluluklar halinde Sinop’a ulaştılar. Sağ kalabilenler 1101 yılı Eylül ayı başında burada toplandılar.

Bu arada Nevers kontu II. Guillaume da 15.000 kişilik birliği ile İtalya’dan çıkıp İyon denizi ve Makedonya’yı geçerek 1101 yılı Haziran sonunda İstanbul’a ulaştı. O da Lombard-Fransız Birliğine ulaşmak istediye de Ankara’ya geldiğinde buradan kuzey yerine Konya üzerine yöneldi. Anlık bu gelişme üzerine Danışmendli Melik Gazi Gümüştekin ve Kılıç Arslan onu takibe koyuldular. Melik Gazi ve Kılıçarslan Haçlı Birliğini Ereğli yakınında mağlup ettiler ve tamamen kılıçtan geçirdiler.⁵⁸

Ganimet ve Esirler

Haçlılar savaşı kaybedince yanlarında bulunan altın, gümüş ve diğer kıymeti haiz kumaşlar, çadırlar, silahlar, gıda maddeleri ne varsa terk ettiler. Bunlar ganimet olarak alındı.

Kurtulanların Kaçış Yeri: Sinop

1101 yılında Bizans İmparatorluğuna bağlı liman şehri Sinop’a Merzifon’dan kaçış özellikle ordunun başını çeken komutanların tercihi ettiği bir yol oldu. Kont Raymond emrindeki Türkopol ile Bizans şövalyeleri ile hızlı bir şekilde buraya geldi. Bizans İmparatoruna ait sarayda bir gece kalıp bulunduğu ilk gemi ile ertesi gün İstanbul’a hareket etti. Diğerleri Karadeniz sahillerini yürüyerek İstanbul’a 1101 yılı Eylül ayı başında ulaştılar. Bizans İmparatoru onlara başarısızlıklarından dolayı kızmışsa da bunu gizleyerek onları sarayında bol hediyelerle ağırladı.⁵⁹

⁵⁸ <http://www.templiers.org/croisadelombarde.php>, Erişim tarihi: 14 Şubat 2016.

⁵⁹ Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 20.

Ancak yollarda Türklerin takibinden kaçamayanların bir kısmı Bafra'da yakalandı ve öldürüldü. Hatta Sinop kalesine kadar yaklaştılar ama orada Bizans kuvvetinin fazla olma ihtimali üzerine geri döndüler. Albertus Aquensis bu takibin Doğu Anadolu'dan yardıma gelen Belek komutasındaki bir tarafından gerçekleştirildiğini belirtir.

Merzifon Muharebesinin Sonuçları

Merzifon Muharebesini Haçlıların Anadolu'daki mücadelelerinin akıbeti noktasında tek başına değerlendirmemek gerekir. Bu savaş en azından Anadolu Türk tarihi açısından adeta **İkinci Malazgirt**'tir. Hatta birincisinden farkı her ne kadar ilk defa bir Hıristiyan ordusu ile karşılaşmış olsalar bile 1096'daki ilk Haçlı ordusunda yenilgiden sonra bir daha toparlanamayacak bir vaziyete düştükleri için toparlanmaları zordu. Bu savaş bir meydanda değil adeta sath-ı vatanda ve Bizans'ın desteğini de alan tüm Avrupa'nın en seçkin savaşılarına karşı yapılmıştı. 1101 yılında yapılan her üç savaşın bir başlangıcı olması ve başarıyla neticelenmesi, Anadolu Selçukluları ile Danişmendliler arasında büyük bir işbirliğinin oluşması da bu başarıda önemli bir adımdır. Zira Melik Gazi bu muharebede Birinci Kılıç Arslan'a yardım etmeseydi, bu şekilde bir muvaffakiyet alınması zordu.

Bizans'ın doğusunda yaşayan başta gayri Müslim tebaa olmak üzere buralar yakın bir zamanda Türklerden alınacak düşüncesinin yeni filizlenip birden patlamaya geçtiği anda Lombard-Fransız ve Alman Birliklerinin kaybetmeleri artık bunların uzun bir süre bu bölgeden ümitlerini kesmelerine sebep oldu. Yeni yola çıkacak olanlar için büyük bir hayal kırıklığı oldu. Birinci Haçlı Seferi'nin Avrupa'da oluşturduğu coşkunun bir benzerini yaşamaları bir daha mümkün olmadı. Anadolu onlara bir yağma alanı değil, mezar oldu. Kahramanlıklarını anlatacakları savaşlar yerine kaçmaları sebebiyle kitaplarında dahi 1101 yılı hiç yaşanmamış gibi geçirilmektedir.

Niksar kalesinde tutuklu bulunan Bohémond'u ve beraberindeki Frank esirleri kurtarma hayali de boşa çıkarılmış oldu. Dahası Haçlı orduları bir daha bu yolu kullanmaya cesaret bile edemediler. Öyle ki Ankara'dan sonra Konya ve Akdeniz'e uzanan güzergâh bile onlar için benzeri şekilde kapandı⁶⁰.

⁶⁰ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 140.

Bizans İmparatoru sanki bu yenilgiyi baştan istiyormuş gibi bir tavır içindeydi denmektedir. Zira Bohemond'un tutsak kalması için Danişmend Melik Gazi'ye fidye ödüyor ve onunla bir barış anlaşması imzalamıştı, onun bozulması hoşuna gitmiyordu. Lombardların Danişmendli topraklarına girmesi Aleksios Komnenos'un da hevesle hazırlandığı gelecek planlarını bozdu.⁶¹

Malatya'nın 18 Eylül 1102'de fethi aslında Merzifon Muharebesinin en önemli sonuçlarından birisidir. Çünkü burası defalarca kuşatılmasına rağmen bir buçuk asırdır ele geçirilememişti. Dahası Haçlıların Fırat boyunca yayılmalarının da önüne geçilmiş oldu.⁶²

Konya 1101 yılında İznik'ten sonra Anadolu Selçuklularının yeni başkenti oldu. Avrupa'dan Suriye ve Kudüs'e giden yol hem Bizans'a, hem de Avrupalılara tekrar kapandı. Dahası Hristiyanlar İstanbul'da bile güvende olmadıklarını düşünerek korkmaya başladılar. Bundan böyle Kudüs ve Filistin'e gitmek istediklerinde deniz yolunu kullandılar. Bizans-Haçlı ittifakı bozuldu. Bizans Haçlıları nankörlükleri, aptallıkları ve aptallıkları ile suçlarken, müttefikleri kendilerinin başka niyetler taşıyan Aleksios Komnenos'un planlarına kurban edilmekten sorumlu tuttular⁶³. Dahası Haçlılık ruhu da epeyce yara aldı⁶⁴.

Merzifon Muharebesi öncesinde artık bir araya gelemeyen denilen Türkler çok kısa zamanda toparlanmış ve üzerlerine gelen tüm Haçlı saldırılarına karşı bir güç birliği tesis etmişlerdi. Bağdat merkezli Abbasi hanedanının 11. yüzyılın başından itibaren Şii Büveyhilere boyun eğmesi karşısında Türkler daha öncesinden itibaren bu gücü yok etmek için de uğraştılar. Ayrıca halifeliğin sınırları içinde Karmatiler gibi başka bir aşırı Şii topluluğu mücadeleleri gerekti. İranlılar hala Sasanî kültürünün tesirine kapılıp geçmişten bazı özellikleri yaşatmak istiyorlardı⁶⁵. Tarihte çok az rastlanan bir süreç yaşıyordu ve 1096-1270 yılları arasında Haçlılar onları zaman zaman ciddi tehlikeli durumlarda birleşmeye zorladı. Haliyle kazanılan zafer Müslümanları çok sevindirdi. Hatta ilk Haçlı seferinin verdiği kırgınlığı unutulmasına vesile oldu. Ancak bu birleşme Türkler arası olup

⁶¹ Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 21.

⁶² Osman Turan, *a.g.e.*, s. 141.

⁶³ Kenneth Meyer Setton, *A History of The Crusades*, s. 357.

⁶⁴ Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 21.

⁶⁵ Vincent Monteil, "L'İslam", *Les Religions*, Hachette, Paris 1972, s. 206-233.

özellikle Kahire’de bir asrı aşkın süredir hükümran olan Fâtımîlerin tüm Avrupa ayaklanmışken kılı bile kıpırdamadı.

Katolik Haçlılar bu yenilginin temel sorumlusu olarak kendilerini tuzağa düşüren Bizans İmparatoru’nu suçladılar. Zira imparatorun şövalyeleri kendilerini çatışmanın içine sokmak yerine çevrelerinde dolaşarak ve bilhassa Turkopollerin kötü rehberliği sonucu yanlış yollara sapmalarına sebep olarak yenilginin temel sorumlusu idiler. Hatta Kastamonu’ya doğru güzergâhın dönüştürülmesinin Lombardların değil bizzat Raymond’un isteği olduğunu ifade edenler de var⁶⁶.

Avrupalı tarihçiler bu yenilginin temel sebebi olarak bu tür savaşa hazırlanmadıkları halde inatları yüzünden kendilerine yapılan tüm tavsiyelerin aksine hareket eden ve cehaletle itham ettikleri Lombardları sorumlu tutmaktadırlar.

Merzifon Muharebesinin Başkahramanı: Birinci Kılıç Arslan

Batılı kaynaklarda Rum Sultanı olarak tanınan Konya Selçuklularının İkinci Sultanı olan Birinci Kılıç Arslan 1092 (485) yılında tahta oturdu. 13 Temmuz 1107 (20 Zilkade 500) tarihinde vefat ettiğinde 15 yıllık bir hükümranlık yapmıştı. Babası Süleyman Şah’ın ani ölümü üzerine 1083-1092 yılları arasında Anadolu Selçuklularının topraklarında oluşan idari boşluk sebebiyle büyük bir düzensizlik başgösterdi. Birinci Kılıç Arslan bu dönemde sığınmak için gittiği Büyük Selçuklu Devleti tarafından İran’da iken tutuklandı. Düzensizliğin başsorumlusu Ebul-Kasım’ın ölümü üzerine Büyük Selçuklu Sultanı onu babasının mirasına sahip çıkması için İznik’teki idarenin başına geçmesi için 1092 yılında serbest bırakır bırakmaz devleti hemen düzene koymayı başardı. Çevrede yarım kalan fetihlere başlayarak Marmara denizi sahillerinde Bizans’ın idari boşluktan ele geçirdiği yerleri almaya başladı. Ne var ki bu sürede Avrupa’dan güçlü bir Hıristiyan saldırısının bu kadar çabuk toparlanıp üzerine geleceğini hesap etmedi. Keşiş Pierre düzensiz çapulcu birlikleri ile kısa zamanda muhasara ettiği İznik’i 1096’da Birinci Kılıç Arslan’dan aldı. Böylece 20 yıllık Anadolu Selçuklu varlığı burada son buldu. Ardından Eskişehir’de de benzeri durum yaşandı ve Konya yolu Haçlılara açılmış oldu. Batılı kaynaklara göre Birinci Kılıç Arslan’ın ordusu 200 bin atlı

⁶⁶ Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 20.

ve 200 bin yaya 400 bin kişi idi. Bu kayıplar karşısında ümitsizliğe kapılmadı ve Kapadokya'da üzerine gelen Danimarka kralının oğlu Suénon komutasındaki 1500 kişilik bir birliği yok etti. Konya Selçuklu Devleti Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos tarafından işgal edildi. Amacı Antakya'daki kuşatma altındaki Haçlı Kontluğuna yardım etmek için gitmekti. Ama Musul Meliki Kırboğa'nın kendisini kuşatması üzerine bu seferden vazgeçmek zorunda kaldı. Birinci Kılıç Arslan ile anlaşarak Haçlılara karşı ona yardım etti. Lombardlar, Almanlar ve Fransızlardan oluşan 260 bin kişilik yeni bir Haçlı ordusu Avrupa'dan yola çıktı ve Anadolu'ya yürüdüler. Birinci Kılıç Arslan bunları Orta Karadeniz (Paflagonya/Paphlagonia) dağlarının eteklerinde 20 bin adamı ile bekledi. Ancak Birinci Haçlı Seferi'nin adeta intikamı alındı ve kamplarına kadar giren Türkler onlara daha önceki yaptıklarının cezasını vererek tamamına yakını öldürdüler. Haçlılar burada kıyımın ne olduğunu gördüler ve canlarını kurtarabilenler de bu korku ile kaçıştılar. 1101 yılı Temmuz ayında (Ramazan 494) gerçekleşen bu savaşta Haçlılar 160 bin adam kaybettikleri de kayıtlar arasında var.⁶⁷

Merzifon Muharebesi'nin İkinci Kahramanı: Danişmendli Melik Ahmed Gazi Gümüştekin

Haçlı Birliğinin Kastamonu'dan Amasya'ya doğru ilerlediği günlerde buranın valisi Danişmend Meliki Ahmed Gazi'nin oğlu İsmail'di. Bölge tamamıyla Danişmend oğullarının idaresindeydi. Anadolu'da Selçuklular ile birlikte ilk Haçlı seferlerinin büyük oranda hezimetle sonuçlanmasında büyük faydası olan Ahmed Gazi Gümüştekin 1100 yılında Suriye tarafından Malatya'yı işgale gelen Haçlıları bozguna uğratmış ve başlarındaki Bohemond'u alıp Niksar kalesine hapsedmişti⁶⁸. Bu davranışıyla Avrupa'daki Haçlı coşkusuna bir müddet endişe vermişti. Hatta ilk sefer artık Kudüs'e olacaksa da önce Niksar Kalesindeki mahkum Bohemond'un kurtarılışının ardından gerçekleşecekti. 1101 yılında Malatya Ahmed Gazi Gümüştekin'in eline geçmişse de Kılıç Arslan burasını 1102 yılında Selçukluların idaresine geçirdi.⁶⁹

⁶⁷ (Nouvelle biographie générale : depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours ...), t. 27, Paris, Firmin Didot Frères, Fils et Cu, Éditeurs, Imprimeurs-Libraire de L'institut de France, Rue Jacob, M DCCC LVIII (1858).

⁶⁸ Louis Maimbourg, *a.g.e.*, Paris 1686, c.V., s. 219.

⁶⁹ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s. 59.

KAYNAKÇA

- Albertus Aquensis, *Histoire des Croisades*, c.II., (Yay. J.-L.-J. Brière) Paris 1824.
- Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 2006.
- Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 2006.
- Ernest Lavisse ve Alfred Rambaud, *Histoire Générale du IVe siècle à nos jours: L'Europe féodale: Les croisades 1095-1270*, Albin Michel, Paris 1893.
- Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi Pasifikten Akdenize 2000 Yıl*, (trc.: Aykut Kazancıgil ve Lale-Arslan Özcan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2010.
- Kenneth Meyer Setton, *A History of The Crusades*, (ed.: M.W. Baldwin), vol .I, University of Wisconsin Press 1969.
- Louis Maimbourg, *Histoire des historiens pour la délivrance de la Terre Sainte*, c. V, Paris 1686.
- Nouvelle biographie générale : depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours ..., t. 27, Paris, Firmin Didot Frères, Fils et Cu, Éditeurs, Imprimeurs-Libraire de L'institut de France, Rue Jacob, M DCCC LVIII (1858).
- Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.
- Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay., İstanbul 2005.
- Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (trc.: Fikret İşıltan), c. II, Ankara 2008.
- Thomas Fuller (1608-1661), *The History of the Holy War*, yay. William Pickering, London 1840.
- Victor Davis Hanson, *Batı Neden Kazandı? Katliam ve Kültür*, (trc.: Ali Çakıroğlu), Aykırı Yayınları, İstanbul 2003.
- Vincent Monteil, "L'İslam", *Les Religions*, Hachette, Paris 1972, s. 206-233.
- W.B. Stevenson, *The crusaders in the East*, University Press, Cambridge 1907.

İnternet Kaynakları

- <http://www.templiers.org/croisadelombarde.php>, Erişim tarihi: 14 Şubat 2016.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Crusade_of_1101, Erişim tarihi: 20 Mart 2016.

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS), II/1 (2017), s. 37-63

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ORTA DOĞU BAĞLAMINDA TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Zülfükar Aytaç KİŞMAN*
Hasan AYDIN**

Özet

Soğuk Savaşın başlangıcından bu yana önemli bir müttefiklik ilişkisi içerisinde bulunan Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkinin muhteviyatının irdelenmeye çalışılacağı bu makalede, Soğuk Savaş sonrasında Ortadoğu'da yaşanan ve iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen kimi olaylar ile Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile olan ilişkilerinin ABD ile olan ilişkilerine yansımaları ele alınacaktır.

Bu çalışmada ilk olarak, Birinci Körfez Savaşının Türk-Amerikan ilişkileri başta olmak üzere, Türkiye'nin iç ve dış politikası üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılacaktır. İkinci olarak, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali karşısında Türkiye'nin tavrı değerlendirilecektir. Üçüncü olarak, 1979 İslam Devriminden bu yana ABD ile çeşitli gerginlikler yaşayan İran ile Türkiye'nin ilişkilerinin Türk-Amerikan ilişkilerine etkisine değinilecektir. Dördüncü olarak Türkiye'nin İsrail ile değişken ilişkileri ABD ile olan ilişkileri kapsamında irdelenecektir. Son olarak Arap Baharı sırasında Libya, Mısır ve Suriye örnekleri üzerinden Türkiye ve Amerika'nın tavrı karşılaştırmalı olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Varılmak istenen nokta, iki ülke arasındaki ilişkiler ne kadar gerginleşirse gerginleşsin yahut görüş ayrılıkları ne denli derinleşirse derinleşsin, iki ülkenin de aradaki ilişkiden tamamen vazgeçemediği ve müttefiklik ilişkisinin devam ettiği gerçeğidir.

Anahtar Sözcükler: Türk-Amerikan İlişkileri, Türk Dış Politikası, Orta Doğu, Suriye.

* Dr. Öğr. Üyesi, Harvard Üniversitesi, Misafir Akademisyen, kisman@fas.harvard.edu, (TÜBİTAK 2219 Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı Kapsamında); Fırat Üniversitesi, Dış Ticaret Bölümü, aytac@firat.edu.tr

** Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), Araştırmacı, hsn-aydin@hotmail.com

AN APPRAISAL ON TURKISH-AMERICAN RELATIONS WITHIN THE MIDDLE EAST AFTER THE COLD WAR

Abstract

In this study the content of the relations between Turkey and United States of America which have constituted an important ally since the beginning of the Cold War will be scrutinized. The reflections of the developments occurred and have affected the relations between the two countries after the Cold War, and of Turkey's relations with the Middle Eastern countries on its relations with USA will be covered.

In this study, firstly, the effects of the First Gulf War primarily on Turkish-American relations and on Turkey's domestic and foreign politics will be investigated. Secondly, Turkey's stance with regard to USA's invasion of Iraq will be evaluated. Thirdly, the effects of the relations between Turkey and Iran, as a country experiencing several problems with USA after the Islamic revolution of 1979, on the Turkish-American relations will be stated. Fourthly, Turkey's unsteady relations with Israel will be analyzed within the framework of Turkish-American relations. As an end, depending on the examples of Libya, Egypt and Syria, Turkey's and America's attitudes during the Arab Spring will be discussed comparatively.

The point aimed is the reality that the two countries, regardless of how much the relations strained or the conflicts deepen, can not completely give up the relations between, and the alliance continues.

Keywords: Turkish-American Relations, Turkish Foreign Policy, Middle East, Syria.

Birinci Körfez Savaşı

Orta Doğu'nun Soğuk Savaş sırasında ABD açısından önemi özellikle petrol kaynakları ile Avrupa'nın yeniden inşasına katkıda bulunması ve sosyalist bloğun tecridinde rol oynamasıydı (Gerger, 2006, s.35). Soğuk Savaşın sona ermesi ile sosyalist bloğun çevrelenmesine artık gerek kalmamıştı ancak Orta Doğu hala mevcut petrol rezervleri ile önemini korumaya devam ediyordu. Soğuk Savaş döneminde ABD ile NATO ve SSCB ile Varşova Paktı arasında olan denge Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bozulmuş ve Amerika'nın Orta Doğu'da daha etkili olmasını kolaylaştırmıştır (Ergin, 2003, s.8). Soğuk Savaş sırasında önemli bir ABD ve Batı Bloğu müttefiki olan Türkiye açısından ise Soğuk Savaşın hemen ardından gerek Amerika Birleşik Devletleri ile gerekse diğer batılı müttefikleri ile olan ilişkiler görece muğlak bir çizgide kalmıştır. Soğuk Savaş boyunca NATO'nun ve Batı bloğunun bir parçası olarak politikalarını büyük ölçüde bu yörüngede geliştiren Türkiye, bir yandan Soğuk Savaş sonrası atmosferde başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere NATO üyelerinin samimiyetini sorgularken (Altunışık, 2009, s.173), diğer yandan da NATO üyeleri Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin dağıldığı bir ortamda Türkiye'nin ve Türkiye için kendilerini riske atmanın gerekliliğini sorgulayacaklardı (Tür & Han, 2015, s.20). Bu ortamda Türkiye önemi görece azalan ülke durumuna düşmüş olmaktadır. Ülkenin Soğuk Savaş sonrası önem kaybeden ülke görüntüsünden, tekrar önem kazanan ülke görüntüsüne kavuşmasında ise Birinci Körfez Savaşı oldukça önemli bir rol üstelenmiştir (Hale, 2003, s.231).

Batılı müttefiklerinin gözünde, Türkiye'nin önemini yeniden arttıran olaylar zinciri Irak'ın otoriter lideri Saddam Hüseyin'in 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesiyle başladı. Arap dünyasının liderliği rolüne soyunan Saddam Hüseyin, her ne kadar Kuveyt'i Irak'a ait olan petroleri haksız yere kullanmakla itham etse de işgalin temelinde Irak'ın ekonomik ihtiyaçları ve Saddam Hüseyin'in ihtiraslı yönetim anlayışı yatmaktaydı. 8 yıl süren İran-İrak savaşının ardından ekonomisi ciddi ölçüde tahrip olan Irak yönetimi, söz konusu tahribatı Kuveyt'i işgal edip, zengin doğal kaynaklarını ele geçirecek giderme yoluna başvurdu. Bu durum, Irak'ın dünya petrol üretiminin %10'unu kontrol etmesi demekti Bölgede ve dünyada var olan siyasi dengeler düşünüldüğünde, Irak'ın meşru olmayan bir yolla böyle bir gücü elinde bulundurması kabul edilebilir

bir durum değildi (Brown, 2007, s.85-86). Irak Kuveyt'i işgal etmek için bahane olarak, İran ile olan uzun savaş sırasında Kuveyt'ten aldığı borçları Kuveyt'in silmemesini istimal etmişti (Öztürk, 2010, s.2).

Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile yükselen uluslararası tansiyon, Amerika Birleşik Devletleri öncülüğündeki uluslararası koalisyonun Kuveyt'i kurtarmak için Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak'a güç kullanması ve Birleşmiş Milletler'in Irak'a ambargo uygulaması ile neticelendi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 6 Ağustos 1990 tarihli ve 661 nolu kararı ile Irak'a ekonomik yaptırımlar ve ambargo uygulamaya karar verdi (Bozkurt, 2003, s.23). Bu süreçte, Türkiye'nin tavrının ne olması gerektiği içte ve dışta oldukça tartışıldı (Sunay, 2015, s.119). Ülkenin çıkarlarının ve tarihsel dış politika deneyimlerinin neticesinde nerede durması gerektiği ile ilgili olan bu tartışma bir yandan koalisyonun aktif bir parçası olmak isteyen Turgut Özal'a karşı şiddetli bir muhalefete neden olurken (Çancı & Şen, 2011, s.62), diğer yandan bu muhalefetin bir ürünü olarak dönemin Genelkurmay Başkanı Necip Toruntay Paşa'nın istifası ile neticelendi (Hale, 2003, s.234).

Amerika Birleşik Devletleri ve NATO üyeleri stratejik konumu nedeniyle Türkiye'nin koalisyon güçlerinin bir parçası olmasını arzu ederken, Türk tarafı –dönemin Cumhurbaşkanı Özal dışında- bu beklentiye tereddütle yaklaşıyordu. Söz konusu tereddüt siyasi ve ekonomik bazı endişelere ve önyargılara dayanıyordu. Ekonomik olarak, Türkiye petrol gereksiniminin neredeyse üçte ikisini Irak petrollerinden karşılamaktaydı. Irak'ta istikrarın bozulması o dönemde büyümeye yönelik yatırımlarıyla dikkat çeken ülkenin enerji sıkıntısı çekmesiyle sonuçlanabilirdi. Ülke ayrıca Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru hattı vasıtasıyla Irak petrolünün taşınmasından yılda yaklaşık 300 milyon dolar gelir elde ederken, Türkiye'den Irak'a 1 milyar doların üzerinde ürün ve hizmet ihracı gerçekleşiyordu. Belirtilen söz konusu ekonomik durum ve Irak'ın olası istikrarsızlığı bu süreçte Türk karar vericileri temkinli olmaya iten bir faktör olarak ön plana çıkıyordu (Brown, 2007, s.86).

Türkiye'nin o günlerde odaklandığı en büyük tehditlerden biri PKK sorunu ve terörle mücadeledeydi. Resmi olarak 1984'ten itibaren devletin silahlı güçlerine ve sivil halka saldırılar düzenleyen söz konusu örgüt, ülke tarafından bir beka sorunu olarak görülmekteydi (Hale, 2003, s.210-211). Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ardından ABD öncülüğündeki uluslararası

koalisyonun müdahalesi sonucunda ortaya çıkabilecek olası bir istikrarsızlık PKK ile mücadele kapsamında Türk devlet yöneticilerini ve halkının önemli bir kısmını endişelendiriyordu. Zira PKK faaliyetlerini Kürt etnik kimliği üzerinden sürdürüyordu ve Irak'ın kuzeyinde de ağırlıklı olarak Kürt nüfus yaşamaktaydı. Dahası, PKK terör örgütü Irak'ın kuzeyinden ve buradaki gruplardan yardım almaktaydı.¹ Tarihi dört parçalı “sözde” büyük Kürdistan haritası ise Türkiye, İran, Irak ve Suriye topraklarının bir bölümünü kapsamaktaydı. Bu doğrultuda Türkiye, olası bir müdahalenin ve Saddam'ın güç kaybetmesinin ardından bölgede özerk ve/veya bağımsız bir Kürt devleti kurulmasından ve bu kurulan devletin kendi ülkesinin Güneydoğusundaki Kürt kökenli yurttaşları da etkilemesinden endişe ediyordu (Sarı Ertem, 2015, s.300-301).

Türkiye'nin o günlerdeki bir başka endişesi ise zengin doğal kaynaklara sahip Musul ve Kerkük'ün, dolayısıyla bölgedeki Türkmenlerin durumuydu. Bu iki şehir Türk ulusal kurtuluş savaşının başlangıcında Misak-i Milli sınırları içerisindeydi. Bu şehirlerin Türkiye topraklarına katılamamasının ardından ise Türkiye buradaki Türkmenlerin can ve mal güvenliğini bölgeye yönelik dış politikasındaki kırmızı çizgisi olarak ifade etmekteydi. Yani bölgeye yönelik öne sürülen hemen her denklemde, bölgedeki Türkmenlerin can ve mal güvenliği Türkiye için olmazsa olmazlar arasındaydı. Bu vesileyle, geleneksel Türk dış politika karar vericileri, olası bir müdahale ve istikrarsızlık durumunda zengin enerji kaynaklarına sahip Kerkük ve Musul halkının can ve mal güvenliğinin sağlanamamasından endişe ediyordu (Brown, 2007, s.97-98).

Türk karar vericileri endişeye sevk eden bir başka neden ise ülkenin Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana uzun yıllardır sürdürdüğü Atatürk'ün “yurtta sulh, cihanda sulh” sözlerine dayanan aktif tarafsızlık ve dış işlerinde yayılcı olmama prensibinin ihlali endişesiydi. Zor geçen savaş yıllarının ardından kendi kapasitesinin bilincinde olan bir devletin ayakta kalma çabası olarak nitelendirilebilecek bu prensip, cumhuriyet tarihi boyunca zaruri bir-iki istisna dışında (Kore Savaşı, Kıbrıs Müdahalesi gibi) başarıyla sürdürülmüştü. Gelineen durumda, ülkedeki pek çok siyasi ve bürokrat, Özal'ın koalisyon güçlerine aktif katılım arzusunu

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Olson R. (1995). The Kurdish Question and Turkey's Foreign Policy, 1991-1995: From the Gulf War to the Incursion Into Iraq. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, V.19, No:1, 20.

Cumhuriyetin bu en temel dış politika prensiplerinden birinden sapma olarak görüyor ve endişeyle karşılıyordu (Brown, 2007, s.91).

Türkiye’de kimi siyasetçiler, medya ve halk nezdinde çeşitli endişeler hakimken Turgut Özal koalisyon güçlerine aktif katılım konusunda daha istekliydi. Bunda öncelikli olarak Turgut Özal’ın bu işin bir saygınlık meselesi olarak düşünmesinin etkisi vardır. Her ne kadar, Avrupalı bazı siyasetçiler Soğuk Savaşın bitimiyle Türkiye’nin NATO üyeliğini ve Batılı kimliğini sorgulasa da, hemen hemen birçok Türk gibi Turgut Özal da Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye’nin yerinin Batı dünyası olduğunu ve Batı dünyasını da günümüzde Avrupa Birliği’nin -o zamanki adıyla Avrupa Topluluğu- temsil ettiğine inanıyor ve Türkiye’nin önemini Batı’ya tekrar göstermek için Körfez savaşını bir fırsat olarak görüyordu. İkinci olarak Özal, Kürt sorunu ile daha etkin mücadele için bölgede daha aktif olunması ve Güneydoğu savunma hattının daha aşağılara çekilmesi arzusuyla böyle bir girişimi destekliyordu. Dahası, koalisyon güçlerine aktif destek veren bir Türkiye’nin Batı tarafından ekonomik ve askeri olarak destekleneceğini, böylece hem ülke ekonomisini yeniden yapılandırma fırsatı bulurken hem de ordunun teknik envanterinin modernize edilebileceğini düşünüyordu. Zira NATO, o günlerde Saddam yönetimi Türkiye’ye saldırırsa ya da Türkiye üzerinden Irak’a yönelik herhangi bir operasyonda lazım olursa diye Türkiye’ye bilhassa askeri anlamda önemli sayılabilecek yardımlarda bulunmuştu. Üstelik NATO üyeleri bir bütün olarak Türkiye’nin güvenliği için önlem alma kararı almıştı. Ayrıca Musul ve Kerkük üzerinde de zaman zaman hak iddia eden Özal’ın, koalisyonun aktif bir parçası olarak bu bölge üzerinde söz sahibi olma isteği de dillendiriliyordu. Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Körfez savaşı sırasındaki bütün bu arzu, istek ve beklentilerini “Bir koyup üç alacağız” şeklinde ifade ediyordu (Brown, 2007, s.94-96).

Bütün bu beklenti ve isteklerine rağmen Turgut Özal’ın Körfez Savaşı öncesinde ve sırasında izlediği dış politika Türkiye’de gerek siyasetçiler, gerek medya kuruluşları ve gerekse halkın büyük bir çoğunluğu tarafından ciddi bir muhalefetle karşılandı. Necmettin Erbakan, Bülent Ecevit, Doğu Perinçek gibi siyasi liderler söz konusu müdahalenin Irak’ı daha da istikrarsızlaştıracağı ve ülkede etnik ve mezhepsel gerginliği tırmandıracağı iddiasında bulundular (Brown, 2007, s.89). Turgut Özal bu dönemde en sert gerginliği ordu ile yaşamış ve iki tarafın politikalarının farklılığı

neticesinde dönemin genelkurmay başkanı tepki olarak istifa etmiştir. Bu bağlamda, Turgut Özal'ın ABD başkanına Kerkük-Yumurtalık boru hatlarını kapatma önerisinde bulunması ve daha sonra bunu gerçekleştirmesi de en çok eleştirilen noktalardandır. Belirtildiği gibi savaş öncesi Irak ile devasa bir ekonomik ilişkisi bulunan Türkiye'nin, savaş sonrasında bu ilişkisi büyük oranda zarar görmüş, Irak'a yönelik uygulanan BM yaptırımlarına uyulmasıyla beraber ülke ekonomisi negatif anlamda etkilenmiştir. Savaş sonrasında Saddam Hüseyin'in bölgedeki azınlıklara baskısını arttırması neticesinde Türkiye'ye göç eden Kürtler ve Irak'ın kuzeyinde uçuşa yasak bölge ilanı *de facto* Kürdistan iddialarını güçlendirmiştir (Hale, 2003, s.237-239). Savaş sırasında ve sonrasında iç politikada oluşan ortam, Türkiye'de dini hassasiyeti yüksek ve/veya milliyetçi partilerin oy oranlarını arttırmasını da beraberinde getirmiştir. Görüldüğü gibi, Körfez savaşı yalnızca Türkiye'nin dış politikasını ve ABD ile ilişkilerini etkileyen bir unsur olmayıp, iç dinamiklerinin şekillenmesi aşamasında da belirleyici rol oynamıştır (Çancı & Şen, 2011, s.61).

Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında düşünüldüğünde Körfez savaşı önemli bir dönüm noktasıdır. Türkiye'nin önemini sorgulanmaya başladığı günlerde cereyan eden bu savaş, Soğuk Savaş sonrasında görece duraksayan Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden yoğunlaşmaya başlamasına sebep olmuştur. Savaşa fiilen katılmamasına rağmen BM yaptırımlarına uyan, İncirlik üssünü Amerikan uçaklarının kullanımına açan ve Kerkük-Yumurtalık Boru hattını kapatan bir Türkiye, her ne kadar Amerika'yı tam anlamıyla tatmin etmese ve beklentilerini karşılama da, Türk-Amerikan müttefiklik ilişkilerinin devamı noktasında olumlu yönde çaba sarf etmeye çalışmıştır. Bu süreç ve sonrasında yaşanan olaylar neticesinde Türk-Amerikan ilişkileri zaman zaman sürünceme de kalsa da, iki taraf da ilişkinin devamı konusunda şüphe duymamıştır.

ABD'nin Irak'ı İşgali

Ortadoğu'da Türk Amerikan ilişkilerinin gidişatını derinden etkileyen bir diğer olay Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003 yılında Irak'ı işgali idi. Irak savaşı, ABD'ye yönelik 11 Eylül terör saldırılarının ardından, ABD yönetiminin Irak lideri Saddam Hüseyin'in elinde kitle imha silahları bulundurmasını gerekçe göstererek Mart 2003'de Irak'ı işgal kararı ile başlamıştı. İkiz kuleler saldırısının hemen ardından ABD'ye

destek açıklamalarında bulunan ve ABD'nin “terörle savaş” politikası kapsamında Afganistan'a müdahalede bulunmasına dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in ifadesiyle “terörizme karşı vereceği mücadelede Amerika Birleşik Devletlerinin yanında yer alacağımızı, hiçbir tereddüte mahal bırakmayacak açıklıkla belirttik”² diyerek maddi ve manevi destek veren Türkiye'nin, Irak savaşı sırasında izlediği siyaset Türk-Amerikan ilişkilerinde sarsıcı bir etki yapmıştır.

Belirtildiği gibi Birleşik Devletler, Irak'ta bulunan kitle imha silahları iddiaları nedeniyle Irak'ı işgal etmeye karar verdiğinde Türkiye coğrafi ve stratejik konumu vesilesiyle bir kere daha ön plana çıkmıştı (Robins, 2007, s.19-20). Zira Birleşik Devletler bu girişimi Türkiye ile birlikte gerçekleştirmek istiyordu ve bu istek çeşitli yollarla dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit'e iletilmişti. Ecevit, gerek Birinci Körfez Savaşı sonrası ortaya çıkan sonuçların Türkiye'ye yansımaları, gerekse günün siyasi ve ekonomik koşulları nedeniyle söz konusu girişime temkinli yaklaştı. Birinci Körfez Savaşının iç siyasette getirdiği büyük tartışma ve yapısal değişiklikler ile Türkiye'nin ekonomik ve siyasi çıkarlarına olan büyük etkisi düşünüldüğünde bu yönde bir tavır oldukça makul olarak değerlendirilmektedir.³ ABD yetkilileri ile olan görüşmelerinde Ecevit ve dönemin yetkilileri iki noktanın üzerinde özellikle durmuştur. Üzerinde durulan ilk nokta, Türkiye'nin kırmızı çizgileri idi. Türkiye'nin askeri eksikliklerinin giderilmesi, Irak'ın toprak bütünlüğü ve Türkmenlerin can ve mal güvenliğinin sağlanması ülkedeki siyasi elitin o dönemde öne sürdüğü kırmızı çizgilerdendi. İkincisi ise, Bülent Ecevit yönetimindeki Türkiye, Irak ile sıcak bir savaşa girilmeden önce bütün diplomatik kanalların denenmesinde ısrarcıydı. Bu vesileyle, tıpkı Turgut Özal gibi Bağdat'a bir heyet ve bir mektup gönderen Ecevit, bu girişiminden net bir cevap alamayacak, Irak hızla işgale doğru sürüklenecekti (Brown, 2007, s.97-98).

ABD'nin Irak'ın işgali konusunda Türkiye ile yürüttüğü müzakerelerde 3 Kasım 2002 tarihi bir dönüm noktasını işaret etmekte idi. Bu tarihte Türkiye'de gerçekleşen erken genel seçimlerde 6 ay önce kurulan ve

² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem:21, Cilt:71, Yasama Yılı: 4, 5. Birleşim, 10.10.2001.

³ Söz konusu ekonomik ve siyasi kayıplar için bkz: Altunışık Benli M. (2006). Turkey's Iraq Policy: The War and Beyond. *Journal of Contemporary European Studies*, Vol: 14, No:2, 186-187.

Muhafazakâr-İslamcı olarak nitelendirilen Adalet ve Kalkınma Partisi %34 oy ile tek başına iktidar oldu.⁴ Dolayısıyla ABD'nin Türkiye ile olan müzakerelerinde artık Adalet ve Kalkınma Partisi muhatap alınmak durumundaydı. Fakat parti içinde de Irak ile savaşa girme konusunda derin görüş ayrılıkları mevcuttu. Milletvekillerinin bir kısmı, Müslüman bir ülke ile “bir başkasının savaşı” (Altunışık, 2006, s.185) için savaşa tutuşmayı tasvip etmiyordu (Erdoğan, “1 Mart için kulis” yaptılar, 2016). Bir anlamda Adalet ve Kalkınma Partisi, iktidara gelir gelmez ciddi bir sorunla karşı karşıya kalmıştı. Üstelik Özal döneminden farklı olarak ordu da temkinli bir strateji uyguluyordu. Savaşa girilsin ya da girilmesin, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ve ordunun olayın sorumluluğunu birbirlerine yıkma çabası açıkça görülebilmekteydi (Altunışık, 2006, s.188).

Adalet ve Kalkınma Partisi içerisindeki çatlakların yanı sıra, kamuoyu da tıpkı Birinci Körfez Savaşında olduğu gibi böyle bir müdahaleye karşıydı. Irak'ın Müslüman bir ülke olduğu gerçeğinin yanı sıra, Türk halkı Amerika tarafından dillendirilen kitle imha silahları iddialarına pek itibar etmiyordu (Türk Halkı Savaşa Karşı, 2003). Dahası, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgalinin 1990 yılında gerçekleşen körfez savaşından farklılıkları da vardı; ABD o günün koşullarında bütün uluslararası camianın desteğine ve BM güvencesine sahipken, 2003 yılındaki işgalde ne BM ne de Almanya ve Fransa gibi başat devletler bu tarz bir işgali desteklemiyordu (Altunışık, 2006, s.188). Bütün bu yaşananlar neticesinde Türk kamuoyunda Irak konusunda ciddi tartışmalar sürüyordu.

Ulusal çıkarlar doğrultusunda düşünüldüğünde, Türkiye'nin 1990 yılı Birinci körfez savaşı öncesi ve sırasındaki endişeleri ile 2003 yılında Irak'ın işgalinin öncesinde, sırasında ve işgali takip eden süreçteki endişelerinin benzerlik gösterdiği kolaylıkla görülebilmektedir. Zira iktidarda, bürokraside ve orduda var olan Kürt devleti endişesi, Irak'ın toprak bütünlüğü, Musul ve Kerkük ile buradaki Türkmenlerin durumuna yönelik endişeler 2003 yılı öncesi ve sonrasında da sıklıkla dile getirilmişti. Türkiye'nin bu işgale destek vermesini savunanlar ile karşıt görüşü savunanların kullandığı argümanların çekirdeğini bu gibi endişeler oluşturmuştur. Üstelik Irak'ın işgalinin ardından ortaya çıkması kuvvetle muhtemel bir istikrarsızlık durumunun bütün bölgesel dengeleri

⁴ 2002 yılı genel seçim sonuçları ayrıntılı bilgi için bkz: <http://arsiv.ntv.com.tr/modules/secim2007/secim2002/> (Erişim Tarihi: 05 Eylül 2017)

etkileyebileceği o günün şartlarında politika yapımcıların en büyük endişesini teşkil etmekteydi ki bu endişelerin ne kadar yerinde olduğu Irak'ın işgalinden günümüze kadar gelen süreçte görülebilmektedir. Bu endişeler vesilesiyle tıpkı Ecevit gibi, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti de öncelikle diplomatik kanallar üzerinden Saddam Hüseyin ve Irak yönetimini ikna etmeye çalışmış, fakat tıpkı selefi gibi bu çabasında başarısız olmuştur (Saddam'dan 2 saat 20 dakika, 2003).

Tartışmalar ve endişeler sürerken yaşanan en büyük şok ise Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin 6 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına ilişkin meşhur 1 Mart tezkeresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından reddedilmesiydi.⁵ Meclisten yapılan oylamada, Türkiye'nin Irak'ta müdahaleye müdahil olabilmesi için gereken tezkere kararı 264 olumlu, 250 karşı ve 19 çekimser oy ile gerekli çoğunluğu sağlayamayarak reddedildi (Tartışmalı Tezkere Reddedildi, 2003). O tarihte Adalet ve Kalkınma Partisinin tek başına iktidar olduğu meclis aritmetiği düşünüldüğünde, bu partiden de çok sayıda fire verildiği görülebilmekteydi. Bu sonuç Amerika Birleşik Devletleri nezdinde şok etkisi yaratmıştır. Türkiye'nin savaşa katılacağından büyük ölçüde emin olan ve savaş planlarını buna göre yapan ABD, sonucun ardından söz konusu planlarında değişikliğe gitmiştir. Kararın ardından bir süre Türkiye'ye soğuk bir tavır takılan ve Irak'ta savaşın uzaması ile ortaya çıkan kayıpların artmasının sorumluluğunu Türkiye'de 1 Mart Tezkeresinin reddine bağlayan ABD'nin bu tavrı Türk-Amerikan ilişkilerini negatif anlamda etkilemiştir (Tür & Han, 2015, s.26-27). Daha sonra çıkarılan ve ilişkileri düzeltmeye ve iyileştirmeye yönelik kararlara da soğuk yaklaşan ABD, bilhassa bölgedeki Kürtlerin de isteğiyle Türkiye'yi Irak'ta yaşananlardan uzak tutmaya gayret etmiş ve böylece Türkiye bölgede kontrolü elinde tutma şansını nispeten yitirmiştir. ABD'nin tezkereye ilişkin tepkisine yönelik en büyük iddia ise, Birleşik Devletlerin tezkere kararına misilleme olarak 4 Temmuz 2003'de, Süleymaniye'de Türk askerlerinin başına çuval geçirilmesi hadisesi olmuştur (Ararat, 2017). Çuval hadisesinden sonra dönemin Başbakanı ve bugünkü Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ABD'ye nota verilip verilmeyeceğine yönelik sorulara "Ne notası veriyorsun, müzik notası mı?" şeklindeki cevabı esasen ilişkinin vazgeçilmezliğini gösteren

⁵ TBMM Karar No: 763, Kabul Tarihi: 20 Mart 2003.

önemli bir detaydır.⁶ 1 Mart tezkere krizinin ardından yaşanan sorunlar neticesinde her ne kadar uzun yıllardır müttefiklik seviyesinde bulunan iki ülke ilişkileri görece sıkıntılı günler yaşasa da, zamanla bu gerginlik azalmış ve bölgesel ve küresel konularda işbirliği ekseninde devam etmiştir.

Türkiye-İsrail İlişkileri ve ABD

Türkiye-İsrail ilişkileri bu iki ülkenin Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkileri kapsamında düşündüğünde nev-i şahsına münhasır bir yer tutmaktadır. Zira Türkiye ile ABD arasında Soğuk Savaşın başlangıcından bu yana bir müttefiklik ilişkisi söz konusudur. İsrail de kuruluşundan itibaren ABD tarafından desteklenmiştir. Orta Doğu'daki gelişmelerde önemli rol oynama potansiyeline sahip iki ülke olan Türkiye ve İsrail, ABD'nin bölgedeki en önemli iki müttefiki konumunu uzun yıllar boyunca sürdürmüşlerdir (Tüysüzöğlü, 2014, s.589). İsrail-ABD ilişkilerinin bu denli güçlü olması, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Yahudi lobisinin bu ülkede oldukça kuvvetli olmasından ve ABD'nin Orta Doğu'daki politikaları üzerinde ciddi şekilde etkili olmasından kaynaklanmaktadır (Mearsheimer & Walt, 2006, s.30).

Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin niteliğinin belirlenmesinde Türkiye'nin içerisinde bulunduğu güvenlik endişeleri etkili olmuştur. Soğuk Savaşın hemen ardından, Türkiye kendini bir dizi güvenlik endişelerinin içinde bulmuştur. Bir yandan İran, Irak ve Suriye ile diğer yandan Yunanistan ile sıkıntılar yaşayan ve içeride de ayrılıkçı PKK terör örgütü ile mücadele eden ülkede, siyasi ve askeri elit güvenlik hassasiyetini sürdürüyordu. Bu durum ülkenin İsrail ile olan ilişkilerine yansımış ve bilhassa askeri alanda iki ülkenin yakın ilişki içerisinde bulunmasına neden olmuştu. Öyle ki, uzunca bir süre Arapları ürkütmemek için İsrail ile çok yakın görünmekten çekinen Türkiye, iktidarda Necmettin Erbakan gibi İsrail'den ilkesel olarak mesafeli olan bir başbakan olmasına rağmen ordunun bastırması ile bu ülke ile askeri anlaşmalara imza atmış, ABD ve İsrail ile birlikte ortak tatbikatlar düzenlemişti (Özcan, 2015, s.232). Şüphesiz Türk idarecilerin bu tavrında, ABD ile yakın ilişkide olma çabası ve ABD'de Türkiye aleyhine faaliyette bulunan Rum ve Ermeni lobilerine

⁶ Olayla ilgili ayrıntılar için bkz: Erdoğan'dan Muhalefete Nota Eleştirisi. (2003, Temmuz 8). *Hürriyet*.

karşı Yahudi lobisinin desteğini alma fikri de etkili oluyordu (Özcan, 2015, s.233).

2000’li yıllara doğru yaklaştıkça Türkiye’nin güvenlik endişelerini aşmaya başlaması (Suriye ile Adana Mutabakatı, Öcalan’ın yakalanması, TSK’nın PKK’nın yenilgisini ilan etmesi gibi (Tür & Han, 2015, s.24-25)) İsrail ile olan ilişkilerini önemli ölçüde etkiledi. Adalet ve Kalkınma Partisi ile doruk noktasına ulaşan çok yönlü dış politika anlayışı Dışişleri Eski Bakanı İsmail Cem ile başlamıştı. O dönemde İsmail Cem, Arap devletlerine, İsrail ile ilişkileri geliştirmenin Türkiye’nin bu devletler ile olan ilişkilerini etkilemeyeceğine yönelik temkinli mesajlar veriyordu (Cem: Bağdat Paketi, 1998). Muhafazakâr bir anlayışa sahip olan ve toplumun temel dinamiklerine hitap etme iddiası taşıyan Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde ise İsrail ile ilişkiler başta olmak üzere genel olarak Türk Dış Politikasında ordunun rolü kısıtlanmış, siyasiler ve sivil toplum örgütleri ön plana çıkmıştı (Çelik & Aydın, 2016, s.195-196). Zamanla iptal edilen askeri anlaşmalara ve tatbikatlara ek olarak, Türkiye’nin uluslararası platformlarda Filistin sorununu daha fazla sahiplenmesi ve iki ülke arasında yaşanan Alçak Sandalye Krizi ⁷, Mavi Marmara Baskını⁸ ve Davos Krizi⁹ gibi sorunlar iki ülke arası ilişkileri oldukça gerginleştirmiştir. Ortaya çıkan tabloda, Türkiye İsrail ilişkileri neredeyse kopma noktasına gelmiş, bu da Amerika Birleşik Devletleri’nin bölgedeki menfaatleri doğrultusunda arzu etmediği bir durum halini almıştır. İsrail Başbakanı Netanyahu’nun Recep Tayyip Erdoğan’ı arayarak Mavi Marmara baskını için özür dilemesi ve baskında yaşamını yitirenlerin ailelerine tazminat ödemeyi kabul etmesi iki ülke arası ilişkilerde bir nebze olsun iyileşme emareleri olarak kabul edilirken, ABD’nin Netanyahu’nun bu özrü dilemesindeki teşviki Türkiye-İsrail ilişkilerinin yapısının ABD için ne kadar önemli olduğunu ortaya sermiştir (Mavi Marmara: İsrail, 2013). Türkiye’nin Orta Doğu’da yürüttüğü bazı politikalar batılı ülkeler açısından riskli olarak görülse de kendi politikaları ile uyumlu olarak değerlendirilmiştir. Mavi Marmara olayı da Türkiye’nin bölgede İran,

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: İsrail’le Alçak Koltuk Krizi. (2010, Ocak 13). *Milliyet*.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Küçük A. (2015). Türkiye İsrail İlişkilerinde Mavi Marmara Krizi: Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme. *Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi*.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Davos Krizinin Perde Arkası. (2009, Şubat 1). *Milliyet*.

Mısır ve Suudi Arabistan ile birlikte baskın bir pozisyon almak isteğinin göstergesidir (Aliboni, 2012, s.9).

Görüldüğü gibi Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan ilişkileri zaman zaman ABD'nin istek ve beklentileri doğrultusunda şekillenebilmektedir. Diğer bir ifadeyle, iki ülke arasındaki uzun yıllardır süren müttefiklik ilişkisi, iki ülkenin bölgede diğer ülkelerle olan ilişkileri üzerinde etkili rol oynayabilmektedir.

Türkiye-İran İlişkileri ve ABD

Türk-Amerikan ilişkileri kapsamında düşünüldüğünde bir başka önemli husus Türkiye'nin İran ile olan ilişkileridir. Soğuk Savaş yıllarında, başlangıçta Şah Rıza Pehlevi rejimi altında, tıpkı Türkiye gibi, daha Batı/ABD yanlısı bir dış politika izleyen İran, 1979 yılında Humeyni'nin önderliğinde gerçekleşen İslami devrimin ardından, kendini Amerika ve Batı karşıtı bir pozisyonda konumlandırmıştır. İran'ın devrim sonrası geliştirdiği batı karşıtı politikalar özellikle ABD'nin ve diğer batılı devletlerin bölgedeki çıkar ve politikaları ile çatışan bir durum halini almıştır (Aghazadeh, 2013, s.138). Bu durum İran'ın ABD ve Batı ile olan ilişkilerini etkilediği kadar, Türkiye ile olan ilişkilerini de etkilemiştir. Zira Türkiye hem Batı bloğunun bir üyesi idi, hem de İran'ın İslami rejimi ihraç etme anlayışı laik Türkiye'nin hassasiyetleri ile örtüşmüyordu (Geçmişten Günümüze, 2014). Bu nedenle devrimin ardından uzunca bir süre, Türkiye ile İran arasında tam manası ile bir yakınlaşma tesis edilemedi. Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerin bu yönde cereyan etmesi, ABD'nin bölgesel çıkarları ile paralellik göstermekteydi.

Bölgede tarihsel olarak büyük bir rekabet içerisinde olan ve İslam'ın iki ayrı kolu olan Şii ve Sünni mezheplerini temsil eden İran ve Türkiye, her türlü dini ve ideolojik farklılık vesilesiyle oluşan gerilimlere rağmen ilişkilerini belirli bir seviyede sürdürebilmişlerdir. Türkiye'nin, İran'da 1979 yılında gerçekleşen ve Şah Rıza Pehlevi yönetiminin yıkılıp yerine Ayetullah Humeyni önderliğinde dine dayalı bir rejim kurulmasıyla sonuçlanan İslami devrimin üzerinden 24 saat geçmeden İran İslam Cumhuriyeti'ni tanıması ilişkilerin bir şekilde devam edeceğinin bir göstergesiydi (Bölükbaşı, 1992, s.1). Zira İran-İrak savaşını izleyen yıllarda bu iki ülke ABD tarafından *çifte çevreleme* ile baskı altında tutulurken dahi, Türkiye bu ülkelerle olan ekonomik ve siyasi ilişkilerini tereddütlü

bir şekilde de olsa sürdürmeye gayret etmiştir (Geçmişten Günümüze, 2014). Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerin yumuşaması ve olumlu bir evreye evrilmesi ise eski dışişleri bakanlarından İsmail Cem ile başlayan ve Adalet ve Kalkınma Partisi ile devam eden politikalar çerçevesinde olmuştur. Bilhassa Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde, İran ile ilişkilerde ABD sınırları aşılmış ve hatta kimi durumlarda bu ülkenin beklentisinin ötesinde/dışında politikalar sergilenmiştir. O dönemde İran ile kurulan ilişkilerin İsrail ve batılı devletlerde bir rahatsızlığa sebebiyet verdiği söylenebilir (Yeşiltaş & Balcı, 2011, s.18). Türkiye bilhassa Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde Amerika Birleşik Devletleri ve uluslararası camianın, İran'a nükleer faaliyetleri nedeniyle yaptırım uygulamasına hiçbir zaman taraftar olmamış, bu tarz bir tavrın İran'ı izole edeceğini ve ötekileştireceğini savunmuştur (İran'a Yaptırıma, 2010). Ayrıca Türkiye, Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde geliştirdiği dış politikanın yansımaları olarak İran ile Avrupa Birliği arasında arabuluculuk faaliyetlerinde bulunmuştur (Yeşiltaş & Balcı, 2011, s.24). Yine bu kapsamda Türkiye, Brezilya ve İran ile birlikte nükleer enerjinin barışçıl kullanımı ile ilgili olarak bir üçlü deklarasyon imzalamıştır (Anthony, 2010, s.2).¹⁰, diğer yandan ise enerji ihtiyacını gözeterek İran ile ekonomik ilişkilerini sürdürmüş ve genişletmiştir. Türkiye'nin bu tavrı, Batılı müttefikleri tarafından kimi zaman eksen kayması iddialarını ve Neo-Osmanlılık tartışmalarını da beraberinde getirirken (Çınar, 2014), ülkede iktidara sahip olan yeni siyasi elit Türkiye'nin ekseninin kaymadığını bilakis normalleştiğini savunmuştur. Türkiye, bölgede nükleer güç sahibi bir İsrail'in bir endişe kaynağı olarak algılanmazken, nükleer güç sahibi ve Müslüman bir ülke olan İran'ın bir endişe kaynağı olarak algılanmasını sıklıkla eleştirmiştir (Gürsel, 2010).

Türkiye'nin İran ile olan ilişkilerinde en büyük sorun noktalarından birini Suriye'de yaşanan iç savaş ve NATO kapmasında Malatya-Kürecik'e yerleştirilen nükleer kalkan teşkil etmiştir. Suriye savaşında Türkiye muhalifleri destekleyip “Esad”sız bir çözüm önerirken, İran ise Esad'ı desteklemiş ve Suriye Lideri ile anlaşarak bir dönüşüm sağlama arayışına girmiştir. Burada ilginç olarak, muhalifleri desteklemesine ve onlara

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz:

17 Mayıs 2010 Tarihli Türkiye, Brezilya ve İran Dışişleri Bakanları Ortak Deklarasyonu. (2010, Mayıs 17). *Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı*.

lojistik destek sağlamasına rağmen Amerika Birleşik Devletleri de tıpkı İran gibi Esad'ı en azından geçiş döneminde çözümün bir parçası olarak görebileceğini ima ederek bu yönde bir politika değişimi göstermiştir (Cerrahoğlu, 2015). İki ülke arasında bir diğer tartışmalı konu ise, NATO Füze Kalkanı projesi çerçevesinde Malatya-Kürecik'te kurulan radarlardır (Sinkaya, 2012, s.153). İran bu radarları kendi güvenliğine karşı bir tehdit olarak algılamış, hatta olası bir kriz durumunda doğrudan burayı vuracaklarını dile getirmişlerdir (İranlı Komutan, 2011). Malatya'ya yerleştirilen sistem ile ilgili en önemli nokta ise, eksen kayması yaşadığı iddia edilen Türkiye'nin bu radarların yerleştirilmesi ile ABD'ye ve Batı'ya tarafını göstermiş olmasıdır. Görüldüğü gibi ikili ilişkilerden ve Türkiye ve ABD'nin diğer ülkelerle olan ilişkilerinden kaynaklanan her türlü gerginlik ve soruna rağmen, Türkiye de ABD de müttefiklik ilişkisinin devamından yana tavır sergilemektedir.

Arap Baharı ve Sonrası

Tunuslu, üniversite mezunu işsiz bir seyyar satıcının kendini yakmasıyla başlayan ve hızla diğer ülkelere yayılan "Arap Baharı", Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde görülen geniş çaplı halk ayaklanmalarına verilen isimdir. Söz konusu ayaklanmalar Arap ülkelerinde uzun yıllardır süren baskıcı rejimlere karşı bir başkaldırı niteliğinde olması özelliği taşımaktadır ve isyanların arka planında baskıcı rejimlerin mevcudiyetine ek olarak işsizlik, gıda fiyatlarındaki aşırı yükseliş, yolsuzluk, ifade özgürlüğü ortamının ortadan kalkması ve halkın sürekli kötüleşen yaşam koşulları da vardır (Falk, 2016, s.2323-2327). Arap Baharı Batıda ise özünde bir kısım yerel gelişmelerin farklı ülkeleri farklı şekillerde etkileyerek genel manada otoriter yönetimlerin bir sonu ve demokratik rejimlerin bir başlangıcı olarak algılanmıştır (Aliboni, 2012, s.7).

Amerika Birleşik Devletleri gerçekleşen bu halk hareketleri başladığında mevcut diktatöryel rejimlerden yana değil reformist hareketlerden yana tavır sergilemiştir (Botelho, 2011, s.117). Türkiye de ABD ile paralel bir tavırla yine ayaklanan topluluklar yanında yer almıştır. Bilhassa Türkiye'nin gelenekselleşen statükocu ve denge arayışı içerisindeki dış politikası düşünüldüğünde, bu alışılmamış bir durumdur. Ne var ki, Türkiye'nin stratejik derinlik anlayışı ekseninde şekillenen "yeni" dış politikası (Yeşiltaş & Balcı, 2011, s.10) ve Obama'nın "değişim" (Indyk &

Lieberthal & O'Hanlon, 2012, s.29) vurgusu etrafında yoğrulan iç ve dış politika anlayışı düşünüldüğünde bu olağan bir durumdu. Ayaklanmalar ilk başladığında genel olarak halkların yanında durmayı tercih eden bu iki ülke, söz konusu tutumun nasıl hayata geçirileceği konusunda zaman zaman bazı anlaşmazlıklar da yaşamıştır. Burada, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletlerinin tavrını daha iyi anlayabilmek adına Libya, Mısır ve Suriye'de yaşanan halk hareketlerine yönelik Türk ve Amerikan tepkisine bakmak gerekmektedir.

Tunus'taki olayların Libya'ya sıçraması karşısında yıllardır ülkeyi yöneten Albay Muammer Kaddafi oldukça güç durumda kalmıştır (Akbaş & Arslan Düzgün, 2012, s.68-69). Çıkan ayaklanma ve yaşanan iç savaş sonucu Kaddafi 20 Ekim 2011 tarihinde öldürülmüştür. Türkiye bu ülkedeki olaylara başlangıçta temkinli yaklaşmıştı. Zira Türkiye'nin Libya ile olan ticari bağları düşünüldüğünde olması gereken bu idi. Libya'da olaylar başladığı zaman Türkiye oradaki çeşitli Türk yatırımlarını ve 25 bin civarındaki Türk vatandaşını öncelikli olarak korumak istemiştir. Bu nedenle ilk etapta konuya daha temkinli yaklaşmış ve hatta Kaddafi yönetimiyle de iletişim halinde kalmıştır. Türkiye bu şekilde Türk vatandaşlarının güvenli bir şekilde bölgeden tahliyesini temin edebilmiştir (Akbaş & Arslan Düzgün, 2012, s.73-74). Türkiye diğer taraftan muhalif güçlerle de irtibat içinde olmaya çalışmıştır. Hatta o dönemde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Libya'ya olası bir NATO müdahalesine karşı başlangıçta eleştirel yaklaşırken (Nato'nun Libya'da, 2011), sonrasında ise NATO'nun bu bölgeye müdahale etmesine daha ılımlı bakmıştır (Başbakan Erdoğan, NATO, 2011). Neticede, NATO'nun bölgeye müdahalesi için oluşturulan koalisyonla Türkiye son anda dâhil olmuş, bir anlamda yeni bir Libya oluşturulurken masada olmak istemiştir (Yetkin, 2011). Bu dönemde Türkiye'nin Arap Baharı olarak adlandırılan iç karışıklıkların Libya'ya sıçraması karşısında önce petrol ve gaz zengini bu ülkedeki çıkarları doğrultusunda temkinli yaklaştığı, daha sonra ise oluşan yeni atmosfere göre yaklaşımını değiştirdiği görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ise olayların başlangıcından itibaren protestocuların destekçisi olmuş, yıllardır gergin ilişkilere sahip olduğu Kaddafi yönetimine karşı NATO'nun insani müdahale konseptini benimsemiş ve neticede Kaddafi'nin devrilisinde etkin rol oynamıştır. Hatta Obama yönetimi açısından Libya müdahalesi bir önceki yönetimden devraldığı Afganistan ve Irak savaşlarından farklı olarak, Obama yönetiminin kendi

inisiyatifi ile yaptığı bir müdahale olmuştur(Atlas, 2012, s.369). Bu bağlamda düşünüldüğünde, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Libya'da yaşanan halk ayaklanmaları sırasında, tamamen olmasa da, müşterek ulusal çıkarları doğrultusunda işbirliği içerisinde hareket ettiği söylenebilmektedir.

Arap Baharı isyanlarının Mısır'a sıçradığı esnada da, başlangıçta benzer politikalar geliştiren iki ülkenin, zamanla politik tercihlerinin ayrıştığı görülmektedir. Ülkede 30 yılı aşkın süredir devam eden Hüsnü Mübarek'in otoriter yönetimine karşı patlak veren isyanlar ülkeyi oldukça tehlikeli bir sürecin eşiğine getirmişti (Mısır'da Protesto, 2011). Bu isyanların farklı kesimlerce birlikte yürütülmesi ise uluslararası camianın Mübarek yönetiminin karşısında konumlanmasına neden olmuştu. Hatta ABD dahi, yıllardır bölgedeki en iyi ilişki kurduğu müttefiklerinden biri olan (Atlas, 2012, s.364-365) Mübarek yönetimine arka çıkmayıp, protestoculardan yana olmuştu. Bu durum Mısır'da iktidardaki Hüsnü Mübarek'in devrilmesi ile sonuçlanırken, yapılan genel seçimler ve devlet başkanlığı seçimlerinde Müslüman Kardeşler Hareketi ve onun adayı Mohamed Mursi iktidarı ele geçirmiştir (Mısır'da Zafer, 2012), (Mısır'da Cumhurbaşkanlığı Seçimi, 2012). Mursi bu seçim galibiyetini toplam 25.5 milyon oy arasından sadece 840 bin oy farkla, Mubarek dönemi başbakanlarından ve eski bir general olan Ahmet Şefik'e karşı kazanmıştır (Atlas, 2012, s.365). Bu aşamaya kadar, Türkiye ve ABD'nin Mısır'da benzer politikalar güttüğü ve halkın meşru isteklerine destek verdiği söylenebilir. Fakat Mursi'nin zamanla Mısır'ın sorunlarını çözmekte yetersiz kalması ve ülkenin yeniden bir kutuplaşma ve kaos ortamı (Egypt's Economic Crisis, 2014, s.1-2) içerisine girmesini bahane göstererek 3 Temmuz 2013'de askeri lider General Abdel Fattah el-Sisi tarafından yapılan darbe ile Mursi'nin iktidardan indirilmesi (Mısır'da Askeri Darbe, 2013) iki ülkede farklı tepkilere neden olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri söz konusu darbe sonucunda yapılan seçimlerde başa gelen Sisi'nin devlet başkanı olmasını meşru olarak kabul edip (President Barack Obama, 2014), bir an önce demokrasiye geçilmesi yönünde telkinlerde bulunurken (ABD: Sisi'yi Demokratik, 2014) Türkiye, Sisi darbesine en sert tepki gösteren ülkelerden biri olarak dikkat çekmiş ve darbe sonrası oluşan yönetimi birçok kez gayrimeşru olarak niteleyip ilişki kurmayı reddetmiştir (Türkiye'den Darbe Tepkisi, 2013), (Erdogan'dan Mısır'daki Darbe Yönetimine Tepki, 2015). Mısır'da yaşanan bu darbe sonucunda Batı'nın yıllardır yinelediği

demokrasi ve hukukun üstünlüğü prensiplerini göz ardı ettiği (Ataman & Shkurti, 2016, s.57-59), yıllardır bu prensipler üzerinden eleştirilen Türkiye'nin ise söz konusu prensiplere sahip çıktığı görülmektedir. Sonuç olarak Mısır'da yaşanan halk ayaklanmaları sırasında, Türkiye'nin ve ABD'nin bir noktaya kadar benzer hareket ettiği, bir noktadan sonra ise değişen şartlar dolayısıyla farklı yönelimlere sahip olduğu ifade edilebilir.

Arap Baharı kapsamında Türk-Amerikan ilişkilerinde en hassas başlık Suriye krizidir. Suriye halkının azınlık konumunda bulunan Nusayri grubun ve dolayısıyla Esad ailesinin iktidarına karşı 2011 yılında başlattığı ayaklanma günümüzde dahi bir sonuca ulaşamamıştır ve bir iç savaşa dönüşerek mülteci kriziyle beraber dünya kamuoyunun belki de en önemli gündem maddesi durumuna gelmiştir (Özdemir, 2016, s.81-82). Yıllardır süregelen iç savaş ortamı, uluslararası aktörlerin dikkatini bu ülkeye çekerken, ülke, deyim yerinde ise büyük güçlerin birbirleriyle savaşmadığı ancak aralarında “çağdaş bir soğuk savaş” pratiği yaptığı bir saha haline gelmiştir. Rusya, Çin ve İran gibi devletler çeşitli nedenlerle mevcut rejim devamından yana tavır koyarken, ABD ve Türkiye başta olmak üzere pek çok batılı devlet değişim talebini desteklemiştir (Öztürk, 2010, s.83). Burada Türkiye ve ABD'nin durumu özellikle ilginçtir. Zira daha önce de belirtildiği gibi Suriye'de bir rejim değişimi gerektiğinin savunan bu iki müttefik, amacı konusunda hemfikir oldukları değişimin yöntemi konusunda birbirlerinden ayrı düşünmektedir. Zamanla Türkiye ve ABD'nin Beşar Esad'ın Suriye'deki geleceği hakkındaki görüşleri de farklılık göstermiştir. Türkiye, uzunca süre bölgeye askeri olarak doğrudan müdahale edilmesini ve tıpkı Libya örneğinde olduğu gibi Esad rejiminin devrilerek yeni bir rejim tahsis edilmesini savunurken, bilhassa IŞİD (DAEŞ) tehlikesi ve Rusya'nın Esad'a olan desteği nedeniyle ABD yönetimi Esad'lı bir dönüşüme zamanla sıcak bakar hale gelmiştir (US Signals Openness, 2017). Söz konusu durum, Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerini zaman zaman gerginleştirirken, Ankara'nın Obama yönetimine dair hayal kırıklıklarından biri olmuştur (Göksedef, 2016). Ancak bu süreçte Rusya ile yaklaşması sonucunda Türkiye'nin Esad'a karşı tavrını yeniden gözden geçireceği de muhakkaktır.

Bölgede otorite boşluğu nedeniyle ortaya çıkan ve güçlenen IŞİD ile mücadele kapsamında, terör örgütü PKK'nın Suriye'deki uzantısı olan YPG'nin (Halkçı Koruma Birlikleri) ABD tarafından desteklenmesi

Türk tarafını endişelendirirken, bu yönde sert beyanatlara neden olmuştur (Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan, 2017). Suriye krizi bağlamında Türk-Amerikan ilişkilerine en büyük etki ve zarar potansiyeli olan konu Suriye'nin kuzeyinde ABD'den ciddi miktarda askeri yardım alan YPG'dir (Peerzada, 2015, s.16). Yine bağlantılı olarak, Türkiye'nin Suriye krizi süresince Rusya ve İran ile olan yakınlaşması da Türk-Amerikan ilişkilerini germektedir. Özellikle Türkiye'nin Rusya'dan S-400 füze savunma sistemleri almak üzere girişimlerde bulunması ABD tarafından hoş karşılanmamaktadır (Russian Missile Deal, 2017). Ancak her ne kadar Suriye krizi nedeniyle ilişkiler oldukça gerilmiş durumda olsa da Türk-Amerikan ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi, iki taraf için de hayati önem arz etmektedir.

Sonuç

Başlangıçta sınırlı ticari ilişkilerden ibaret olan Türk-Amerikan ilişkileri bilhassa İkinci Dünya Savaşı'nın ardından artan Sovyet komünizmi tehdidinin bütün Avrupa'yı etkilemesi üzerine tam bir müttefiklik ilişkisine dönüşmüştür. Soğuk Savaş olarak adlandırılan Sovyet komünizmi ile Batı kapitalizminin mücadelesi esnasında Türkiye, dış politikasını Amerika'nın önderliğindeki Batı bloğu prensiplerine göre dizayn etmiştir. Zaman zaman problemler yaşansa da, Türkiye söz konusu bloğun bir parçası olmaya devam etmiştir. İki ülke arasındaki müttefiklik ilişkisi Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam etmiştir. Hatta sonrasında ilişki "Stratejik Ortaklık" seviyesine yükselmiştir.

Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler Birliği'nin sınır komşusu olması münasebetiyle özel bir önem taşıyan Türkiye'nin, Soğuk Savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve halefi Rusya Federasyonu ile doğrudan sınırının kalmaması neticesinde eski önemi taşıyıp taşımadığı hususunda şiddetli tartışmalar yapılmış, başlangıçta Türkiye eski önemini yitirmiş bir ülke görüntüsü çizerken, Körfez Savaşı, 11 Eylül saldırıları, ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgali gibi durumlar ile beraber Türkiye'nin stratejik bir ortak olarak ne denli önemli bir ülke olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Amerika ve Türkiye, Soğuk Savaş yılları sonrasında da müttefiklik ilişkisini devam ettirirken, aktörlerin tavırlarında önemli farklılıklar da kimi zaman gözlenmiştir. Soğuk savaş yıllarında –sınırlı sayıda istisna dışında- Amerika'nın ve Batı'nın çıkarlarıyla ulusal çıkarları uyuşan

Türkiye, Soğuk Savaşın ardından görece daha bağımsız bir şekilde hareket etmeye başlamıştır. Politika farklılıkları Birinci Körfez savaşı sırasında olmasa da ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali sırasında ve sonrasında açıkça görülebilmektedir. Türkiye'nin İsrail ve İran gibi devletlerle olan ilişkileri ile Arap Baharı esnasında izlediği siyaset de zaman zaman Türk dış politikası ile ABD dış politikasının farklı mecralarda seyredebildiğini göstermektedir. Özellikle Suriye Krizi Türk-Amerikan ilişkileri açısından en önemli sınav olmuştur. ABD'nin Suriye'deki Kürt gruplarla olan ilişkileri ve yaptığı askeri yardımlar Türkiye açısından, Türkiye'nin ise alternatif bir dış politika tercihi olarak Rusya ile yakınlaşması ABD açısından ilişkilerin açmazları konumuna gelmiştir.

Fakat uzun müttefiklik ilişkisi ve ortak bölgesel ve ulusal çıkarlar etrafında iki taraf da birbirini tamamen kaybetmeyi göze alamamakta ve ilişkiler ne kadar gerginleşirse gerginleşsin Türk-Amerikan ittifakı öyle ya da böyle varlığını sürdürmektedir ve sürdürmeye de devam edecek gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- (2001). *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem:21, Cilt:71, Yasama Yılı: 4, 5. Birleşim, 10.10.2001.
- (2014) Egypt's Economic Crisis Challenges El-Sisi. *Strategic Comments*, Volume 20, Comment 22, 20:5, June, 4-5.
- Aghazadeh, M. (2013). A Historical Overview Of Sanctions on Iran and Iran's Nuclear Program. *Journal of Academic Studies*, Year 14, No 56, 137-159.
- Akbaş, Z., Düzgün Arslan, Z. (2012). Libya'daki Arap Baharı'na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım. *The International Journal of Economic and Social Research*, Autumn 2012, Vol:8, Year:8, Issue:2, 57-81.
- Altunışık Benli, M. (2006). Turkey's Iraq Policy: The War and Beyond. *Journal of Contemporary European Studies*, Vol: 14, No:2, 83-196.
- Altunışık Benli, M. (2009). Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East. *New Perspectives on Turkey – Special Issue of Turkish Foreign Policy*, Sayı 40, 169-192.
- Aliboni, R. (2012). The International Dimension of the Arab Spring. *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 46:4, 5-9.
- Anthony, I. (2010). The End of Deference: Iran, Brazil and Turkey and the Nuclear Fuel Swap. *Análisis del Real Instituto Elcano (ARI)*, Issue 96, 1-5.
- Ataman, M., Shkurti, G. (2016). Batının Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi. *Adam Akademi*, Cilt 6, Sayı 2, 51-73.
- Atlas, P. (2012). US Foreign Policy and the Arab Spring: Balancing Values and Interests. *Digest of Middle East Studies*, Nov, Vol.21(2), 353-385.
- Botelho, T. (2011). Os Estados Unidos e a Primavera Árabe (The United States and the Arab Spring). *Relações Internacionais*, JUNHO, 30, 117-127.
- Bozkurt, E. (2003). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Irak ile İlgili Kararlarının Değerlendirilmesi. *Stradigma*, Sayı:11, Aralık, 23-32.
- Bölükbaşı, S. (1992). *Türkiye ve Yakınındaki Ortadoğu*. Ankara: Dış Politika Enstitüsü.

- Brown, C. S. (2007). Turkey in the Gulf Wars of 1991 and 2003. *Turkish Studies*, Vol:8, No:1, 85-119.
- Çancı, H., Şen, Ş. S. (2011). The Gulf War and Turkey: Regional Changes and Their Domestic Effects. *International Journal on World Peace*, Vol: 28, No:1, 41-65.
- Çelik, S., Aydın, A. (2016). Türk Dış Politikasının Avrupalılaşması: Irak Örneği. *Turkish Studies*, Volume 11, Issue 2, 281-306.
- Ergin, S. (2003). Irak Savaşı ve Türkiye: Irak Savaşı Sonrasında Türkiye'nin Dünyadaki Konumu. *Çankaya Gündemi*, Sayı: 14, Temmuz, 8-11.
- Ertem Sarı, H. (2015). Kuzey Irak'tan Irak Kürdistanı'na: Ankara-Erbil İlişkilerindeki Dönüşümün Siyasi ve Ekonomik Temelleri. *2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası, Fırsatlar, Riskler ve Krizler*, İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Falk, R. (2016). Rethinking the Arab Spring: Uprisings, Counterrevolution, Chaos and Global Reverberations. *Third World Quarterly*, 37:12, 2322-2334.
- Gerger, H. (2006). *ABD, Ortadoğu Türkiye*. İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası: 1774-2000*. İstanbul: Mozaik Yayıncılık.
- Indyk, M. S., Lieberthal, K. G., O'hanlon, M. E. (2012). Scoring Obama's Foreign Policy: A Progressive Pragmatist Tries to Bend History. *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 3, 29-43.
- Küçük, A. (2015), *Türkiye İsrail İlişkilerinde Mavi Marmara Krizi: Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme*, Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi.
- Mearsheimer, J. J., Walt, S. M. (2006). The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy. *Middle East Policy*, Vol. XIII, No. 3, Fall, 29-87.
- Olson, R. (1995). The Kurdish Question and Turkey's Foreign Policy, 1991-1995: From the Gulf War to the Incursion Into Iraq. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, V.19, No:1, 1-30.
- Özcan, M., (2015). 2000'li Yıllarda Türkiye-İsrail İlişkileri: Yeni Bir Denge Arayış. *2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Krizler*, İstanbul: Nobel Yayıncılık.

- Özdemir, Ç. (2016). Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?. *Bilgi*, (33), Kış, 81-102.
- Öztürk, M. (2010). 1. Körfez Savaş’ından (1990-91) 11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası ve Bunun Türk- Amerikan İlişkilerine Etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 16, Ocak-Şubat-Mart, 1-27.
- Peerzada, T. A. (2015). U.S.-Turkey Relationship and Syrian Crisis. *Alternatives*, Istanbul, 14.4:11, Winter, 11-19.
- Robins, P. (2007). The Opium Crisis and The Iraq War: Historical Parallels in Turkey-US Relations. *Mediterranean Politics*, Volume 12, Issue 1, 17-38.
- Sinkaya, B. (2012). Rationalization of Turkey-Iran Relations: Prospects and Limits. *Insight Turkey*, Ankara, 14.2, 137-156.
- Sunay, C. (2015), *Türk Siyasi Hayatı ve İlgili Literatür*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Tür, Ö., Han, A. K. (2015). 2000’li Yıllarda Türk Dış Politikası Anlamak. *2000’li Yıllarda Türk Dış Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Krizler*, İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Tüysüzöglü, G. (2014). Değişen Bölgesel Denklemler Işığında Türkiye-İsrail İlişkileri’nde İşbirliğini Tetikleyen Unsurlar. *İnsana ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, 588-609.
- Yeşiltaş, M., Balcı, A. (2011). AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita. *Bilgi*, (23), Kış, 9-34.

Haber Kaynakları

2002 Genel Seçim Sonuçları

<http://arsiv.ntv.com.tr/modules/secim2007/secim2002/>

(Erişim Tarihi: 05 Eylül 2017)

ABD: Sisi’yi Demokratik Dönüşümün Lideri Olarak Görüyoruz. (2001, Ağustos 29). *Mısır Bülteni*.

<http://misirbulteni.com/abd-sisiyi-demokratik-donusumun-lideri-olarak-goruyoruz/>

(Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Başbakan Erdoğan NATO Şartlarını Açıkladı. (2011, Mart 21). *Milliyet*.
<http://www.milliyet.com.tr/basbakan-erdogan-nato-sartlarini-acikladi/dunya/dunyadetay/21.03.2011/1367101/default.htm>

(Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Cem: Bağdat Paktı Peşinde Değiliz. (1998, Mart 22). *Hürriyet*.
<http://www.hurriyet.com.tr/cem-bagdat-pakti-pesinde-degiliz-39010910>

(Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan ABD'ye YPG Tepkisi. (2017, mayıs 10). *Sabah*.
<http://www.sabah.com.tr/gundem/2017/05/11/cumhurbaskani-erdogandan-abdye-ypg-tepkisi> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Çınar, M. (2014, Ağustos 21). Erdoğan'ın Davutoğlu Tercihi İdeolojik. *Aljazeera*.

<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/erdoganin-davutoglu-tercihi-ideolojik> (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

Davos Krizinin Perde Arkası. (2009, Şubat). *Milliyet*.

<http://www.milliyet.com.tr/krizin-perde-arkasi-siyaset-1054134/>

(Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

Geçmişten Günümüze Türkiye-İran İlişkileri. (2014, Ocak 6). *Aljazeera*.
<http://www.aljazeera.com.tr/dosya/gecmisten-gunumuze-turkiye-iran-iliskileri> (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

Göksedef, E. (2016, Kasım 3). Obama Dönemi: Türkiye için Bir Hayal Kırıklığı. *Aljazeera*.

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/obama-donemi-turkiye-icin-bir-hayal-kirikligi> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Gürsel, K. (2017, Eylül 7). İran, İsrail, Türkiye ve Nükleer Tartışma. *Milliyet*.

<http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/kadri-gursel/iran--israil--turkiye-ve-nukleer-tartisma-1226530/> (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

Erdoğan, “1 Mart için kulis” yaptılar diyerek Bülent Arınç ve Hüseyin Çelik'i mi kastetti?. (2016, Şubat 2016). *T24*.

<https://m-test.t24.com.tr/haber/erdogan-1-mart-icin-kulis-yaptilar-diyerek-bulent-arinc-ve-huseyin-celiki-mi-kastetti,327283>

(Erişim Tarihi: 05 Eylül 2017)

Erdoğan'dan Mısır'daki Darbe Yönetimine Tepki. (2015, mayıs 7). *Mısır Bülteni*.

<http://misirbulteni.com/erdogandan-misirdaki-darbe-yonetimine-tepki/>
(Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Erdoğan'dan Muhalefete Nota Eleştirisi. (2003, Temmuz 8). *Hürriyet*.
<http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-muhalefete-nota-elestirisi-157980>
(Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

İranlı komutan Türkiye'yi uyardı: İlk Önce Türkiye'yi Vururuz. (2011, Aralık 12). *Haber Türk*.

<http://www.haberturk.com/dunya/haber/696140-irandan-tehdit-malatyayi-vururuz> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

İran'a yaptırıma Türkiye Hayır Dedi. (2010). *Milliyet*.

<http://www.milliyet.com.tr/iran-a-yaptirim-turkiye-hayir-dedi/dunya/dunyadetay/10.06.2010/1248946/default.htm>
(Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

İsrail'le Alçak Koltuk Krizi. (2010, Ocak 13). *Milliyet*.

<http://www.milliyet.com.tr/israil-le--alcak-koltuk--krizi-gundem-1185364/> (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

Mavi Marmara: İsrail Türkiye'den Özür Diledi. (2013, Mart 22). *BBC*.

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130322_israil_turkiye_ozur (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

Mısır'da Cumhurbaşkanlığı Seçimini Mursi Kazandı. (2012, Haziran 24). *Amerika'nın Sesi*.

<https://www.amerikaninsesi.com/a/misirda-cumhurbaskanligi-secimini-mursi-kazandi/1246550.html> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Mısır'da Zafer Müslüman Kardeşlerin. (2012, Haziran 18). *NTV*.

https://www.ntv.com.tr/dunya/misirda-zafer-musliman-kardeslerin,KvnJdsu64kmIOkUz_YjfcQ (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Mısır'da Protesto Gösterileri Sürüyor. (2011, Şubat). *Milliyet*, 10 Şubat 2011

<http://www.milliyet.com.tr/misir-da-protesto-gosterileri-suruyor/dunya/dunyadetay/10.02.2011/1350554/default.htm>
(Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Yetkin, M. (2011, Mart 20). Libya Operasyonuna Türkiye de Katılıyor. *Radikal*.

<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/libya-operasyonuna-turkiye-de-katiliyor-1043514/> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

NATO'nun Libya'da Ne İşi Var?. (2011, Şubat 28). *NTV*.

<http://www.ntv.com.tr/turkiye/natonun-libyada-ne-isi-var,6VO1xU5PmkGhAGJtyRD3qA> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Cerrahoğlu N. (2015, Mart 17). ABD Esad'ı Seçti. *Cumhuriyet*.

http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/231797/ABD_Esad_i_Secti.html (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Russian missile deal with Turkey raises concern inside Pentagon. (2017, Temmuz 31). *Washington Times*.

<http://www.washingtontimes.com/news/2017/jul/31/russian-s-400-missile-deal-turkey-alarms-pentagon/> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Saddam'dan 2 saat 20 dakika. (2003, Ocak 13). *Hürriyet*.

<http://www.hurriyet.com.tr/saddamdan-2-saat-20-dakika-38530332> (Erişim Tarihi: 05 Eylül 2017)

Tartışmalı Tezkere Reddedildi. (2003, Mart 1). *Hürriyet*.

<http://www.hurriyet.com.tr/tartismali-tezkere-reddedildi-130976> (Erişim Tarihi: 05 Eylül 2017)

Türk Halkı Savaşa Karşı. (2003, Ocak 15). *Hürriyet*.

<http://www.hurriyet.com.tr/turk-halki-savasa-karsi-38531347> , (Erişim Tarihi: 05 Eylül 2017)

Türkiye'den Darbe Tepkisi. (2013, Temmuz 4). *Deutch Welle*.

<http://www.dw.com/tr/turkiyeden-darbe-tepkisi/a-16929127> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

US Signals Openness to Assad Staying Put. (2017, Mart 30). *CNN*.

<http://www.cnn.com/2017/03/30/politics/tillerson-haley-syria-assad-turkey/index.html> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

İnternet Kaynakları

17 Mayıs 2010 Tarihli Türkiye, Brezilya ve İran Dışışleri Bakanları Ortak Deklarasyonu. (2010, Mayıs 17).

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı.

http://www.mfa.gov.tr/17-mayis-2010-tarihli-turkiye_-iran-brezilya-disisleri-bakanlari-ortak-deklarasyonu.tr.mfa

(Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

ARARAT, O. N. (2017, Şubat 24). 1 Mart Tezkeresinin Önemi. *Anka Enstitüsü*.

<http://ankaenstitusu.com/1-mart-tezkeresinin-onemi/>

(Erişim Tarihi: 05 Eylül 2017)

President Barack Obama Holds A Media Availability With President Abdel Fattah El-Sisi of the Arab Republic of Egypt. (2014, Eylül 25).

Lanham. Political Transcript Wire. <https://search-proquest-com.ezp-prod1.hul.harvard.edu/docview/1564756743?accountid=11311>

(Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS), II/1 (2017), s. 65-92

“GENİŞLETİLMİŞ BENLİK” ÜZERİNE BİR ELEŞTİRİ: “MATAFORA OLARAK CONSUMER”

Mehmet Ali PAYLAN*

Özet

Bu çalışmada Belk’in “genişletilmiş benlik” düşüncesi eleştirilmiştir. Bu suretle; ilk olarak “tüketici” kavramı, “alta almak fiili” ve “alta alınan yer” açısından incelenmiştir. İkinci olarak “benlik”, geniş manadaki “uzam” ve “uzamlı” açısından ve “benliğin” inşası itibarıyla incelenmiştir. “Genişletilmiş benlik” düşüncesine ilişkin eleştiri, “tüketicinin” dış dünyadan aldığı bir nesne ve bu nesnenin sahip olduğu bir niteliğin hangi suretle “benliğe” eklendiği sorusu itibarıyla temellendirilebilir. Bu manada dış dünyadan alınan nesnenin, “alta almak fiili’ni” icra eden olarak “tüketici” vasıtasıyla “alt olarak nereye” nakledileceği meselesi tartışılmıştır. Kavram olarak “tüketicinin” nazariyat itibarıyla hem nesnenin nakledildiği “alt olarak yer” suretinde hem de nesnenin nakledicisi olarak “metafora” suretinde görünemeyeceği tartışılmıştır. “Benliğin”, nazariyat itibarıyla bizatihi kendisinin basit ve bölünemez olması fikrinden hareketle, genişleyip genişleyemeyeceği fikri açılmıştır. Sonuç olarak, bu hususların geniş manada “iç olarak yer” ve “dış olarak yer” konusu itibarıyla “consumer topografyası’nın” ve iktisadi bireyin teşkiline ait bir mesele olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Genişletilmiş benlik, tüketici, teori.

JEL Kodları:M30,M39

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Osmaneli Yüksekokulu, mehmetali.paylan@bilecik.edu.tr

A CRITIQUE ON THE "EXTENDED-SELF": "CONSUMER AS A MATAFORA"

Abstract

This study criticizes the Belk's "extended self". Firstly, the term "consumer" is analyzed with regards to "act of taking to under" and "topos as an under". Secondly, the term "self" is analyzed in broad terms of "extensio", "res extensa" with respect to construction of the "self". The criticism against the "extended self" can be based upon the question that how the object and its attribution, which is taken from external world, are attached to the "self". So this study discusses the problem about transferring an object taken from the external world to "topos as an under" through the "consumer as an actor of taking to under". Consumer can't be seem to be both as "topos as an under that objects are conveyed to" and as "matafora that objects conveyor" in theory. The opinion of extendible self is also analyzed by the fact that self isn't divisible and simple in itself at theory. As a result, all these issues is about forming the "topographia of consumer" and the "homo economicus" including with the "topos as an inner" and "topos as an exterior (outer)" in broad terms.

Keywords: Extended self, consumer, theory.

JEL Codes:M30,M39

1. Giriş

Tüketiciler ve bir fiil olarak tüketim, akademisyenler için olduğu kadar üreticiler ve reklamcılar için de vazgeçilmez, yerine başka bir şeyin konulmadığı karakterlerdir (Trentmann, 2006). 70’li yılların sonlarından itibaren araştırmacılar, tüketici araştırmalarında yeni perspektiflerin ihtiyacını vurgulanmış (Belk, 1975; Belk, 1976) ve bu suretle 1980’lerde farklı disiplinlerin, tüketim düşüncesi ile ilgili olarak dağınık halde bulunan kültürel anlamlılıkları, Tüketici Kültürü Teorisi (Consumer Culture Theory) adıyla bir potada eritilerek, tüketici davranışlarına anlam kazandırma çalışmaları hız kazanmıştır (Annumma & Li, 2012). Bu manadaki çalışmaların en kayda değer olanı, Russell Belk’in “Possessions and the Extended-Self”¹² isimli çalışmasıdır ve tüketici araştırmalarının zeminini ve alfabesini değiştirmiştir (Brown & Schau, 2008; Shau, 1998; Ladik, Carrillat, & Tadajewski, 2015).

Tüketici araştırmaları, farklı disiplinlerin uygulamalarını kullanan bir kimliğe bürünmekte ve bu çalışmaların, üzerinde yükseldiği temel düşüncenin ise, tüketici-nesne ilişkisi ve “tüketicinin kimlik inşası” olduğu

¹ “Sahip olunanlar ve Genişletilmiş Benlik”.

“Possess” sözcüğü, Latince “posse” (kuvve) ve “esse” (var olmak) sözcüklerinden oluşmaktadır. Bu manada yukarıda “sahip olunanlar” olarak karşılığı verilen “possession” sözcüğünün, aşkın zeminde kuvvede var olan veya sahip olunan olarak araştırılması gerekir. Ayrıca (Ülken, 2014)’in de belirttiği gibi varlık, sahip olmak (posseder) anlamına gelmektedir.

“Extended” sözcüğünün dilimizde “genişletmek, uzatmak” karşılıkları bulunmaktadır. Herhangi bir anlam kaymasına sebebiyet vermemek için (Özer, 2014)’in çevirisine sadık kalınmıştır. Burada şu hususa değinmek gerekir, “extended” sözcüğü Latince “ex(dış)” ve “tendere (uzanış,uzatmak)” sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuş bir sözcüktür. Bu manada “extended” sözcüğünü “dışa uzanan” olarak çevirmek de uygun bir hareket tarzı olarak görülebilir. Bu manada, mesela Descartes’in “res cogitans” ile beraber” diğer cevher olarak gördüğü “res extensa (uzam)” kavramından hareketle de bir açıklama getirilebilir.

“Self” sözcüğünün dilimizde “kişilik, benlik, nefis, ruh, öz” gibi karşılıkları bulunmaktadır. Herhangi bir anlam kaymasının önüne geçmek ve (Özer, 2014) ‘in de makalesinde “self;” “benlik” olarak dilimize aktarmış olması dolayısıyla bu çalışmada “self” sözcüğüne karşılık olarak “benlik” sözcüğü kullanılmaktadır.

² İncelemeye başlamadan önce belirtilmesi gereken husus, metin içerisinde parantez içerisinde ve tırnak içerisinde belirtilen sözcüklerin varlığıdır. Parantez içerisinde İngilizce veya Türkçe olarak yazılan sözcükler, Belk’in çalışmasında önemli görülen sözcüklerin ne ifade ettiğinin vurgulanması açısından yazılmıştır. Tırnak içerisindeki sözcükler ise, hem o sözcüğün anlamını vurgulamak hem de kaydedilen düşünce içerisindeki hassasiyeti ortaya koymak için belirtilmiştir.

görülmektedir (Shankar & Fitchett, 2002; Annumma & Li, 2012; Bode & Ostergaard, 2013; Sivadas & Venkatesh, 1995).

Bu durum, "benliğin" yani "self'in" tanımlanmasında, nesneyi merkeze alan bir araştırma sürecinin başlamasına sebebiyet vermiştir. Tüketici araştırmalarında benliğin kurulumu ile ilgili fikirlerin 1950'li yıllarda, tüketicinin benlik imajı yada öz imajının ürün imajı ile olan ilişkisinin tartışılması ile başladığı ve Grubb ve Grathwoll'un 1967'de bu konudaki ilk formal model önerisini ortaya koyduğu görülmektedir (Morgan, 1993). Hatta "benliğin" tüketim fiili açısından tanımlanmasının yanında onun yani "benliğin" genişletilmesi ve tüketici-nesne ilişkisi zeminindeki bu genişletme düşüncesinin yapısının karmaşıklığı da gündeme gelmiştir (Curasi, Price, & Arnold, 2004; Kates, 2004). Joy ve Li (2012)'nin "tüketici kimliği projeleri" olarak da isimlendirdiği bu düşünce faaliyetleri, sosyoloji ve antropoloji alanlarının da açılımıyla önemli bir akademik birikim halini almıştır ve almaya da devam etmektedir.

Belk'in (1988) çalışması, halihazırda bilimsel yapı ve kullanılan metaforlar itibariyle sınırları açık olarak belli olmayan, aşkın bir yapı olarak değerlendirilmektedir (Cohen, 1989). Cohen'in değerlendirmeleri, bu çalışmanın çıkış noktası için önemlidir. Fakat, dikkat edilmesi gereken esas husus, tüketici davranışının zemininin tespiti ve bu zemin dahilinde tüketicinin inşa edilmesidir.

Bu çalışmada Belk'e ait genişletilmiş benlik düşüncesi, teorinin³ (nazariyat) inşası zemin kabul edilmek üzere ve bu inşaya ait çerçevenin içinde kalınmaya çalışarak açılmıştır. Teori inşası (Koç, 2009) ile kastedilen, dış dünya itibariyle tüketicinin davranışlarına zemin teşkil eden kavramların manzara seyri itibariyle tesis edilmesidir.

Manzara esasında seyirden anlaşılan ise, nazariyatta bir sahne itibariyle bir manzaraya iç olan suretli ismin seyridir (Koç, 2008; Koç, 2009). Nazariyatta seyredilen bir suretli isim, tüketici davranışı açısından mecazen ifade edilmek istenirse, görünen dış dünyada bir manzara itibariyle bu manzarada seyredilen bir nesneye benzetilebilir. Fakat

³ Çalışmanın bundan sonraki akışında "teori" sözcüğü ile esasen "nazariyat" sözcüğü kastedilmektedir. Bu iki sözcüğün kavram olmağı itibariyle birbiri yerine kullanılması özellikle önem arz eder. Nazariyat ve teori kavramlarının ayrıntılı bir açılımı için bkz. (Koç, 2008).

nazariyatta seyredilen bir suretli isme iç olarak suretli vasf ve suretli vasfa iç olarak suretsiz fiil düşünülürken, dış dünya itibariyle seyredilen bir isim suretsizdir dolayısıyla bir içe de sahip değildir. Elbette dış dünya itibariyle seyredilen bir nesnenin iç dünya itibariyle algısından ve bu algı itibariyle gerçekleşen bir idrakten bahsedebilmek için algılanan nesnenin “dil’de” var olan tesisinin zihne aktarılması meselesinin incelenmesi gerekmektedir. Dış dünya itibariyle “tüketicinin” ya da daha geniş bir ifadeyle “rasyonel iktisadi bireyin” fiziksel olarak edindiği bir nesnenin bir isimde müteşekkil olması ve bu teşkilin “dil” yoluyla zihinde tesis edilmesi olarak kısaca açıklanabilecek bu düşüncenin daha ayrıntılı olarak işlenmesi, nazariyat itibariyle tüketicinin kim olduğu sorusunun da cevabını bulmakta bize daha kuşatıcı bir zemin kazandıracaktır.

“Açmak” fiili teori itibariyle “içli” olanın teşrih edilmesidir. Dolayısıyla “açmak” ile ifade edilen sözcük, mesela analiz veya kritik (critique) kelimesine karşılık olarak kullanılamaz (Koç, 2009). Genişletilmiş benlik düşüncesinin içerdiği kavramlar itibariyle, teorideki tesisinin açılabilmesi, teoride basit ve içli olarak bulunanın teşrih edilmesi ile mümkün olabilir. İlerleyen bölümlerde, genişletilmiş benlik düşüncesine ait sözcükler, kavramların teorideki tesisleri açısından, basit ve içli suret olarak kabul edilmek suretiyle açılmıştır. Genişletilmiş benlik düşüncesini ortaya koyan sözcükler, teori itibariyle basit ve içli suret olarak kabul edilmeksizin yapılacak bir açılımın çalışmanın tafsil edilmesinden ibaret kalacağı düşünülmektedir.

Belk’in düşüncesi itibariyle ortaya konan genişletilmiş benlik kavramı, kısaca ifade etmek gerekirse, dış dünyaya ilişkin nesnelere ait içte oluşan algının benliğe eklemlenmesi olarak tanımlanabilir. Söz konusu eklemlenmeye tabi olanların benlikte teşhis edilebilmesini sağlayacak mekanizmanın ise Belk tarafından ortaya konduğu söylenemez. Bu açıdan, benlik kavramının teorideki inşasının önceliği zemin olarak kabul edilmeden, dış dünyaya ait nesnelere ilişkin herhangi bir şeyin algısının benlikte teşhis edilebilmesini sağlayan bir mekanizmanın ortaya konulması ise mümkün görünmemektedir.

Belk’in düşüncesinde, dış dünyaya ait nesnelere ilişkin algının iç’te inşa edilebilmesi ve bu inşanın teşhis edilebilmesi, düşüncesinin dayandığı zemin itibariyle hatalı görünmektedir. Bu husus, iç olarak yer ve dış olarak yer kavramlarına istinaden açılmıştır.

Bu incelemenin eleştiri açısından kullanmaya çalıştığı yöntem, eleştiriye tabi olan kavramın teori inşası itibariyle açılmasıdır. Kavram sözcüğü ile, "bir objenin zihindeki tasavvuru" ifadesi anlaşılmaktadır (Öner, 2013, s. 31). Böyle bir açılımın, bütünü parçalarını ayırmak olarak görülmemesi gerekir. Çünkü, teori itibariyle mürekkep bir bütün düşünmek imkan dahilinde değildir (Koç, 2009). Aksi takdirde genişletilmiş benlik düşüncesinin eleştirisinin dayanacağı zemin ortadan kalkar.

Teorinin inşasının, kavramın epistemolojik ve ontolojik bağlamından koparılması yardımıyla gerçekleşeceği düşünülmektedir. Genel itibariyle belirtmek gerekirse, genişletilmiş benlik düşüncesi ve mevcut itibariyle yaygınlaştırılmaya çalışılan "tüketici kültürü teorisi" (consumer culture theory) çalışmaları esas itibariyle, kullandığı kavramların bütününtü ontolojik veya epistemolojik bağlamlarından soyutlamaktadırlar. İlerleyen bölümlerde açılmaya çalışıldığı üzere, bu bağlamın kopartılmasında, genişletilmiş benlik düşüncesinin dayandığı felsefi esas önemli rol oynamaktadır. Bu çalışma aynı zamanda bu soyutlama sebebiyle ortaya çıkan belirsizlik ve tutarsızlıkları açığa çıkarmak amacındadır. Bu manada düşünüldüğünde, sözcüklerin aşağıdaki farklı başlıklar altında kavram itibariyle açılmaya çalışılması, bizi onların var olabilecek ontolojik ve epistemolojik bağlamlarını da tekrar düşündürmeye itecektir.

Belk'in düşüncelerinin eleştirisi üzerine kurgulanan bu çalışmanın, birinci bölümünde Belk'in çalışmasının kısa bir özeti verilmektedir. Eleştirinin esas alındığı bölümler olan, "matafora olarak consumer" ve "genişletilmiş benliğin kavramsal eleştirisi" başlıkları altında ise, iki temel kavramın nazariyat itibariyle açılımı hedef almaktadır. Sonuç kısmında söz konusu eleştirinin yol açabileceği bazı çıkarımlara değinilmektedir.

2. Genişletilmiş Benlik'in⁴ İncelenmesi

Tüketici araştırmalarını farklı bir mecraya yönlendiren, tüketici kültürü teorisi araştırmalarının üzerine inşa edildiği zemin konusunda bir temel noktadan bahsedilmişti: tüketici-nesne ilişkisi. Bu bölümde, bu ilişkiyi farklı açılardan değerlendiren önemli bir çalışma incelenmektedir: Russell W. Belk'in (1988) "Possessions and the extended self" adlı makalesi.

⁴ Belk'in çalışması önemli derecede hacimli bir çalışmadır ve bu çalışmayı Özer (2014) incelemektedir. Fakat, Özer'in temas etmediği noktalara değinmek ve sonraki bölümlerde yapılacak eleştirilere zemin oluşturması dolayısıyla kısmen böyle bir incelemenin ortaya konulması uygun görülmüştür.

Genişletilmiş benlik kavramının çıkış noktasını Belk, William James'in 1890 tarihli "The Principles of Psychology" kitabındaki şu sözlerinden alıntı yaparak ortaya koymaktadır: "Sahip olduklarımızı (possessions) bizi çağrıştıran şeyler olarak tanımladığımızda kendimizi de onların (sahip olduklarımızın) bir toplamı olarak görebiliriz (Belk, 1988).

Belk çalışmasının amacını, benlik algısı ile sahip olunanlar arasındaki ilişkinin incelenmesi olarak görmektedir. Bu ilişkiyi incelemenin yalnızca tüketici davranışının önemini anlamada yardımcı olmakla kalmayıp, insan varlığı olarak sınırlı varoluşumuz içerisinde, genişletilmiş benliğimizi anlamamıza da yardımcı olacağını belirtmektedir (Belk, 1988).

Belk (1988), çalışmasından önceki tüketim araştırmalarına ait olan benlik kavramını görmezden geldiğini, çünkü tüketim araştırmalarında yapılan benlik algısı çalışmalarının; nesnenin algılanan vasıfları ile benliğin algılanan vasıfları arasında bir benzerlik bulmaya çalıştığını ifade etmektedir. Belk, bu ve benzer sebeplerden dolayı, mevcut çalışmasını diğer çalışmalardan esasa ait (substantially)⁵ farklar nedeniyle farklı bir araştırma olarak görmektedir.

Belk, bazı ampirik çalışmalara dayanarak fiziksel olarak sahip olduklarımıza kimliğimizi empoze edebileceğimiz gibi, yine fiziksel olarak sahip olduklarımızın da kimliğimize empoze olabileceğini söylemektedir. Bu düşünce bizi, "benim" dediğimiz bir şeyi, "ben" demeye inandırmaya götürmektedir (Belk, 1988, s. 141).

Belk, tesis etmek istediği "empirik ben'i" bir zemine dayandırmak istemektedir. Bu yüzden ampirik bulgulara dayanarak, sahip olduklarımızı sadece benliğimizin bir parçası olarak değil, fakat bunun yanında benliğimizin gelişimini sağlayan bir araç olarak da görmemiz gerekliliğini dile getirmektedir. Belk, benlikte gerçekleşen genişlemenin, beraberinde

⁵ "Substantially" sözcüğü Türkçe'de "esasen, ciddi olarak, gerçekte" gibi sözcüklerle karşılanmaktadır. "Substantially" sözcüğü, Latince "substance" sözcüğünden türemekte ve bu sözcük de "sub (alt)" ve "stare-stand- (ayakta duran)" sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır. Belk'in, genişletilmiş benliğe mahsusen bir zemin oluşturmaya çalışması sebebiyle, bu çalışmada "substantially" sözcüğünü, çalışmanın içeriğine de paralel olarak "esasa ait" sözcüğü ile karşıladık. Bunun yanında "substantially" sözcüğüne karşılık olarak mesela "altta duran" sözcüğü de kullanılabilir. Özellikle bu sözcüğü "altta duran" sözcüğü ile karşıladığımızda, gerek Belk'in benliği tesis ederken onu hangi suretle tasvir ettiğini, gerekse de "consumer" sözcüğünün geniş manada nasıl bir kavramlaştırmanın ürünü olduğu rahatlıkla görülebilecektir.

istenmeyen veya gönülsüz bir biçimde, benlikte azalmayı veya eksilmeyi de getireceğini söylemektedir (Belk, 1988, s. 142).

Belk, insanın zamanını ve dikkatini yönlendiren fiziksel bir enerjiyi, nesnenin içine geçirdiği⁶ belirterek, bu içe geçirme sonucunda ortaya çıkan ürünün benliğimizin bir parçası olarak görülmesi gerektiğini çünkü bu ürünlerin benliğimizden kaynaklanan ve orada büyüyen (filizlenen) şeyler olduğunu dile getirmektedir (Belk, 1988, s. 144; Hodder, 2011).

Belk, genişletilmiş benliğin üç fonksiyonu olduğundan bahsetmekte ve bu fonksiyonların felsefi temellerini de Sartre'in felsefesine dayandırmaktadır. Bunlar; sahip olmak (having), yapmak (doing) ve olmaktır (being). Sartre, bir şeye sahip olma isteğinin tek nedeninin benlik algımızı genişletmek olduğunu ve bizim kim olduğumuzu bilebilmenin tek yolunun ise neye sahip olduğumuzu gözlemlemekle gerçekleşebileceğini belirtmektedir. Bir nesne, sahip olunan bir şey haline geldiğinde "benlik" ve "benlik olmayan" sentezlenir ve "sahip olmak" ve "olmak" birleşmiş olarak görünür⁷ (Belk, 1988, s. 146).

Esasen bakıldığında, bu üç fonksiyonun icra edilme tarzlarını bilmek gerekmektedir. Belk'in düşüncesine mahsusen, benliğin (genişlemek suretiyle) nasıl dışa uzanacağına yollarını da bulmak zorunluluğu mevcuttur. Bu suretle Sartre'in düşüncesinde, bir nesneyi benliğin bir parçası olarak görebilmek için üç yol bulunmaktadır (Belk, 1988, s. 150).

Birinci yola göre, nesneyi kişisel kullanımımız için uyumlaştırmak veya kontrol etmek suretiyle nesne üzerinde kurmaya çalıştığımız hakimiyet, o nesnenin bizim bir parçamız haline gelmesini sağlar. (Belk, 1988, s. 150). Benliği genişletmenin ikinci yolu, herhangi somut bir nesneyi veya fikri yaratmaktır. Antropolojik bulgularda ve Locke'un politik felsefesinde

⁶ Belk'in çalışmasında kullanılan haliyle (we invest "psychic energy" in an object) cümlesindeki "invest" sözcüğünün Türkçe'de kullanılan yaygın karşılığı "(finansal olarak) yatırım yapmaktır". Latince "invest" sözcüğü "in" ve "vestire" sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır. Bu suretle, "in" sözcüğünün anlamı olarak "iç" ve "vestire" sözcüğünün anlamı olarak da "clothe in (giydirmek), surround (çevrelemek)" sözcükleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada, Belk'in düşüncelerine paralel olarak "yatırım yapmak" kavramının yerine, insanın sahip olduğu enerjinin nesnenin içine geçirilmesine, nesneyi çevrelemesine (sarmasına) imkan verecek anlamı kazandıran "içe geçirmek" sözcüğünün daha uygun olacağı düşünülmüştür. Yani içe geçirilen enerjinin nesne suretinde görünmesi anlamını vermesi şeklinde.

⁷ Bu cümleden olmak üzere Belk'in, Hegel'e ait dialektiği ve dialektik mantığı de temele aldığı fark edilebilir. Hegel dialektiği ve bunun üzerine inşa edilen genişletilmiş benlik, varlık ve yokluğun sentezi eleştirisi esas alınmak suretiyle açılabilir, fakat bu çalışmada bu hususa değinilmemiştir.

karşılığını bulan bu düşünceye göre; bir şey maddi veya soyut olarak yaratıldığında, onu yaratan kendi kimliğini, yarattığı varoluşun içine dahil eder. Belk'e göre benliği genişletmenin son yolu, Sartre'ın ifadelerine nispetle şu şekilde ifade edilmektedir: Bilinen bir obje ister bir kişi olsun, ister bir nesne veya isterse bir yer, bilen ve bilinen arasındaki bilme ilişkisi, o nesneye sahip olmak konusundaki cinsel veya bedensel bir arzu (istek) tarafından ortaya çıkar (Belk, 1988, s. 150).

Bazı sahip olunanlar, diğer sahip olunan şeylere nazaran daha merkezi bir role sahiptir. Bu merkezi role sahip şeyler, çekirdek benlik etrafında eş merkezli olarak yayılan bir oluşum halindedir. Belk bu hususu, benliğin başka bir özelliği olarak görmekte, bireylerin benlik algısına ait safhalar⁸ olarak değerlendirmektedir. Bu durumu da, bizim sadece bireyler olarak var olmadığımızı, kollektif bir varlığımızın da olduğunu söyleyerek temellendirme düşüncesindedir (Belk, 1988, s. 152).

Belk, günümüz hayat anlayışının merkezi meselelerinden biri olan tüketimin “genişletilmiş benliğin inşası” yoluyla anlaşılmasının, ileriki dönemlerde yapılacak tüketim araştırmalarının sınırlarını genişletecek bir potansiyele sahip olabileceğini belirtmektedir (Belk, 1988, s. 160).

Belk'in (1988) çalışmasına, düşüncesinin temellerini üzerine attığı zemin, esaslar ve kavramlar itibariyle bakıldığında özetle, “sahip olduklarımız bizim kim olduğumuzu belirler ve bu durum tüketici davranışının en temel ve kayda değer gerçeklerinden biridir” şeklinde bir özetleme yapılabilir (Cohen, 1989).

3. Metafora Olarak Consumer⁹

Tüketici davranışını açıklamak ve anlamak konusunda var olan parçalanmışlığı bir bütün halinde temellendirebilmek ve tüketici davranışının altında yatan (substantia) zemini anlayabilmek için, bu

⁸ Benlik algısına dair safhaların, bu çalışmanın eleştiri olarak esasını teşkil etmemesi dolayısıyla ayrıntıya girilmemiştir. Benlik algısına ait safhaların ayrıntıları hakkında daha fazla açıklama için bkz. (Özer, 2014).

⁹ “Consumer’ı” sözcüğün ait olduğu dilin kendi anlamı, genişletilmiş benliğin ve bütün tüketici davranış teorilerinin üzerine inşa edildiği ortak zemin itibariyle incelenmek istendiği için metin içerisinde “consumer” sözcüğü kullanılmıştır. Bu durum çalışma içerisinde, okumanın akışı için olumsuz bir durum oluşturmakla beraber çalışmanın kavramsal açıdan inşa edilebilmesi için bir gereklilik oluşturmaktadır. Ayrıca ifade etmek gerekir ki, çalışma içerisinde kullanılan “tüketici” kavramının da, aksi belirtilmedikçe bu bölüm içerisinde açıklaması yapılan Latince anlamına karşılık olarak kullanıldığı belirtilmelidir.

davranışın sahip olduğu heterojenliğin ve sürekli değişen karakterinin arkasındaki veya zeminindeki evrensel olanı tanımlamak gerekmektedir (Bagozzi, 2006). Bagozzi bu düşüncesinin temellerini, ünlü filozof Leibniz'in "insanda var olan psikolojik birlik" veya "insanın içinde var olan öz" olarak belirttiği düşüncesinde bulmaktadır. Tüketicinin davranışlarının zemininde var olan bir "bir'lik" olduğu düşüncesi kayda değer ve üzerinde önemle durulması gereken bir düşüncedir.

Tüketicie ait davranışın zemininin tesisi esasen bir soruya gönderme yapmaktadır: "Gerçeklik bireyin dışında ve bireyden bağımsız olarak mı araştırılır (vardır) yoksa bireyin bilincinin bir ürünü olarak mı araştırılır (vardır)?" (Shankar, Elliott, & Goulding, 2001). Bu soru, "tüketiciyi" nazariyat bakımından irdeleyebilmek açısından öne çıkan anlam arayışlarının ne olduğu sorusunu düşündürmektedir. Çünkü yukarıda ortaya konulan soruya felsefe tarihinde de henüz net bir cevap verilebilmiş değildir. Fakat bahis konusu bu düşünce, Belk'in genişletilmiş benliğini açıklamak ve anlayabilmek için üzerinde durulması gereken bir düşüncedir.

Genişletilmiş benlik düşüncesinin zeminini ve esasını anlayabilmek için öncelikle geniş manada "tüketici" kavramından ne anlaşıldığının açıklığı kavuşması gerekir. Bu suretle, söz konusu eleştirinin zeminini, nazariyat itibariyle tüketicinin kavramsal olarak tesis edilmesidir. Ayrıca, Belk'in düşündüğü manada tüketicinin, nazariyatta tesis edilmesi; beşer'e yani homoya ait dış dünyadan alınan bir nesnenin, yine beşer'e ait benliğe nakledilmesi icraatının nazariyat itibariyle açılmasını gerektirir. Ayrıca yine nazariyat itibariyle nesne teşkili hususu da önem arzeder.

Duralı'ya göre; Varlıklar kavramlar, varolanlarsa, olaylar yahut süreçler biçiminde tezahür ederler. İnsan, dış dünyada karşılaşım duyularla algıladığı varolanları aklında ışıyan uygun kavramlarla buluşturmamak suretiyle keşfeder (Duralı, 2011). "Tüketim nasıl oldu da antropolojik bir alan haline geldi?" sorusuna, Graeber (2011), "consumption'ın" ne olduğu ve "consumer'ın" kim olduğundan hareketle bir cevap aramakla başlamıştır. Graeber incelemesine, "consumer" sözcüğünün etimolojik kökeni üzerinden başlamaktadır. İngilizce "to consume" sözcüğü, Latince "con-sumere" sözcüğünden türemektedir (Graeber, 2011). Fakat Graeber, "con-sumere" sözcüğündeki "sumere" sözcüğünün "sub" ve "emere" sözcüklerinin birleşiminden kaynaklandığına değinmemektedir.

“Sub” sözcüğünün Türkçe’deki karşılığı “yer olarak alt” demektir, “emere” sözcüğünün Türkçe’deki karşılıkları ise “almak, koymak”, “co-” öneki ise “birliktelik” anlamına gelmektedir. Yani Türkçe’de tam manasıyla karşılık verilmeye çalışıldığında, “consumer’a” karşılık olarak “alt olarak yer ile alta alan’ın birlikteliği” şeklinde bir karşılık verilebilir. Bu manada düşünüldüğünde, burada kısaca “consumer” sözcüğüne Türkçe’de kısaca, “alta almak” fiilini yada icraatını gerçekleştiren olarak “alta alan”, “alta koyan” şeklinde bir karşılık vermek mümkün olabilir. Elbette böyle bir karşılık Türkçe’de “tüketici” olarak adlandırılan sözcüğe yüklenen anlamı karşılıyor değildir. Fakat “consumer” sözcüğü, kendi dilinde ve nazariyat itibarıyla kavramın yüklendiği bağlamda anlaşılmaya çalışıldığında, Türkçe’deki anlamının bu şekilde olması gerektiği sonucuna varılması gerekir. Bu husus aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca “alt olarak yer ile alta alan’ın birlikteliği” anlamına da, “consumer’ın” bir “substratum” olarak değerlendirilmesi açısından aşağıda temas edilmiştir.

“Matafora olarak consumer” ifadesi ile nazariyat cihetinden “consumer’ın” zemininin incelenmesi kastedilmektedir. Aşkın’ın¹⁰ bir sahne itibarıyla seyrettiği bir nesne¹¹ ve bu nesnenin seyir suretiyle idraki nazariyata mahsus sarfetme icraatının açılması yoluyla mümkündür. Aşkın, nazariyata mahsus “consumer’dır”.¹² “Nazariyata mahsus consumer” ifadesi ile nazariyata mahsus bir nesnenin sarfedilmesi icraatının

¹⁰ Burada “Aşkın” ile; olağan yaşama sürecinde doğrudan tecrübe, bilimdeyse deney verisi olmayan; sezginin yahut duyguların ilettiği, akılla kavranan, değişmez görünen doğrular yahut hakikat kastedilmektedir.

¹¹ Burada “nesne” ile nazariyata mahsus nesne kastedilmektedir. Nazariyata mahsus nesne ile suretli isim ve bu suretli isme iç olarak suretli vasıf ve suretli vasfa iç olarak suretsiz fiil kastedilmektedir. Nazariyata mahsus basit manzara itibarıyla, Aşkın, nazariyata mahsus bir nesneyi manzara itibarıyla seyrederek, seyir yoluyla tasvir eder ve bu yolla idrak eder. Aşkın’ın nazariyat itibarıyla icra ettiği bu fiile bir başka cihetten consumer’ın basit manzarayı seyir yoluyla tasviri ve idraki ve bu yolla sarfi olarak da düşünürüz. Daha ayrıntılı açıklama için bkz. (Koç, 2009)

¹² Bu ifadeyi dikkatli düşünmek gerekir. Bu cümle itibarıyla Aşkın, felsefi literatür esas alınarak geniş manasıyla düşünüldüğünde, dış dünyada varolanlar ve bu varolanlara yönelik icra edilen davranışların teorik zemini. Bu cümleden olmak üzere esasen, “nazariyata mahsus consumer” ifadesi sadece nazariyat itibarıyla bir belirlenim ortaya koymak için kullanılmıştır. Aşkın zeminde, kavram olarak “consumer” sözcüğünden bahsetmek imkanı mevcut değildir. Bu yüzden, tüketici davranışı itibarıyla fiziksel varolanlara yönelik davranışı mümkün kılan yani davranışlara zemin olan nazariyat için, “consumer” sözcüğü yerine farklı bir sözcük kullanılmalıdır. Böyle bir teklif bu araştırmanın kapsamına henüz girmemektedir.

zemininin araştırılmasını anlıyoruz. Bu sebeple Belk'in düşündüğü anlamda "consumer"; psukhe nihai zemin kabul edilmek üzere, beşer'i Aşkın'a (Duralı, 2013) dil yoluyla nakleden nesne nakledicisi ve bu nakil suretiyle benliğin inşacıları olarak düşünülür. Burada "psukhe" ile kastedilen aslen "nefs" olmakla birlikte, "nefs" sözcüğü kavram itibarıyla "psukhe" sözcüğünü de içeren daha geniş bir anlama sahiptir. Bu yüzden "consumer'a" zemin olarak "psukhe" sözcüğü kullanılmıştır (Koç, 2008; Koç, 2009).

Belk'in düşündüğü manada, nazariyata mahsus benlik inşacıları olarak consumer bir metafora olarak düşünülür. Metafora yani Türkçe'deki okuyuşuyla "metafor", Türkçe'de "mecaz" olarak bilinmektedir. "Metaphor" sözcüğü aslen Grekçe "meta" ve "pherein" sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır. "Meta" sözcüğüne Türkçe'de karşılık olarak "öte", "pherein" sözcüğüne karşılık olarak ise "taşımak" verilebilir. "Metafora" ise denizcilikte bir nesneyi denize salmak veya denizden bir nesneyi almak için kullanılan bir nakil aracıdır (Koç, 2009). Bu açıklamalar ışığında mecazen ifade edilmek istenirse "metafora olarak consumer", homo'nun yani beşerin dış dünyadan aldığı bir nesneyi "alt olarak yere" taşımasının suretidir.

Bu manada düşünüldüğünde "metafora olarak consumer", mecaz esaslı bir nesne taşıyıcısı ve bu nesnelerin algılanması cihetinden bu algılamaya ilişkin anlamların kavramlaştırılması itibarıyla benlik (kimlik) inşacıları denilebilir. Bu hususta şöyle de söylenebilir; "consumer"; psukhenin, dış dünyadan algılama yoluyla edindikleri itibarıyla kendisini (self) inşa etme cihetidir. Burada esas olan husus, yer itibarıyla geçişliliklidir. Aksi takdirde nazariyat itibarıyla, geniş manada iktisadi bireye ait nisbete dayalı rasyonel esasların kurulabilmesi imkanı bulunmaz.

Belk'e göre, "alta almak" yada "alta koymak" filini icra eden "metafora olarak consumer'ın", "dış dünyadan" bir nesneyi alması ve "alt olarak bir yere" koymasından bahsedilir. Belk'in bahsettiği manada "biz neye sahipsek o'yuz" düşüncesinin esasını, "consumer'ın" benliğini, "dış dünyayla" eşleştirmesi olarak düşünürüz. Bu manada bakıldığında "consumer'ı", "iç olarak yer" ve "dış olarak yerin" birbirine itibari esasta bağlandığı "rasyonel bir mekanizma" ya da diğer deyişle "bir nesne nakledicisi suretinde metafora" olarak düşünmemiz gerekir. Çünkü "consumer ",

nesne ile nisbetli bir alaka yürütmeksizin, benlik nesne olarak, nesne de benlik olarak görülemez.

Burada “iç olarak yer” ve “dış olarak yer” ifadelerine açıklık getirmek gerekir. Çünkü “consumer’a” ilişkin davranışa zemin olan “bir yer” tesis edilmeden, yerler itibariyle geçişliliği anlayabilmek ve “kavram olarak consumer” ifadesinin nazariyat itibariyle açabilmek imkan dahilinde görünmemektedir.

Koç, “iç olarak yer” ve “dış olarak yer” kavramlarını “düz topografya” esasında ve “iç topografyası” esasında olmak üzere iki esasta incelemektedir: Mesela “ev’in iç’i’nin, ev’in dış’ı ile münasebet’i”, mimariye mahsus “iç ve dış münasebet’i” bakımından örnek oluşturur. Bu manada “iç” ve “dış”, esasen “yan’yan’a’dır”. Yani, “ev’in iç’i” ve “ev’in dış’ı”, “düz topo-graphia” itibariyle “yan’yan’a’dır”; arada, mesela “duvar” bulunarak (Koç, 2009). “İç topografyası” ise “nazariyat’a” mahsustur.

Bu manada Koç’un “iç topografyası” ile ne anlatmak istediğini anlamak için yine kendisinin yazdıklarından örnek verilebilir:

...Mesela bir “şahıs”, bir “ev’de’dir”. Bu “şahıs”, “ev’e iç” olarak görülemez. Aksi takdirde, “şahs’i”, “ev’e” mahsus “nitelik’ler’e” bağ’lamak” gerekir; yani, “şahs’ın sureti, ev’dir” demek icab eder ki, bu uygun değildir. “Konum ilişki’si”, yani “yer” itibariyle düşünülen “ilişki”, bu manada bir “bağ’lan’tı” olarak kabul edilemez. Bahis konusu “şahıs”, “ev’e iç” değildir; ancak “ev’de’dir”, yani “ev’in iç’i’nde’dir”; “şahıs”, bu manada, “ev’in kayd’ı altında” olarak düşünülür (Koç, 2008, s. 111).

Geniş manada, “metafora olarak consumer’ın” yani “alta almak fiilini icra eden’in”, benliği nasıl tesis ettiğini anlayabilmek için Koç’un yukarıda bahsedilen iç ve dış topografya anlayışını esasa almak gerekir. Belk’in çalışmasında, altını önemle çizdiği “neye sahipsek, o’yuz” düşüncesi, benliği bizzat parçalardan mürekkep bir bütün haline getirir. Bu durum da şöyle düşünmek gerekir; “consumer” dış dünya itibariyle gün içinde yediği, içtiği, satın aldığı, izlediği her şeye ait algıları, kısacası sahip olunanları, benliğini inşa etmek için kullandığı bir parça olarak görmektedir. Bu parçaların her birinin toplamı da bir bütün olarak benliği oluşturmaktadır. Yani Koç’un düşüncesine göre Belk değerlendirilmeye çalışıldığında, “metafora olarak consumer” marifetiyle “yer olarak alt’a” nakledilen dış dünyaya ait nesnelere karşılık gelen algıların terkihi,

"benliğe iç" olarak düşünülür. Başka bir deyişle benliğin bileşenleri olarak düşünülür.

Özel'de Belk'in genelde ise rasyonel iktisadi bireye mahsus davranışın zemininin ortaya konduğu söz konusu düşüncenin nazariyat itibariyle herhangi bir anlam ifade etmediğini gösterebilmek için Çitil'in düşüncelerine değinmek gerekmektedir:

Tikel nesne, tümel nesnenin tesis ve idraki üzerinden tefrik edilmekte ve bireysel bir bütün oluşturmaktadır. Tikel a posteriori nesnenin bireysel bir bütün olarak tesisinde ve idrakinin zemininde, içsel olarak ait bulunduğu tümel nesne yer almaktadır(Çitil, 2012).

Çitil'in bahsettiklerinden anlaşılan o dur ki; dış dünyaya ait bir nesnenin içte tesis edilmesi için öncelikle, bir iç topografyası tesis etmek gerekmektedir. Bu hususta parçayı, yani Belk'in belirttiği manada gün içinde sahip olunanaları bütüne, yani "benliğe iç" olarak düşünmek, parçanın suretini bizatihi bütün olarak görmeyi gerektirir. Mesela, "ayak", "beden'de'dir". Ancak "ayağı", "beden'e iç" olarak düşünemeyiz, aksi takdirde, "ayağın suret'i, beden'dir" demek gerekir ki, bu mümkün değildir (Koç, 2008, s. 111).

Öyleyse Belk, geniş manada kavram olarak "consumer'ı"; düz topografya itibariyle "altta duran benlik" suretinde bir yapı olarak inşa etmektedir denebilir. Belk'in, yukarıda açıklanan manada "consumer'ı" anlama biçimi kendi açısından tutarlı görünse bile, "consumer" ve "benlik" sözcüklerinin anlamları itibariyle bu düşünce pek mümkün görünmemektedir. Çünkü "consumer" öncelikle nazariyatta tümel olarak teşkil edilmeden, dış dünyaya mahsus varolanlar itibariyle tikel a posteriori olarak tesis edilemez. Belk'in çalışmasında bu manada bir tesisin veya bu tesise ilişkin bir zemin araştırmasının eksikliği göze çarpmaktadır.

Nazariyata mahsus tümel nesnenin tesisi hususunda Çitil (2012)'in aşağıdaki ifadeleri de Belk'in düşündüğü manada bir benlik tesisinin esasen zeminsiz olduğunu ortaya çıkarır:

Aristoteles'in, ampirisitlerin ve Hegel'in sorgulamaksızın aşikâr olarak kabul ettikleri ve tüm görüsel karşılıklara atfen kullandıkları "bu şey" in zemininde esasen aklın tümel nesne tesis etme faaliyeti yer almaktadır. Ve aklın tümel nesneyi tesis edişi tamamen kuşatılmadan, tecrübenin ortaya çıkışını temellendirebilmek mümkün olamaz. Ampiristler, tikel olanın,

aklın tesis ettiği bir tümele ait olmaksızın bireysel bir bütün olarak mevcut olduğunu ve tümel olanın tikel olan bu nesnelere gruplandırılması yada listelenmesi yoluyla elde edilebileceğini düşünerek temel bir yanılığa düşmüşlerdir. Tümel ile tikelin sahip oldukları bütün-parça ilişkisi dikkate alındığında, dışsal parçaları itibariyle ayırt edilebilir olan unsurların listelenmesinin ya da gruplandırılmamasının tümeli tesis edemeyeceği aşikârdır... (Çitil, 2012, s. 84).

Belk, “consumer’ın” sahip olacak olduklarına nasıl bir kuvvetle uzanacağı ve bu kuvveti sarf eden olarak da kuvveti nerden alacağı ile ilgili olarak da herhangi bir açıklama getirmemektedir. “Consumer”, “kuvveti bizatihi kendisinde olan” ya da başka bir deyişle “kuvveti kendisinden kaynaklanan” bir nesne olmadığı için alta koymak fiilini icra eden olarak, sarf ettiği kuvvetin de dayandığı bir zemini ve esası olmalıdır. Aksi takdirde “consumer”, yaptığı icraat itibariyle muallâk bir zeminde fiil icra eder. “Consumer’ın” icra ettiği “yapmak” fiilinin, Belk’in çalışmasında belirttiği üzere antropolojik esasta ve zeminde incelenmesi, “consumer” vasıtasıyla inşa edilen benlik fikrini zamanın kaydı altında olan bir olgu haline getirir.

Belk’in düşündüğü manada “consumer’ın” düşünsel zeminini Aristoteles’de bulmak imkanı mevcuttur. Aristoteles, tözü, bir şeyi o yapan şey olarak tanımlamaktadır (Aristoteles, 1993, s. 6). Buna yakın bir ifadeyi Heidegger de kullanmaktadır. Heidegger’e göre, “bizatihi varolan bir varolanın varlığını ifade eden terim substantiadır”. Bu terim, bazen “töz” anlamındaki varolanın varlığını (yani tözselliği), bazen de bizatihi varolanın kendisini (yani tözü) ifade etmektedir. Substantia’nın bu ikili anlamı (ki Eskiçağda “ousia” kavramı da aynı ikilliliğe sahiptir) hiç de tesadüfi değildir (Heidegger, 2011, s. 93).

Geniş manada “consumer’ın” kim olduğu sorusu Aristoteles’in “öz” veya “dayanak” düşüncesine göre açılmak istediğinde şunlar düşünülür: “Alta alan” veya “alta koyan” olarak “consumer”, bütün değişmelere karşın sabit olarak, yani “tükenmeyen tüketici” veya “sarf olmayan sarfedici” gibi bir töz niteliğinde düşünülebilir. Böyle bir düşünce “consumer” açısından mümkün değildir, çünkü “consumer’ın” böyle bir niteliği kendinde haiz değildir. Adeta bir cevher olarak düşünülecek “consumer”, hem “alta aldığı yer’in” kendisi, hem de “alta almak fiilini icra eden” olamaz. Böyle bir düşünce “consumer’ı”, benlik suretinde görünür olan bir töze indirger ki, bu mümkün değildir.

Consumer'ın kim olduğuna dair araştırmanın nazariyat açısından zemininin tüketici-nesne (consumer-object) temelindeki esaslarını ortaya koyan "substantia" sözcüğü, Belk'in düşündüğü manada "consumer'ın" ve genişletilmiş benlik düşüncesinin de dayandığı temel esastır. Öyle ki, Duralı (2011:88); aklın nesneleştirdiği karşılaşılanı özüne taşıdığından bahsetmektedir. Burada nesnenin taşınan olduğunu belirterek, Ortaçağ Latincesinde "nesne'ye" obiectum denildiğini, obiectum'u alan, üstlenen akıl varlığının subiectum olarak adlandırıldığını ve bu suretle obiectum'u yani nesneyi düşünen, böylelikle içselleştiren'in özne yani subiectum olduğunu belirtmektedir. Şüphesiz "subiectum" sözcüğünün yukarıda "consumer'ın" anlamı itibariyle belirtilen "sub" ve "emere" sözcüklerinin kökleri itibariyle aynı olması bir tesadüf olarak görülemez.

Özetle belirtmek gerekirse, genişletilmiş benlik düşüncesinin, tüketici-nesne ilişkisi açısından değerlendirilmesi için, öncelikle tüketici kavramının nazariyatta tümel olarak tesis edilmesi gerekir. Bu hususta ilgili olarak, Belk'in çalışmasında böyle bir kavram tesisinin yapılmadığı görülmektedir.

4. Genişletilmiş Benliğin Kavramsal Eleştirisi

Bu bölümde, nazariyat itibariyle benliğin genişleyip genişleyemeyeceği incelenmeye çalışılmıştır. Türkçe'de genişletilmiş benlik olarak adlandırılan (Özer, 2014) kavramın öncelikle anlamı üzerinde durmak gerekmektedir. "Ex", "dış anlamındadır. "tended" ise Latince "tendere, tendo" sözcüğünden gelmektedir "uzanan" manasında.

Kavramın çevirisi itibariyle herhangi bir olumsuzluk görünmemekle beraber, "benlik" olarak algılanan ya da düşünülen şeyin veya diyelim nesnenin, genişletilip genişletilemeyeceği ya da uzatılıp uzatılmayacağı sorusunun cevabını aramak son derece önemlidir. Bu suretle, öncelikle geniş manada "uzam" (extensio) sözcüğü hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Çünkü Belk'in tanımlamasıyla genişletilmiş benlik anlayışı, benliğin uzamsal (spatial) olarak genişlemesini gerektirir (Belk, 1990).

Uzam (extensio) ve uzamlı (res extensa) düşüncesi konusunda Belk'in de dolaylı olarak varsaydığı, Kartezyen felsefenin söylemi kayda değer öneme sahiptir. Descartes biri ruh, diğeri madde olmak üzere iki farklı töz veya cevher kabul etmektedir. Bunlardan Ruh'un özü düşünmek ve madde'nin özü ise yer kaplamak (uzamlı olmak)'tır. Bunun için, Varlık'ın

birinci kısmı Res Cogitance (Düşünsel Şeyler), ikinci kısmı da Res Extensia (Uzamsal Şeyler) olarak anılır (Hocaoğlu, 1996; Skirbekk & Gilje, 2006, s. 252).

Heidegger, Descartes'ın bu ikili ayrımının bundan sonraki bütün “doğa ve tin” şeklindeki ontolojik ayrımların belirleyicisi olduğunu belirttikten sonra Belk'in düşüncelerine, içinde Sartre'ın da bulunduğu kabul edilen varoluşsal felsefe zemininde temel oluşturabilecek aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır:

Her töz, müstesna bir niteliğe sahiptir ve belirli bir tözün tözselliğinin özü bu nitelikten okunabilmektedir. Peki res corporea¹³ için söz konusu nitelik hangisidir? Buna göre cismani tözün sahih varlığı; uzunluk, genişlik ve derinlik denilen uzanımlar olup, biz ona “dünya” deriz. Extensio'ya söz konusu müstesna niteliği veren nedir? Uzanım, bahse konu olan varolanın asıl varlık konstitüsyonudur. Buna göre, öteki varlık belirlenimleri, kendileri ne iseler öyle “var” olabilmeleri için, uzanımın önceden var olması gerekir. Yani uzanım, cismani nesneye birincil olarak “tayin” edilmiş olmalıdır (Heidegger, 2011, s. 93).

Yukarıda bahsedilen fikirlerin düşündürdükleri bakımından, uzamlı'nın idrak edilebilmesi için öncelikle, uzam'ın inşasından bahsetmek gerekmektedir. Fakat kastedilen bu uzam inşası fikrini Heidegger veya Sartre gibi varolanların terkibi üzerinden bir inşa fiili veya süreci olarak anlamamak gerekir. Başka bir deyişle, tüketicinin dış dünyadan algı yoluyla edindiklerinin zihinde birincil olarak tesis edili olması gerekir. Aksi takdirde benlik, kendi sureti “iç'inde” hangi parçaların eklemlenmesi suretiyle kendisinin genişlediğini idrak edemez.

Belk'in düşüncesi nazariyat itibariyle değerlendirildiğinde iki farklı senaryo ihtimal dahlindedir. Birinciye göre “tüketicici”, “benlik” suretinde bir tesis olmak durumundadır. “Tüketicinin”, “benlik” suretindeki bir tesis olduğu düşüncesi, alta almak fiilini icra eden “tüketiciciyi”, “altta yatan substratum” olarak değerlendirmeyi gerekli kılar. Bu koşulda ise, “tüketicici” hem alta yatan olarak “bir yer” olur, hem de alta almak fiilinin icra edildiği bir “metafora”. Yani hem uzamlı'yı nakleden araç, hem de naklettiği uzamlı'ya dayanak.

¹³ “Corporea” sözcüğü, Latince “beden” anlamına gelen “corpus” sözcüğünden gelmektedir.

İkinci senaryoya göre "benlik", "tüketici" suretinde bir tesis olmak durumundadır. Bu takdirde "benlik" alta almak fiilinin dayanağı olarak görülmelidir. Yani "tüketici" icra ettiği alta almak fiiline ait kuvveti "benlikten" almaktadır. Çünkü "tüketici" alta almak fiilini icra ederek, "dış dünya'ya" ait uzamlıyı, "benliğe" nakledip, bu suretle "benliği" tesis etmektedir. Böyle bir düşüncede imkan dahilinde değildir çünkü hem "benliğin" kavram olarak bizatihi kendisi ile çelişmektedir hem de yukarıda Çitil ve Duralı'nın belirttiği üzere, bir nesneye mahsus tümel inşası açısından benliğin varolanlar marifetiyle inşası mümkün değildir.

Belk'in düşüncelerinin zemininin dolaylı yollardan da olsa Aristotelesten kaynaklanabileceği düşünülebilir. Aristoteles'e göre, bir zıttan diğerine giden değişimler içinde bu değişimlerin dayanağı (öznesi) olan bir şey vardır (Aristoteles, 1993;3). Aristoteles'in cevher fikri itibarıyla açılması gereken genişletilmiş benlik düşüncesinin, Aristoteles'in felsefesi açısından eleştirilmesi gereken noktalarına Ülken'in düşünceleri aracılığıyla değinmek yerinde olacaktır. Ülken şunları söylemektedir:

Cevher fikri Aristoteles'in değişmeye karşı değişmezliği kurtarmak için ileri sürdüğü fikirdir. Cevher bütün değişen arazların (accident), yüklemelerin (attribut) dayandığı şey (substratum)dir. Cevher şekille maddenin sentezi ise, irca edilemez ilk olgu ve dayanak (substratum) olma gücünü kaybeder. Nitekim madde ve şekil, muhteva ve kalıp, bünye ve unsurlar, ruh ve beden bütünlüğünü parçalayarak sonradan yaklaştırmak için yapılan bütün teşebbüsler Aristoteles'de olduğu gibi başarısızlığa uğramıştır. Bunlardan en barizi Descartes'ın teşebbüsüdür: Madde ve şuurun iki ayrı cevher olarak konulması sonradan ruh beden halinde aralarındaki münasebeti açılabilmesi için "parallellik" varsayısına başvurulması kendisinde ve onun izinde gidenlerde esaslı bir felsefe ve psikoloji buhranı doğurmuştur (Ülken, 2014, s. 105,120).

Bu düşüncelerden sonra özetle ifade edilmek istenirse, nazariyat açısından ister tüketiciyi isterse de benliği bir cevher olarak düşünmek ve bunları birbiri üzerine uzatarak genişletmek veya bir başka açıdan birleştirmek, mevcut kavramların tasavvurları açısından mümkün görünmemektedir.

Belk'in düşüncelerinin eleştirilmesi gereken bir diğer nokta; genişletilmiş benliğin üç fonksiyonundan biri olan sahip olmak fiilidir. Çünkü sahip

olmak fiili, beraberinde kaçınılmaz olarak kaybetme tehdidini de doğurur (Wattanasuwan, 2005). Bu durum, yukarıda da bahsedildiği gibi “benlik” fikrini iptal eder. Kavramsal olarak anlamı, “bizatihi kendisi” demek olan “benlikten”, bir şeyin kopması veya eksilmesi düşünülemez. Bu fikir, Ferraro ve arkadaşlarının kısmen ortaya koyduğu gibi, sahip olunanlar ve benlik arasındaki bağlantının teşrih edilmesi yoluyla daha ayrıntılı olarak tartışılabilir (Ferraro, Escalas, & Bettman, 2011).

Bir sözcüğün kavram itibariyle karşıtını düşünmeksizin kuşatıcı bir kavramsallaştırma yapılması mümkün değildir (Koç, 2008). Bu manada “benliğe” ilişkin olarak “dışa uzanan” sıfatı yüklenebiliyorsa, aynı zamanda “içe kapanan” “benlik’ten” de bahsetmek gerekir. Geniş manada “consumer’ın” naklettiklerine (dış dünya itibariyle algılananlara) ait yer (topos¹⁴) araştırmasının başlaması gereken nokta burasıdır.

Belk’in bahsettiği manada benliği genişletme fikrinin geniş manada “yer” düşüncesi itibariyle açılması gerektiğinde, “iç olarak yer” ve “dış olarak yer” konusuna değinilmesi gerekir. Aksi takdirde benliğin bir yerden bir yere uzanması yada genişlemesi düşünülemez. Yukarıda da bahsedildiği üzere “ex” dış anlamındadır. Bu manada düşünüldüğü takdirde, Belk’in düşüncesine mahsusen, “benliğin”, “iç olarak bir yerde” mukim iken yani yer tutmuş yada mekan kaplamış iken, “dış olarak bir yere” uzandığının tasavvur edilmesi gerekir.

Bu manada düşünüldüğünde, “benliğin” kendisi “bir iç olarak yer” suretinde görülemez, eğer hal böyle olsaydı “iç olarak yer”, “benlikten” ayrılamazdı. Diğer bir alternatif olarak “benliğin”, “consumer olarak yer’den” “dış’a” uzandığı düşünülebilir, çünkü Belk’in açıklamalarına mahsusen başka bir çıkış yolu bulunmaz. Fakat bu durumda, sözcüğe yüklenen kavram itibariyle bir çelişki oluşur. Alta almak fiilini icra eden olarak consumer, “alt olarak bir yer’dir” demek mecburiyeti doğar. Fakat, “alt olarak bir yer’den”, “üst olarak bir yere uzanılır”, “dış olarak bir yer’e” değil. Dolayısıyla bu şekildeki bir düşünce de, bizi “benliğin”

¹⁴ Burada “yer” kelimesi “space, place, surface” gibi sözcüklerle karşılanmamıştır. Geniş manada “topos” (Koç, 2009) sözcüğü “iç olarak yer” ve “dış olarak yer” kavramlarına da karşılık gelmek üzere kullanılmıştır. Bu manada Paylan (2015)’in “yer” sözcüğüne karşılık olarak “space” sözcüğünü kullanması düz topografyaya ait yere karşılık gelmektedir. Paylan (2015)’in bu kullanımı bu yönüyle eleştirilebilir.

mekan tuttuğu "iç olarak yer'e" götürmez. Dolayısıyla Belk'in öncelikle "benliğin" içinde olduğu bir "iç olarak yer" inşa etmesi gerekir.

Bir an için, benlik cevher olarak kabul edilsin ve "cevher olarak benliğin", "iç olarak bir yer'den", "metafora olarak consumer" marifetiyle "dış olarak yer'e" yani dış dünyaya uzandığı farz edilsin. Bu suretle tasavvur edildiğinde dışa uzanma kuvvetinin dayanağı "cevher olarak benliğin", "içe kapanma" (intensio) fiilini de icra etmesi beklenir, aksi takdirde "cevher olarak benliğin", dışa uzanan fakat içe kapanamayan olarak kısmi fiil icra ettiği söylenmek zorunda kalınır. Fakat böyle bir düşünce cevher fikri açısından mümkün değildir, çünkü bir cevher kısmi kuvvet sarf etmez (Koç, 2009). Yani sarfedilen kuvvet açısından da benlik cevher olarak görülemez.

Özetle, Belk'in "iç olarak yer" ve "dış olarak yer" kapsamı içerisinde "benlik" ile ilgili herhangi bir "iç-dış" münasebetinden bahsetmediği görülmektedir. "İç olarak yer" ve "dış olarak yer" kavramları birbirine nispet edilmeden yapılacak bir genişleyen benlik tasavvuru hatalı ve eksik bir tasavvur olarak kalacaktır. Belk'in düşüncesine mahsusen "benliğin" genişletilmesi hususunda Mittal (2006)'in, ürünlerin genişletilmiş benliğe nasıl dahil edildiği konusundaki fikrine de temas ederek bu bölümü sonlandırmak uygun olacaktır.

Mittal, "benliğin" genişletilmeden önceki halini "sans possession" olarak adlandırmakta ve "ben" (I) , "bana" (me) ve "benim" (mine) tasavvuru üzerinden hareketle bir genişletilmiş benlik tasavvuru ortaya koymaktadır. Mittal, ayrıntılarına burada yer verilmeyen kuramında, "benliği" "sans possessions" olarak bir nokta suretinde düşünmektedir. Fakat "benliği" bir nokta suretinde düşünmek, "benliğe" eklenen her noktanın yan yana veya üst üste olarak düz topografya itibariyle bir çizgi şekline gelmesi ve bu sayede bir daireye irca edilmesi anlamına gelir (Mittal, 2006).

"Benlik", bir nokta olarak tasavvur edilip, dış dünyaya uzamak yoluyla genişleyen bir şey (daire) olarak düşünülemez. Aksi takdirde "benlik" zamanı kuşatan değil, zaman tarafından kuşatılan bir yapı halini alır. Bu husus da mesela "akan zamanda değişen ben" ve "akan zamanda değişmeyen kurucu ben" fikirleri açısından, bir açıklamayı gerekli kılar¹⁵.

¹⁵ "Akan zamanda değişen ben" ve "akan zamanda değişmeyen kurucu ben" fikrinin tartışması için bkz. H. Bülent GÖZKAN'ın "The Problem of the Constitution of Self and Reason in Kant's Transcendental Thought/Kant'ın Transandantal Düşüncesinde Benin ve Aklın Tesis Ediliş Sorunu" . Doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Benliğin zamanın kaydı altında olması demek, onun zaman içinde yani zaman tarafından kuşatılan şekilde, oluşum (generation) esasında teşkil edilmesi demektir. Belk'in anladığı manada benliğin zamanın kaydı altında tesis edilmesi demek, Duralı (2011, s.159)'nın belirttikleri üzerinden ifade edilecek olunursa, “ben'in” kendini dış dünyadaki cisimli varolanlar itibariyle akış ve süreç içerisinde tesis etmesi demektir. Fakat dış dünya itibariyle var olan bu akışın dışına çekilmeksizin kendimizi üzerimizde bulduğumuz düzlem yani “değişmez ben'imiz” ortaya çıkamaz. Yani Belk'in dış dünya itibariyle tesis etmeye çalıştığı benlik bu cihetten de temelsiz kalmaktadır.

Belk ve Mittal'in çalışmalarında, somut veya soyut olarak satın alınan ürüne ait bir veya bir kaç niteliğin, hangi araç vasıtasıyla benliğe dahil edildikleri de açığa çıkmamaktadır. Daha açık olarak ifade etmek gerekirse, “benlik” dış dünyaya mahsusen “tüketici vasıtasıyla”¹⁶ satın aldığı bir ürüne veya markaya ait bir niteliği, neyin yardımı ile idrak etmektedir. Bu konuya, Kleine ve Kernan (1991), tüketim nesnelere kavram atfedilmesi ile ilgili a priori bir model önerisi olarak, “tüketicinin” ürüne atfettiği anlamın nasıl gerçekleştiği sorusuna cevap aramak suretiyle değinmektedir (III & Kernan, 1991). Bu husus, uzam fikrinin tesisi ile fiziksel nesnelere zihinde idrak edilmeleri ile alakalı olarak incelenmelidir. Fiziksel nesnelere ait algı ve kavram isnatı ile ilgili konulara da değinmek suretiyle bu husus başlı başına bir araştırma konusu oluşturmaktadır.

Belk'in tasavvur ettiği manada bir dışa uzanış ve bu suretle dış dünyaya ait nesnelere benliğe ekleyiş, dış dünyadaki nesnelere ancak idrak yoluyla kavrayabilme şartı ile mümkündür. Fakat bu idrakin, nesnenin sahip olduğu niteliğin “aynen” benliğe katılması gibi bir düşünce ile temellendirilmeye çalışılması, kimlik düşüncesinin nazariyatta temellendiği “ayniyet” ve “hüvviyet” tasavvurunun tesis edilmesi cihetinden, “tüketicinin” “kimlik” sorununun da başladığı nokta olarak görülebilir. Bu konuda Ahuvia (2005), ve Schemberi ve arkadaşları (2010)'nın, Belk'in “tüketiciye” bakışı hakkında söyledikleri de kısmen destek verir niteliktedir.

Genişletilmiş benlik düşüncesi ile alakalı olarak, ayrıntılarına bu çalışmada girilmeyecek olan, Kleine ve arkadaşları'nın (1995) ve Kleine ve

¹⁶ “Tüketici aracılığıyla” veya “tüketici vasıtasıyla” ifadeleri ile “metafora olarak consumer” kastedilmektedir.

Baker (2004)'in ortaya koyduklarının da, genişletilmiş benliği desteklemesi (özellikle hediye alışverişi konusunda) dışında başka bir katkısının olduğu söylenemez. Ayrıca Belk'in, "benlik" ve "kimlik" terimleri ile alakalı olarak ortaya koyduklarının mantıksal olarak da problemliliği konusunda eleştirilerin olduğu da bilinmektedir (Ahuvia A. , 2013). Fakat bu eleştirilerin genişletilmiş benliği nazariyat açısından kavramsal olarak açılıma tabi tuttuğuna dair herhangi bir iz bulunmamaktadır.

5. Sonuç

Tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmeye çalışıldığında, tüketici davranışının temellendirilmesinin ve bu temellendirmeye alakalı kavramsal açıklamaların merkezi meselesinin, nesnelere yerler itibariyle geçişliliği fikrinin tesis edilememesi olduğu düşünülmektedir.

Dış dünyaya ait fiziksel bir nesnede hazır bulunduğu düşünülen yada farzedilen bir özelliğin (niteliğin) algısının, mesela nispetli düşünceye imkan veren yer olarak zihinde nasıl ve hangi kuvvetler marifetiyle tesis edildiği sorusunun tüketici davranışı literatüründe henüz kayda değer bir cevabına rastlanılamamaktadır. Esasen bu ve buna benzer sorunlar, tüketici davranışının dayandığı felsefi zeminden kaynaklanan topografik sorunlardır. Genişletilmiş benlik düşüncesinin ve tüketici kültürü teorisinin de, bu sorunların bir ürünü olduğu felsefe kronolojisi dikkatle incelendiğinde rahatlıkla görülebilecektir.

Bu çalışmada, öncelikle Belk'in (1988) genişletilmiş benlik (extended self) düşüncesi, "consumer" ve "self" sözcükleri itibariyle, içinde kullanıldığı dilin ve anlayışın bağlamı ve kavramı itibariyle değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme itibariyle kavramlar açısından dikkat edilmesi gereken husus, kavram inşasının, objenin zihindeki tasavvuru itibariyle gerçekleşmesinin gerekliliğinin ortaya konmasıdır. Bu gerekliliğin nedeni, dış dünyaya ait algıların akan zamanda değişmeyen bir inşasının davranışa evvel olarak tesis edilmesidir. Bu cümledeki "evlilik" ifadesi, zamanın fiziksel akışına itibaren ortaya çıkan bir öncelik sonralık ilişkisini ifade etmemektedir. Bu manadaki tesisin mekanı ise nazariyattır. Nazariyat ile, bu çalışmada "tüketicinin" davranışlarına zemin teşkil eden yer kastedilmektedir. Bu yer, "tüketici" olarak ifade edilen kavramın dış dünyaya ilişkin davranışları itibariyle zemindir.

Metnin bütünü içerisinde açıklanmaya çalışıldığı üzere, genişletilmiş benlik düz topografya'ya mahsus genişleme düşüncesini esas almış görünmektedir. Topografik dönüşüme mahsus genişleme düşüncesi, “dış'ın” “alt'a” nakledilmesi düşüncesi itibarıyla temellendirilemez. Çünkü iç topografyası itibarıyla “dış” “iç'e” izafidir bu sebeple.

Tüketici bütün değişimlerin “altında yatan bir zemin” olarak görülemez. Sebebi yukarıda açıklandığı üzere, alta almak fiilini icra eden olarak “tüketici” hem alt olarak yer'e nesne naklettiği yerin kendisi, hem de bu yere nesne nakleden metafora olamaz. Eğer hal böyle olsaydı “tüketici” hem değişimlerden ve bozulmalardan etkilenmezdi, hem de nesneyi dış dünyadan kendine nakletmek için bir metafora olmaya gerek duymazdı. Bu eleştiri geniş manada “consumer topografyası” teşkili fikrinin zeminini oluşturur, yani tüketici davranışına ait zeminin teşkili.

Dış dünyaya mahsus olan fiziki nesnelere ait özelliklerin (niteliklerin) “metafora olarak consumer” vasıtasıyla “benliğe” eklenip, bu yolla genişleyeceği düşüncesi, “benliğin” düz topografya itibarıyla bir nokta suretinde görülemeyeceği fikri savunularak eleştirilmiştir.

Belk'in ve genişletilmiş benlik düşüncesini destekleyen bir çok araştırmanın, “tüketicinin” dış dünyasına mahsusen ilişkide olduğu, çokluk olarak somut nesnelere sahip olduğu nitelikleri, “benlikte” nasıl “birleştirdiği” meselesi ise başka çalışmalara konu olabilir.¹⁷

Geniş manadaki tüketici davranışı literatürü içinde vaz edilmeye çalışılan tüketim toplumu veya tüketici kültürü fikrinden de görüleceği üzere, Belk'in kurmaya çalıştığı manada bir düşünce şekli “tüketiciyi”, rasyonel iktisadi bireyden öteye götüremez. Fakat, tüketiciye ait kurulduğu zannedilen bu rasyonel ilişkinin de doğru bir zemin üzerinde inşa edildiği söylenemez.

Rasyonel iktisadi birey kavramı zemininde rasyonel tercihler¹⁸ yapan “tüketici” fikrinin eleştirisi de, “iç olarak yer” ve “dış olarak yer” fikrinin açılması ile mümkün olabilir. Burada özne ile nesnenin “yer olarak dil” vasatında (zemininde) birbirine eşitlenmesi durumu söz konusudur. Bu

¹⁷ Bu konuya, Bagozzi (2006)'nin “tüketici davranışı” ile “tüketici eylemi” terimlerinin birleştirilmesi düşüncesi ile kaleme aldığı çalışmaya da değinmek suretiyle, farklı bir çalışmada değinilebilir.

¹⁸ “Consumer'in” rasyonel seçim teorisi ile ilgili geniş bir tartışma için bkz. (Yılmaz, 2009).

husus, "yer olarak dil" vasatında, basit önerme ile ifade edilen bir davranışın veya fiilin bir sayıyla temsil edilmesi ile ilgili olarak "tüketici davranışının" ölçülmesi sorununun da zeminini teşkil eder. Tüketici davranışı ile ilgili literatürde yapılan bahse konu bütün ölçümlerin zemininin dilin mahiyeti ve nesnenin isim de müteşekkil olması açısından nazariyat itibariyle incelenmesi gerekmektedir. Böyle bir inceleme, metafora olarak ifade edilen tüketicinin nazariyat itibariyle taşıdığı "dilsel nesnenin" mahiyetinin de açığa çıkartılmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

Son olarak ifade etmek gerekirse, Belk, "genişletilmiş benlik" düşüncesinin, fiziksel çevreden kimliğimize dahil edilen nesnelere, bedenlerimizin anlık sınırını öteye aşıracağını (transcend) belirtmiştir. Bu suretle, "metafora olarak consumer'ın" aşkınlık fikri itibariyle nazariyat esasında teşkil edilmesi imkanının araştırılması ve aşkın (transcendent) zemininin teşrih edilmesi büyük önem taşımaktadır¹⁹.

Fikriyata dair belirlenimlerin yer olarak zemini nazariyat itibariyle tesis edilmeden, düşkün olarak tüketicinin mekan tuttuğu yerden, aşkın'ın mekanına göçüş (transcend) temin etmek imkanı bulunmaz. Bu manada tüketici davranışı literatürü, aşkın'a mahsus nazariyattaki yani teorideki sarfetme icraatına dair fikriyat manzumesi olarak görülebilir. Bu fikir mesela, "possession" sözcüğünün anlamından hareketle de aranabilir. Nazariyat itibariyle yapılacak bu aşkınlık incelemesi, geniş manada rayonel iktisadi birey ve tüketim toplumu düşüncesinin nazari esaslarının anlaşılmasına da imkan tanıyacaktır.

¹⁹ Belk, Wallendorf ve Sherry (1989)'nin çalışması bu manadaki bir incelemeye kaynak teşkil edebilir.

KAYNAKÇA

- Ahuvia, A. (2013). Beyond “Beyond the Extended Self”: Russ Belk on Identity. J. N. Sheth içinde, *Legends in Consumer Behaviour: Russell W. Belk*. SAGE Publications.
- Ahuvia, A. C. (2005). Beyond the Extended Self: Loved Objects and Consumers’ Identity Narratives. *Journal of Consumer Research* , 171-184.
- Annumma, J., & Li, E. P. (2012). Studying Consumption Behaviour Through Multiple Lenses: An Overview of Consumer Culture Theory. *Journal of Business Anthropology* , 141-173.
- Aristoteles. (1993). *Metafizik*. (A. Arslan, Çev.) İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Bagozzi, R. P. (2006). Explaining Consumer Behaviour and Consumer Action: From Fragmentation to Unity. *Seoul Journal of Business* , 12 (2), 112-143.
- Belk, R. W. (1976). It’s the Thought that Counts: A signed Diagraph Analysis of Gift Giving”. *Journal of Consumer Research* , 155-162.
- Belk, R. W. (1988). Possessions and the Extended-Self. *Journal of Consumer Research* , 15 (2), 139-168.
- Belk, R. W. (1975). Situational Variables and Consumer Behaviour. *Journal of Consumer Research* , 2 (3), 157-164.
- Belk, R. W. (1990). The Role of Possessions in Constructing and Maintaining a Sense of Past. *Advances in Consumer Research* , 17, 669-676.
- Belk, R. W., Wallendorf, M., & John F. Sherry, J. (1989). The Sacred and the Profane in Consumer Behaviour: Theodicy on the Odyssey. *Journal of Consumer Research* , 1-38.
- Bode, M., & Ostergaard, P. (2013). ‘The wild and wacky worlds of consumer oddballs’: Analyzing the manifestary context of consumer culture theory. *Marketing Theory* , 1-18.
- Brown, S., & Schau, H. (2008). Writing Russell Belk: Excess all areas. *Marketing Theory* , 8 (2), 143-165.
- Cohen, J. B. (1989). An Over-Extended Self? *Journal of Consumer Research* , 16 (1), 125-129.

- Curasi, C., Price, L., & Arnold, E. (2004). How Individuals' Cherished Possessions Become Families' Inalienable Wealth. *Journal of Consumer Research*, 31 (December), 609-622.
- Çitil, A. A. (2012). *Matematik ve Metafizik, Kitap1: Sayı ve Nesne*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Duralı, Ş. T. (2013). *Kutadgubilig Türkçe'nin Felsefe-Bilim Sözlüğü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Duralı, Ş. T. (2011). *Sorun Nedir?* İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ferraro, R., Escalas, J. E., & Bettman, J. R. (2011). Our possessions, our selves: Domains of self-worth and the possession-self link. *Journal Of Consumer Psychology*, 21 (2), 169-177.
- Graeber, D. (2011). Consumption. *Current Anthropology*, 52 (4), 489-511.
- Grubb, E. L., & Grathwohl, H. L. (1967). Consumer Self-Concept, Symbolism and Market Behaviour: A Theoretical Approach. *Journal of Marketing*, 22-27.
- Heidegger, M. (2011). *Varlık ve Zaman*. (K. H.Ökten, Çev.) Agora Kitaplığı.
- Hocaoğlu, D. (1996). Descartes'da Matematizm ve Mathesis Universalis. *400. Doğum Yılı Nedeniyle Rene Descartes Sempozyumu*, (s. 29-45). İstanbul.
- Hodder, I. (2011). An archeology of the self: the prehistory of personhood. J. W. Huyssteen, & E. P. Wiebe içinde, *In Search of Self: Interdisciplinary Perspectives on Personhood* (s. 50-69). William B Eerdmans Publishing Co.
- III, R. E., & Kernan, J. B. (1991). Contextual Influences on the Meanings Ascribed to Ordinary Consumption Objects. *Journal of Consumer Research*, 311-324.
- Joy, A., & Li, E. P. (2012). Studying Consumption Behaviour through Multiple Lenses: An Overview of Consumer Culture Theory. *Journal of Business Anthropology*, 141-173.
- Kates, S. M. (2004). The Dynamics of Brand Legitimacy: An Interpretive Study in the Gay Men Community. *Journal of Consumer Research*, 455-464.

- Kleine, S. S., & Baker, S. M. (2004). An Integrative Review of Material Possession Attachment. *Academy of Marketing Science Review* , 1-29.
- Kleine, S. S., III, R. E., & Allen, C. T. (1995). How Is a Possession “Me” or “Not Me”? Characterizing Types and an Antecedent of Material Possession Attachment. *Journal of Consumer Research* , 327-343.
- Koç, Y. (2009). *Theographia'nın Esasları Teoloji ve Matematik İnşası Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Koç, Y. (2008). *Theologia'nın Esasları Felsefe'nin ve Teoloji'nin Nazariyatı Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Ladik, D., Carrillat, F., & Tadajewski, M. (2015). Belk's (1988) “Possessions and the extended- self” revisited. *Journal of Historical Research in Marketing* , 7 (2), 184-207.
- Mittal, B. (2006). I, me, mine- how products become consumers' extended selves. *Journal of Consumer Behaviour* , 5, 550-562.
- Morgan, A. J. (1993). The Evolving Self in Consumer Behaviour: Exploring Possible Selves. *Advances in Consumer Research* , 20, 429-432.
- Öner, N. (2013). *Klasik Mantık*. İstanbul: Divan Kitap.
- Özer, S. (2014). Genişletilmiş Benlik Teorisi. M. İ. Yağcı, & S. Çabuk içinde, *Pazarlam Teorileri* (s. 419-455). İstanbul: MediaCat.
- Paylan, M. A. (2015). Tüketim Yoluyla Kimlik İnşası Düşüncesinin Mekân ve Nesne Tasavvuru Bağlamında Açılması Üzerine Bir Giriş Denemesi. *Niğde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 8 (3), 59-67.
- Schemberi, S., Meirelees, B., & Kristiansen, S. (2010). Brand Consumption and Narrative of the Self. *Psychology & Marketing* , 623-638.
- Shankar, A., & Fitchett, J. A. (2002). Having, Being and Consumption . *Journal of Marketing Management* , 501-516.
- Shankar, A., Elliott, R., & Goulding, C. (2001). Understanding Consumption: Contributions from a Narrative Perspective. *Journal Of Marketing Management* , 17, 429-453.
- Shau, H. (1998). Discourse of Possessions: The Metatheory of Russell Belk. *Advances in Consumer Research* , 25, 37-44.

- Sivadas, E., & Venkatesh, R. (1995). An Examination of Individual and Object-Specific Influences on the Extended Self and its Relation to Attachment and Satisfaction. *Advances in Consumer Research* , 406-412.
- Skirbekk, G., & Gilje, N. (2006). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. (E. Akbaş, & Ş. Mutlu, Çev.) İstanbul.
- Trentmann, F. (2006). The Modern Evolution of the Consumer: Meanings, Knowledge and Identities Before the Age of Affluence. F. Trentmann, & J. Brewer içinde, *Consuming Cultures, Global Perspectives: Historical Trajectories, Transnational Exchanges* (s. 19-69). Oxford: Berg Publishers.
- Ülken, H. Z. (2014). *Varlık ve Oluş*. Doğu Batı.
- Wattanasuwan, K. (2005). The Self and Symbolic Consumption. *Journal of American Academy of Business* , 6 (1), 179-184.
- Yılmaz, F. (2009). *Rasyonalitel İktisat Özelinde Bir Tartışma*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS), II/1 (2017), s. 93-116

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN KUZAY AFRIKA'YLA İLK TEMASI VE TRABLUSGARP-AMERİKA İLİŞKİLERİ

Abdullah Erdem TAŞ*

Özet

Yeni bir devlet olarak uluslararası siyaset sahnesine çıkan Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Osmanlı Devletiyle ilk karşılaşması, devletin Kuzey Afrika'daki topraklarında gerçekleşmiştir. Burada yapılan antlaşmalar ve savaşlar, ABD'nin dış politikasını şekillendiren âmillerin başında gelmektedir. Yaşanan süreç yapılan pazarlıklar açısından ABD'nin uzlaşma ve savaş diplomasinin iki yönünü de açık bir şekilde göstermektedir. Güçlü ülkelerle uzlaşma, zayıf görülenle savaş politikası büyük ölçüde bu dönemde şekillenmiştir. Amerikalılar açısından Garp Ocakları arasında Trablusgarp'ın (Libya) ise hususi bir yeri vardır. Zira yaptıkları antlaşmanın bozulmasının ardından ABD, Trablusgarp'ta abluka, bombardıman ve kara harekâtı gibi ilk yurtdışı operasyon tecrübelerini yaşamış; Trablusgarp Savaşı'nı (1801-1805) yeni bir ulusun –Amerikan ulusunun- doğuşunu müjdeleyen “büyük zafer” olarak sunmuştur. Ülkemizde bu konu üzerine hem çok az çalışma bulunmakta; hem de bu çalışmalarda önemli eksiklikler göze çarpmaktadır. Kullanılan kaynaklar dolayısıyla meselenin tek taraflı değerlendirilmesi bunların başında gelmektedir. Binaenaleyh çalışmada, özellikle konu üzerine yayınlanmış olan farklı çalışmalar da dikkate alınarak Trablusgarp-ABD ilişkileri iki taraf açısından da değerlendirilmeye ve tarihi süreçteki eksik ve hatalı bilgiler tashih edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, ABD, Kuzey Afrika, Trablusgarp (Libya), Antlaşma ve Savaş.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, abduherdemtas@gmail.com

UNITED STATE OF AMERICA (USA) FIRST CONTACT WITH NORTH AFRICA AND TRIPOLITANIA (LIBYA) - AMERICAN RELATIONS

Abstract

The first encounter of the United States (US) with the Ottoman Empire, which was the international political scene as a new state, took place in the state of North Africa. The treaties and wars made here are the leading factors shaping US foreign policy. The living process clearly shows both sides of the US agreement and war diplomacies in terms of bargaining. The agreement with the strong countries, the war policy with weakness, has been shaped in this period to a great extent. For Americans, there is a special place in Trablusgarp (Libya) between Western Odjacks (Ottoman North African Provinces). Because, after the disruption of the treaty they have done, the United States experienced their first overseas operations in Tripoli, such as blockade, bombardment and ground operations. He presented the Battle of Tripoli (1801-1805) as a “great victory” that heralded the birth of a new nation - the American nation. There are very few studies on this subject in our country, and important shortcomings are striking in these studies. One-sided evaluation of the problems caused by the resources used is one of these deficiencies. Taking into consideration the different studies published on the subject, the Tripoli-US relations were tried to be evaluated both in terms of both sides and to correct missing and erroneous information in the historical process.

Keywords: Ottoman State, USA, North Africa, Tripolitania (Libya), Treaty and War.

Giriş

1775 yılında başlayan isyanla birlikte Kuzey Amerika'nın doğusunda yer alan 13 İngiliz kolonisi, Birleşik Krallıktan (İngiltere) ayrılarak 4 Temmuz 1776'da bağımsızlığını ilan etti. Bu 13 koloninin tek bir ulus devlet modellemesi geliştirmesiyle Amerika Birleşik Devletleri kuruldu. Başlarda ABD'yi uluslararası siyasette yok sayan İngiltere, bu ülkenin Avrupa'daki müttefikleriyle yaptığı savaşlar sonucunda 3 Eylül 1783'te imzalanan Paris Antlaşması'yla ABD'nin müstakil olma girişimini tanımak zorunda kaldı. 1789 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde ise George Washington, yeni devletin ilk başkanı oldu.

Amerikalılar, geçmiş yıllarda İngiltere'nin himayesinde Akdeniz'de ticaret yapabiliyorlarken, bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından müstakil bir devlet olarak diğer ülkelerle ticari münasebetlerini geliştirmek istediler. Kendi menfaatlerini korumak noktasında bazı teşebbüslerde bulunmaları, beraberinde ciddi sonuçlar doğurdu. Zira o yıllarda Akdeniz'de hâkim güç, donanmasını Anadolu'dan getirilen denizcilerle/ yoldaşlarla takviye eden Garp Ocakları idi. Osmanlı idari taksimatında jeo-stratejik bir konuma sahip olan bu ocak sistemi sayesinde denizdeki ticaret kontrol altında tutuluyor; ocaklarla bir antlaşma yapılmadan herhangi bir ülkeye ticaret izni verilmiyordu. Cezayir, Trablusgarp ve Tunus sahillerinde ticaret yapabilmek için bazı kurallara uymama noktasında yabancı devletler, inat ederlerse gemilerini, tayfaları ve içindeki mallarıyla birlikte kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıya kalıyorlardı. Üstelik İngiltere ve Fransa gibi büyük devletler de Akdeniz'deki ticaretlerinde kendilerine rakip olacak yeni bir aktör istemiyorlardı. Amerikalılar bu yıllarda Berberi kelimesinden mülhem “Barbary Corsairs¹” dedikleri Kuzey Afrika güçleriyle ilk defa bağımsız bir devlet olarak temasa geçtiler. Antlaşmalar ve savaşların ardı ardına geldiği bu ilk tanışma sürecinde Amerikan devlet anlayışı ve Afrika özelindeki dış ilişkiler, 1776-1815 yılları arasında şekillenmeye başladı.² Bu yaşanan tarihi süreç, Amerikan devlet anlayışının

¹ Berberi Korsanları'nın tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Lane-Poole, 1890; Johnston, 1930; Jamieson, 2012.

² Amerika Birleşik Devletleri'nin Kuzey Afrika devletleriyle ilk diplomatik ilişkileri, yaşanan savaşlar ve yapılan anlaşmalar için bkz. Allen, 1905; Irwin, 1931; Wright-Macleod, 1945; Bixler, 1959; Barnby, 1966; Field, Jr., 1969; Paullin, 1912. Türkiye'de bu hususta ilk ciddi çalışmayı yapan Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat'tır: Kurat, 1964: 175-214. Kurat, bu makalesinde araştırmamız sürecinde tarafımızca kullanılan temel kaynaklardan birkaçına başvurmuş; bunların haricinde geniş bir tarama yapmamıştır. Buna ek olarak Osmanlı-Amerika münasebetlerine dair bazı çalışmaları da mevcuttur: Kurat, 1967: 287-372; Kurat, 1959.

ve dış ilişkilerinin de ilk defa şekillenmeye başladığı dönemdir ve 'yeni bir milletin doğuşu' bağlamında Amerika Birleşik Devletleri tarihinde hususi bir öneme sahiptir. (Oren, 2011: 17-40; Abulafia, 2012: 590-598.)

İngiltere ile yaşadığı menfaat çekişmesi sonucu ayrıışan Amerika, Akdeniz'de ticaretlerini emniyet altına almak ve uluslararası siyasette yalnızlaşmaktan kurtulmak için ilk aşamada Fransa ile bir antlaşma yaptı (1778). Fakat bu durum, Garp Ocakları'ndaki Osmanlı yoldaşlarına ve bunların taarruzlarına karşı tam bir koruma sağlamıyordu. Çok geçmeden Amerikalılar, yeni müttefikli aracılığıyla Fas Sultanı Filâlî Şeriflerinden III. Muhammed (1757-1790) ile de bir antlaşma yapmak istediler. Bu sayede gemileri serbestçe Fas limanlarına gelip gidebilecek ve herhangi bir korsan saldırıya muhatap olmayacaktı (Wilson, 1982: 124). Ancak Fransa Kralı'nın arabulucu olmayı reddetmesi üzerine 11 Ekim 1785'te Thomas Barclay adından bir Amerikalı, Fas Sultanı ile bizzat görüşüp bir dostluk antlaşması imzalanması hususunda yetkilendirildi. Barclay, Fas'taki İspanya konsolosunun da yardımıyla uzun müzakerelerin sonunda Sultanı antlaşmaya ikna etti (Erhan, 2015: 47). 1786 yazında Arapça olarak imzalanan ve 1787 Ocak ayında İngilizce çevirisinin onayı gelen ikinci "Barış ve Dostluk Antlaşması" sayesinde (Miller, 1931: 185) Fas Sultanı'nın ticareti daha fazla önemsemesi sebebiyle ona yıllık haraç ödememeyi kabul ettirdiler (Irwin, 1931: 30-33).³ Ardından Tanca'da ilk konsoloslüğünü açmaya muvaffak olan Amerikalılar, elde ettikleri bu başarı karşısında diğer Kuzey Afrika güçleriyle de yıllık haraç ödemedi anlaşılabilecekleri yolunda bir umuda kapıldılar (Brown, 1976: 277). Fakat beklentilerinin aksi bir durumla karşılaştılar.

Amerikalılar ilk olarak Mağrib'in en güçlü devleti olan Cezayir'le anlaşma yapmak istemişlerdi. Böylelikle diğer devletlerle anlaşmak daha kolay olacaktı. Fakat olaylar istedikleri gibi gelişmedi. Cezayir Ocağı ile ABD'liler arasındaki ilk temas ve gerginlik 1785 yılında oldu; birkaç Amerikan gemisini ele geçiren ve tayfalarını esir eden Cezayir Dayısı'nın istekleri Amerikan Kongresi'nde uygun görülmezince bu gerginlik bir süre daha devam etti. Bu arada Amerikalılar, Fas Sultanı ile anlaşmışlardı. Üstelik 1792'de aralarındaki anlaşmazlık sebebiyle Portekiz'in Cebel-i Tarık'ı Cezayirli'lere kapatması, ABD'yi çok rahatlatmıştı. Bu süreçte

³ Amerika'nın bu dönemde Fas Sultanı ile olan ilişkileri için ayrıca bkz. Roberts-Tull, 1999: 233-265.

Cezayir korsanlarından emin olan ABD'liler Fransa ile ticaretlerini artırdı. Fakat bu durum İngilizleri rahatsız etmişti. İngilizlerin, Portekizliler ile Cezayirliilerin arasını bulup tekrar anlaşmalarını sağlamasıyla beraber 1793 yılı ABD için felakete dönüştü (Erhan, 2015: 48-49). 1793'te birçok gemilerine el konulması ve vatandaşlarının esir edilmesi, ABD'lileri Cezayirliilere karşı Akdeniz'de ticari menfaatlerini korumak için bir deniz gücü oluşturma kararına⁴ sevk etti (Paullin, 1912: 54; Irwin, 1931: 60; Allen, 1905: 47-48; Brown; 1976: 277). Amerikalılar, Devrim Savaşı döneminde dağıttıkları eski donanmanın yerine yenisinin inşası sürecinde vakit kazanmak için bu süreçte uzlaşmacı diplomasi yolunu seçtiler. Bu amaçla John Adams, Benjamin Franklin ve Thomas Jefferson'a Fas, Cezayir, Tunus ve Trablusgarp ile muahede akdetmek yetkisi verilerek bölgeye gönderilmesi belli bir planın parçasıydı. Bu minvalde John Lamb adlı bir tâcirin ardından 1795'te David Humphreys, Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa ile antlaşma yapmak için görevlendirildi.⁵ 5 Eylül 1795'te Cezayir Ocağı ile ABD arasında bir Barış ve Dostluk Antlaşması imzalandı.⁶

Trablusgarp-Amerika Antlaşması (1796):

Trablus'ta İlk Diplomatik Kriz

Trablus korsanları, denize açılıp rast geldikleri Amerikan gemilerini ele geçiriyorlardı. O dönemde Trablusgarp Bahriyesi'nin başında asıl adı Peter Lisle/Lesly olan İskoçya doğumlu meşhur mühtedi Murad Reis⁷ vardı. Murad Reis'in Trablus korsanlarıyla mutad olarak yaptığı keşif gezilerinden birinde ele geçirilerek limana çekilen ABD gemisi Sophia'da⁸, daha önceleri Philadelphia menşeli Dauphin adlı gemisiyle Kadiz'e giderken 21 kişilik mürettebatıyla yakalanarak (Kurat, 1964: 178) on küsur yıl Cezayir'de esir tutulmuş ve yakın zamanda serbest bırakılmış

⁴ Kongre'nin Ocak 1794'te aldığı bu karar, Amerikan Deniz Kuvvetleri'nin kuruluşu için ilk adım olarak kabul edilmektedir. Bu kararın ardından 27 Mart 1794'te Washington, Cezayir korsanlarına karşı kendi deniz ticaretini korumak gayesiyle 6 fırkateyn inşası için gerekli olan yaklaşık 700.000 doların ödenmesi kararını imzalamıştır. Oren, 2011: 35.

⁵ David Humphreys, bu tarihlerde Amerika'nın Portekiz büyükelçisi idi ve Lizbon'da bulunuyordu. Amerikan Hükümeti, Cezayir ile müzakere için ilk olarak John Paul Jones ve ardından Thomas Baclay'ı görevlendirmişti; fakat ikisi de 1793 yılında ölünce bu vazife Humphreys'e verildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Humphreys, 1917.

⁶ Antlaşma maddelerinin yorumu ve sonraki süreç için bkz. Erhan, 2015: 51-54.

⁷ Murad Reis, Yusuf Paşa'nın kızıyla evliydi ve dolayısıyla Trablus'taki siyasi ve askeri nüfuzu pek güçlüydü. Bkz. Rossi, 1974: 315.

⁸ Ele geçirilen Amerikan gemileriyle ilgili bkz. Folyan, 1972a: 616-617.

Richard O'Brien vardı. Bu ocaktan kendisine verilmiş olan 'yol kağıdı'nı gösterince Trablusgarp Beylerbeyi Karamanlı Yusuf Paşa (1795-1832)⁹, onu ve beraberindeki gemileri serbest bıraktı. O'Brien, bu karşılaşmayı fırsata çevirmek istedi ve Yahudi tüccarlarından Fafra ile Fransız, İsveç, Danimarka ve İspanyol konsoloslarıyla temasa geçtikten sonra uygun zeminin oluştuğunu düşünerek beylerbeyine Amerika'nın kendileriyle bir antlaşma yapmayı düşündüğünü belirtti.¹⁰

O'Brien'in gayretleriyle antlaşmanın zemini oluştu. Yusuf Paşa, 40.000 İspanyol dolarının¹¹ yanında her yıl ödenmek kaydıyla istediği yüksek meblağlı haraç kabul edilmese de bir seferliğine 12.000 dolar ve bazı hediyeler karşılığında ikna edildi. Bunun üzerine 4 Kasım 1796'da Trablusgarp ile Amerika arasında barış ve dostluk antlaşması imzalandı. Orijinali Arapça olan ve Mağribi hatla yazılan bu antlaşma metni, aracılığı sebebiyle 3 Ocak 1797'de Cezayir'de Hasan Paşa tarafından da imzalandıktan sonra 29 Mayıs 1797'de Amerikan Senatosu'na sunulurken 7 Haziran'da uygun görüldü ve üç gün sonra onaylandı (Miller, 1931: 349, 350-361 (Arapça), 364-366 (İngilizce)).¹² Antlaşmanın ardından 10 Temmuz'da James Leander Cathcart, Amerikan Konsolosu olarak Trablus'a atandı; ancak şehre 1799 Nisanı'nda gelebildi (Miller, 1931: 379). Bu tarih aralığında tüccar Joseph Ingraham, Trablus'ta Amerikalıları temsil ediyordu. Yaşanan gecikme dolayısıyla antlaşmada yer alan 10.

⁹ Karamanlı Yusuf Paşa ve dönemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Taş, 2016: 261-429.

¹⁰ Trablus'taki idari makamlar, esasında daha önceleri temsilcileri aracılığı ile Amerikalılarla bazı temaslarda bulunmuştu. Karamanlı Ali Paşa zamanında İngiltere'ye gönderilen heyetin içerisinde yer alan Hacı Abdurrahman el-Bediri, 1786 Martı'nda Amerika'nın İngiltere elçisi John Adams ile Londra'da bir görüşme yapmıştı. Amerika hakkında bazı sorular soran Hacı Abdurrahman, John Adams'a Akdeniz'in bir İslam denizi ve Garp Ocakları'ndaki idarecilerin de bu denizin hâkimleri olduğunu söyleyerek, eğer burada ticaret yapmak istiyorlarsa bunlara haraç vermeleri gerektiğini belirtti. Amerika'nın Trablus ile anlaşmasının kendilerine en azından 30.000 İngiliz lirasına/şiline (bazı kaynaklarda gine/guines) mâl olacağını; ayrıca kendisine de aracılık için bahşiş olarak 3.000 İngiliz lirası verilmesi gerektiğini söyledi. Ayrıca Tunus, Cezayir ve Fas için de benzer meblağların ödenmesi gerektiğini ilave etti. Adams, Hacı Abdurrahman'ın söylediklerini düşününce bu anlaşmaların Amerika bütçesine yıllık yaklaşık 1 milyon dolar yük getireceğini hesap etti. Tabii o vakit bir anlaşma zemini oluşmamıştı. Bkz. Allen, 1905: 31; Oren, 2011: 26.

¹¹ İspanyol dolarına Trablusgarp'ta ve diğer Kuzey Afrika Devletlerinde "doro yahut duro" deniliyordu. Bkz. Miller, 1931: 362'de anlaşma metninin Arapçasında "doro" olarak geçen kelime, s.366'da İngilizce "Spanish dollars/İspanyol doları" olarak tercüme edilmiştir.

¹² Anlaşma metninin İngilizce'den Türkçe'ye çevirisini Dr. Mine Erol yapmıştır. Bkz. Erol, 1980: 130-132.

madde gereğince Trablusgarp Paşası, alacağı para ve hediyelerden mahrum kaldı. Amerikalılarla yaptığı bu antlaşmadan hiç memnun olmadı ve yıllık haraç da alamayacağı için süreç krize girdi. Öyle ki Yusuf Paşa, 1798'de Cezayir'e Amerikan konsolosu atanan Richard O'Brien'a yazdığı mektupta kendisine verilen sözlerin yerine getirilmediğini belirterek Amerikalıları sert bir dille uyarıyordu (Kitzen, 1996: 610).

Karamanlı Yusuf Paşa'nın Amerikan Siyaseti

Amerikan Hükümeti, Cezayir Dayısı'nın Trablus antlaşmasındaki garantörlüğüne güvenerek Trablus Beylerbeyi Karamanlı Yusuf Paşa'nın taleplerini karşılamakta kasıtlı olarak gevşek davranıyordu. Trablusgarp'ı müstakil bir devlet gibi değil de Osmanlı Devleti'nin bir vilayeti olarak görmeleri de bu süreci etkiliyordu. Yukarıda zikredilen antlaşma gereği verilmesi gereken paradan 6.000 doları hala ödenmemişti ve bunun yanı sıra Cezayir¹³ ve Tunus'a¹⁴ hediye edilen gemilerin bir benzerinin kendisine gönderilmemesini Yusuf Paşa devamlı olarak gündemde tutuyordu (Kitzen, 1996: 610). Nihayetinde yaşanan hoşnutsuzluklar sebebiyle, Konsolos Cathcart Trablus'a kabul edilmedi. İngiliz Konsolosu McDonough ve Liman Reisi Seydi Ahmed'in aracılığıyla ancak şehre girebildi (Folayan, 1972a: 620; U.S. Gov. Printing Office, 1931 (I): 307). İşin ciddiyetinin farkında olan Cathcart, 10 Nisan 1799'da Yusuf Paşa ile görüşerek onu 10.000 dolar antlaşmanın devamı, 8.000 dolar ise bahsi geçen gemi için ödeme yapmak kaydıyla ikna etti. Fakat hükümetinden bu hususta bir onay alamadı (Miller, 1931: 385).

1800'lere gelindiğinde Amerika, Trablusgarp'ta Cezayir ve Tunus'takinin aksi bir siyaset izliyor ve süreci iyi idare edemiyordu. Fas ile antlaşma yapıldıktan sonra kısmen de olsa Cezayir ve Tunus'u da tasallutları altına almayı başaran Amerikalılar, şan ve şeref kazanmak ve düşmanlarına gözdağı vermek adına Garp Ocakları'ndan en zayıfını

¹³ ABD, Cezayir'e 5 gemi hediye etmek zorunda kalmıştı. Cezayir Ocağı'na verilen gemilerin adları ve özellikleri için bkz. Erhan, 2015: 54.

¹⁴ Kitzen'e göre Richard O'Brien Tunus'la 1797 yılında 50.000 dolar nakit ve değeri 35.000 dolar olan gemi vs. hediyeler üzerine anlaşmıştı. G. Thomas Woodward ise Tunus'la yapılan anlaşma gereği Tunuslulara peşin olarak 107.000 dolar ve artı olarak bazı donanma levazımata verilmesi kararlaştırıldığını söylüyor. Karş. Kitzen, 1996: 606; Woodward, 2004: 602. Amerika-Tunus anlaşma metninin Türkçe orijinali, İngilizce ve Fransızca çevirisi ile diğer dokümanlar için bkz. Miller, 1931: 386-426.

yani Trablus'u gözlerine kestirmişlerdi. Bu durumun farkında olan ve bir yandan da taleplerine cevap verilmemesi yüzünden gitgide sabrı tükenen Yusuf Paşa, sonunda antlaşmayı geçersiz sayarak korsanlara yol verdi.

Tablo 1. Kuzey Afrika'daki Deniz Kuvvetleri¹⁵

FAS	CEZAYİR	TUNUS	TRABLUS	
2 parça 28 toplu ¹⁵	2 parça 46 toplu	3 parça 26 toplu	1 parça 28 toplu	
1 parça 18 toplu	2 parça 34 toplu	2 parça 22 toplu	4 parça 18 toplu	
2 parça Gali	1 parça 30 toplu	4 parça 20 toplu	1 parça 10 toplu	
AMERİKA, FAS İLE ANTLAŞMA SAĞLAMİŞTİR. DOLAYISIYLA DONANMASININ MUKAVEMET GÜCÜNE BURADA VURGU YAPILMAMIŞTIR.	1 parça 26 toplu	7 parça 18 toplu	1 parça 4 toplu	
	1 parça 24 toplu	8 parça 16 toplu	1 parça 2 toplu	
	2 parça 22 toplu	5 parça 14 toplu	2 parça Bot	
	2 parça 18 toplu	11 parça 12 toplu	9 parça Gambot	
	1 parça 16 toplu	2 parça 11 toplu	DONANMASI, MUKAVEMET YÖNÜYLE ÇOK ZAYIF	
	1 parça 14 toplu	11 parça 10 toplu		
	1 parça 10 toplu	4 parça 8 toplu		
	1 parça 6 toplu	6 parça 6 toplu		
	60 parça Gambot	1 parça 5 toplu		
	150 parça Küçük Gali	8 parça 4 toplu		
	DONANMASI, MUKAVEMET YÖNÜYLE ÇOK GÜÇLÜ	22 parça 2 toplu		DONANMASI, MUKAVEMET YÖNÜYLE ÇOK GÜÇLÜ
		2 parça 32 toplu		
		30 parça Gambot		

ABD Donanma Komutanlığı Sekreterliği'nin Haziran 1799'daki raporuna göre "Barbary Powers" olarak isimlendirilen Kuzey Afrika'daki Deniz Kuvvetleri, (Morris, 1804: 7-8).

Aynı yılın Ekim ayında 'Catherine' adlı bir Amerikan gemisi ele geçirildi. Konsolos bu durumu protesto edince Paşa bunun bir kaza olduğunu belirterek gemiyi bıraktı (Kitzen, 1996: 618-619). Bu bir korkutma operasyonuydu ki; çok geçmeden Amerikan konsolosunu huzuruna çağırarak onunla detaylı bir görüşme yaptı. İspanya, Napoli, Venedik, Ragusa (Dubrovnik), Danimarka ve İsveç gibi Amerika'nın da yıllık haracını ödemesi gerektiğini söyleyince konsolos bunu reddetti. Bu sefer

¹⁵ Bu tablodaki *toplu* güçlerden kasıt silahla donatılmış büyük gemilerdir.

Yusuf Paşa “barışı korumak için hiçbir şey yapmıyorsunuz, diğer devletler en azından bazı hediyeler takdim ediyor, siz ise bizi hep oyalyorsunuz” diyerek konsolosu azarladı ve “6 ay mühlet tanıdığını, bu süre zarfında taleplerine olumlu cevap verilmemesi durumunda gemilerinin harekete geçeceğini” sözlerine ekledi (Erol, 1980: 136).

Kasım 1800’de Cathcart, artık Trablus ile aralarındaki barışı sürdürürebilmek için ya donanma gönderilmesi yahut da haracın ödenmesi gerektiğini hükümetine bildirdi (Kitzen, 1996: 615). Ocak 1801’de 4.000 dolarlık bir hediye gönderilse de bu durum, onu tatmin etmedi. Nihayetinde Paşa, bir ay sonra antlaşmayı hükümsüz kıldığını (Carson, 1986: 412) ve arada Cezayir olmaksızın yeni bir antlaşma yapılabileceğini; bunun için de 225.000 dolar peşin ve yıllık haraç olarak da 20.000 dolar istediğini Amerika’nın Trablus konsolosuna bildirdi. Konsolos da ona, hükümetiyle bu hususu görüşmek için kendisine sekiz ay mühlet tanıması karşılığında 30.000 dolar teklif etti (Kitzen, 1996: 621). Bu süreçte Amerikalılar, Cezayir Dayısı Mustafa Paşa’yı aracı kılsalar da bekledikleri sonucu alamadılar.

Yusuf Paşa, bu süreçte Amerikalıların İngilizlere güvendiğini çok iyi biliyordu. Savaş başladığında bu durum daha da belirginleşti. Akdeniz’de mühimmat ve erzak tedariki için özellikle üç stratejik noktayı kullandılar: (1) İngiliz kontrolündeki Cebelitarık şehri ve limanı, (2) Malta Adası ve limanları ile (3) İngiliz müttefiki Sicilya’nın Siraküze limanı (Paullin, 1912: 59).

Amerika’nın Trablus Konsolosu Cathcart, sürecin kademeli olarak savaşa doğru sürüklendiğinin farkındaydı. Nitekim Yusuf Paşa donanmasını hazırlamaya başlamış ve yakında korsanlarının denize açılacağını sinyallerini vermeye başlamıştı. 10 Mayıs’ta Paşa’nın başveziri, Amerikan konsolosluğuna giderek dört gün sonra resmen Amerika’ya savaş ilan edileceğini söyledi. Cathcart, Trablus makamına tekrardan 30.000 dolar teklif edip beylerbeyinden kendisine Amerika’ya taleplerini bildirip oradan cevap gelinceye kadar 10 ay mühlet verilmesini istedi (Kitzen, 1996: 622; Erol, 1980: 137). Ancak o, bu teklifi reddetti ve 14 Mayıs’ta Trablus’taki *Amerikan Konsolosluğunun bayrak direğini kırarak* Amerika’ya savaş ilan etti.

Trablusgarp-Amerika Savaşı (1801-1805)

Diplomatik kriz bağlamında Amerika süreci iyi yönetememesine rağmen, Yusuf Paşa 4 sene iyi sabretmişti. *Thomas Jefferson*'un 4 Mart 1801'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olmasıyla ticari menfaatleri korumak için antlaşma yapıp haraç ödemek yerine savaşarak güç devşirme politikası esas alındı. Hâlbuki Trabluslular, antlaşma yapıldıktan sonra savaş ilanına kadar 5 yılda (1796-1801) sadece bir parça Amerikan gemisine el koymuş ve bu gemiyi de Yusuf Paşa Amerikalılara geri vererek kendi korsanlarını da bu yüzden cezalandırmıştı (Folayan, 1972a: 618-619, 621-622).¹⁶

Yusuf Paşa'nın savaş ilanından sonra Konsolos Cathcart, 24 Mayıs 1801'de Trablus'u terk ederek (Irwin, 1931: 106) Livorno'ya geçti.¹⁷ 31 Mayıs'ta Amerikan hükümeti yardım almak ve müttefik bulmak amacıyla Napoli Kralı IV. Ferdinand'a bir elçi gönderdi. Yine bir haçlı zihniyeti devredeydi. Hilale karşı salibin ittifakı söz konusuydu. Ferdinand, Napolyon ile savaşta ise de Amerikalılara silah ve asker yardımı yapmayı taahhüt etti (Bergna, 1985: 247; Tucker, 1963: 293). İkinci müttefik, ablukaya katılan ve 1800'den beri Trabluslularla savaş halindeki İsveçliler oldu.

Korsan saldırılarına karşı Amerikan ticaret gemilerini korumakla ve barışı sürdürmesi durumunda Paşa'ya 10.000 dolar vermekle, aksi takdirde Trablus'u ablukaya almakla görevlendirilen Richard Dale, Cebel-i Tarık'a geldiğinde karşısında Trablus donanmasının başındaki Murad Reis'i buldu (Paullin, 1912: 60). Osmanlı amirali, kendi hükümeti tarafından Amerikalılara savaş açıldığından haberi yokmuş gibi davranıyordu (Folayan, 1972b: 261). 44 toplu President, 38 toplu Philedelphia, 32 toplu Essex, 12 toplu Enterprise, 28 toplu Boston adlı gemilerden oluşan Dale komutasındaki Amerikan donanmasının (Erol,

¹⁶ Kola Folayan bu makalesinde (s. 615-626), Trablusgarp-Amerika Savaşı'nın mevcut akademik çalışmalarda hep tek taraflı ele alındığını ve savaş sebebinin "Trablusluların korsanlık faaliyetleri" gibi gösterildiğini belirterek bu söylemin eksik, hatalı ve taraflı olduğunu iki taraf açısından da meseleye yaklaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Folayan, bu konuyu çalışan araştırmacıların hemen hepsinin genellikle *Naval Documents* ile *American State Papers*'tan bilgi aktardığını ve bu kaynakların da meseleyi tarafsızlıktan uzak bir şekilde ele aldığı söylemiştir.

¹⁷ Cathcart, Tunus'a gitmeyi düşünüyordu; fakat yolda Tunus korsanları tarafından gemisi yağmalanınca Livorno'ya gitmek zorunda kaldı. Bkz. Erol, 1980: 137.

1980: 137) ise henüz Trablusgarp'ın kendilerine savaş açtığından haberi yoktu. Dale, tedbiren Philadelphia firkateynini Murad Reis'i kontrol altında tutmak ve Amerikan ticari gemilerine saldırmasını engellemek için Cebelitarık'ta bıraktı. Yusuf Paşa'ya gönderdiği mektupta ise savaş istemediklerini yeniden anlayabileceklerini söylüyordu. Fakat bir netice alamadı. Amerika'nın Tunus Konsolosu William Eaton¹⁸ ise Amerikan donanmasının himayesinde 23 Temmuz 1801'de Trablus limanının abluka altına alındığını resmen ilan etti. Mehmed Reis'in kumanda ettiği bir Trablus gemisi, ablukayı ihlal ettiği gerekçesiyle Amerikan savaş gemileriyle 3 saat süren bir mücadelenin ardından ağır hasar aldı. Trabluslulardan 20'si öldü, 30'u yaralandı. Yusuf Paşa bu zayıf karşısında öfkelenerek, Mehmed Reis'i dövdürtüp ardından bir eşeğin sırtına ters bindirerek Trablus'un sokaklarını dolaştırttı (Carson, 1986: 413; Erol, 1980: 140). İlk aşamada başarılı görünse de Andrew Sterret komutasındaki Amerikan askerleri arasında çıkan salgın hastalık ve erzakın tükenmesi sebebiyle abluka, 3 Eylül'e kadar sürdürüldükten sonra kaldırıldı.

6 Şubat 1802'de Amerikan Kongresi, resmen Trablus'a savaş ilan etmese de Trablusluların gemilerinin yakalanmasına ve her türlü askeri operasyona onay verdi (Carson, 1986: 415). Akdeniz Filosu Komutanlığı'na Dale'nin¹⁹ yerine tayin edilen Richard Valentine Morris, ilk aşamada Tunus ve Fas'ın Trablus'a destek amaçlı gönderdiği erzak gemilerini ele geçirmeye başladı. Morris Haziran 1802'de Cebelitarık'a geldiğinde donanmasında 7 firkateyn ve bir şalopa vardı. Fakat Yusuf Paşa yılmıyordu. Şayet Amerika, 120.000 dolar vermeyi kabul ederse bir antlaşma yapabileceğini yineliyordu. Ancak bir netice alamadı. Bunun üzerine Yusuf Paşa, yapacağı antlaşmalarla Amerika'yı Trablusgarp'ta yalnızlaştırma politikası gütmeye başladı (Erol, 1980: 140-142). Ekim 1802'de abluakanın vergi ödemekten daha pahalıya mal olduğunu düşünen İsveç, Trablus ile bir antlaşma yaparak savaştan çekildi ve Amerika'yla müttefikliğini sona erdirdi (Erhan, 2015: 62). Morris kumandasındaki Amerikan gemileri, Haziran 1803'te Trablus'u

¹⁸ 1797'de Amerikan Başkanı John Adams, William Eaton'ı ilk Amerikan konsolosu olarak Tunus'a atamıştır. Vivian, 2012: 42.

¹⁹ Dale, Trablusgarp Ocağı ile antlaşma yapmak hususunda yetkilendirilmesini talep etmek için ABD'ye gitmişti. Savaş yanlısı olan Başkan Jefferson ise, Yusuf Paşa'ya ezici bir mağlubiyet yaşatmadan antlaşma imzalamak istemiyordu. Bu amaçla Dale'yi görevinden azletti ve yerine Komodor Richard V. Morris'i 5 gemi ile Akdeniz'e gönderdi. Bkz. Erhan, 2015: 61-62.

bombardıman etse de müttefiklerinin desteğini kaybedince istediklerini elde edemeyip Malta'ya gittiler.

Bu başarısızlığı örtbas etmek için Morris'in yerine Komodor Edward Preble²⁰ atandı. Yeni komutan Eylül 1803'te Akdeniz'e geldiğinde donanmasındaki subayları toplayıp Amerikan gemilerine yeni bir düzen verdi. Preble, Philadelphia ve Vixen adlı gemileri William Bainbridge'in kumandasında Trablus ablukasıyla görevlendirdi. Takip edilen bir Trablus gemisinin ardına düşen Philadelphia, limana girer girmez sığ bir yerde kayalıklara sıkıştı. Amerikalılar, gemilerini kurtarmak için çok gayret gösterecek de başarılı olamadılar. Trablus denizcileri derhal gelip 44 toplu ve 307 mürettebatlı bu yüksek donanımlı gemiye el koydular. 27'si subay olan gemi mürettebatının hepsi esir edildi. Yeniden antlaşma yapılana kadar da yaklaşık 19 ay Trablus'ta esir tutuldular (Vivian, 2012: 42). Bu büyük gemi, Trablus donanmasının gücüne güç katacaktı. Karamanlı Yusuf Paşa çok sevinçliydi. Amerikalılar ise derin bir üzüntüye boğulmuşlardı.

Yusuf Paşa, eli güçlendiği için Ocak 1804 müzakerelerinde Philadelphia karşılığında Amerikalılardan bir şalopa ve esirlerin her biri için 500 dolar fidye-i necât istedi (Paullin, 1912: 74). Komodor Preble, bu teklife olumlu cevap vermedi ve böyle güçlü bir geminin, Trablus donanmasında olmasındansa yakılmasının daha uygun olacağına karar verdi. Bu riskli ve tehlikeli iş için 70 civarında gönüllü seçildi. Bunlar 16 Şubat 1804 gecesi zifiri karanlıkta limana sızıp hızlı bir sabotaj sonucunda bu gemiyi ateşe verdiler. Amerikalıların bu zaferi kendileriyle beraber Hıristiyan Avrupa'yı da sevindirmişti. Hatta Papa VII. Pius, "Amerikalıların bir gecede bu Hıristiyan düşmanlarına verdiği zararı, Avrupa devletleri uzun yıllardır uğraşmalarına rağmen veremedi" diyerek Amerikalıların bu başarısını alkışladı (Mackenzie, 1846: 122).

Amerikalılar bu başarının ardından Yusuf Paşa'nın antlaşmaya yanaşacağını düşünüyordu. Fakat Şubat ayında Danimarka Konsolosu, ülkesinin Trablus ile bir antlaşma yapması sebebiyle artık Amerikalılarla ittifakı sürdüremeyeceğini açıkladı. Amerika, İsveç'in ardından Danimarka'yı da kaybedince paniklemişti. Yeni bir müttefik arayışına giren Amerikalılar, Paris'teki elçileri Robert R. Livingston vasıtasıyla

²⁰ Edward Preble hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. McKee, 1972.

Fransızların desteğini sağladılar (Paullin, 1912: 75-77). Müzakereler de başarısız olunca artık umumi bir hücumla karar verdiler. Malta'dan hareket eden Amerikan filosu, 27 Temmuz 1804'te Trablus önlerine geldi (Erol, 1980: 145-146).

3 Ağustos'ta başlayan birinci hücumun ardından az zayıat verdirdiklerini düşünen Amerikalılar, 7 Ağustos'ta ikinci hücumla kalkışsalar da kıyıda oldukça uzaktılar; yaklaşmak istedilerse de başaramadılar. Preble, bu tablo karşısında bombardımanı aniden durdurdu ve antlaşma için tekrar heyet gönderdi. Teklifini yükselterek Paşa'ya esirlerin bırakılması karşılığında 80.000 dolar fidye vermeyi teklif etti. Ardından da 4 firkateynin yola çıktığını, bu gemilerin gelmesi ve anlaşmanın sağlanamaması durumunda artık bir sent dahi vermeyeceğini söyledi. Uzlaşma sağlanamayınca araya giren Fransız Konsolosu Beaussier, müzakere için Paşa'nın "Hariciye Veziri" Muhammed ed-Dağayyıs'ı Preble'nin gemisine götürdü. Paşa 150.000 dolar istiyordu. Preble, bundan sonra teklifini 100.000 dolara çıkardı. Fakat Yusuf Paşa bunu da reddetti. Paşa'nın meydan okuması karşısında sürdürülen bombardımanlar, hiçbir netice vermiyordu. Amerikan donanmasının üçüncü hücumu 23-24 Ağustos gecesi oldu. Bu seferki bombardıman daha da başarısız idi. Uzaktan olduğu için kaleye de şehre de hiçbir atış isabet etmedi. Dördüncü hücumlarını da yaptılar ama yine pek bir başarı elde edemediler. Üstüne üstlük mühimmat gemisi (İntrepid), Trabluslular tarafından havaya uçurulunca savunma mukavemeti açısından donanmaları ağır yara aldılar. 29 Ağustos 1804'te Preble, esir değiş tokuşu için yeni bir heyet gönderse de Yusuf Paşa yeni teklifleri reddetti ve istediği haracı da 400.000 dolara çıkardığını karşı tarafa bildirdi (Paullin, 1912: 81-82).

2 Eylül'de büyük bir hücum (beşinci teşebbüs) daha yapıldı ama öncekilerin sonucundan farklı bir şey olmadı. Sonra kuzey rüzgârları şiddetini artırmaya başladı. Amerikalıların bombardımanı, saldırıları ve tehditleri Yusuf Paşa'nın azmini ve inadını kıramamıştı. Son hücumun ardından Preble, iki gemisini Trablus önlerinde bırakıp mecburen Malta'ya çekildi ve 10 Eylül'de Akdeniz Filo Komutanlığı'ndan istifa etti. Yerine Samuel Barron atandı (Feraud, 1994: 388; Erol, 1980: 146-147).

Karamanlı Sülalesinde Bir Hain: Ahmed Bey

Amerikalıların Trablusgarp ablukası başladığı sıralarda Yusuf Paşa'nın ağabeyi Karamanlı Ahmed Bey²¹, Trablus tahtına tekrar oturmak için bir fırsat kolluyordu. 1803 yılında Tunus'tan Malta'ya geçen Ahmed Bey, Amerikan Başkanı'na hitaben yazdığı mektupta kardeşine karşı bir mücadeleye girişeceğini; başarılı olabilmesi için kendisine para ve silah yardımı yapılmasını talep etmekteydi. Ancak bu teklifi ciddiye alınmadı. Ardından 15 Kasım 1803'te bir mektup daha yazan Ahmed Bey, kendisine yardım edilmesi halinde şayet başarılı olursa borcunu fazlasıyla ödeyeceğini, hatta Trablus'ta Amerikalılara bir kale vereceğini vadetti. Bu ikinci teklifine de bir cevap alamadı (Erol, 1980: 142, 144). Bunun üzerine Malta'dan Derne'ye geçerek kendi başına bir mücadeleye girişti. Yusuf Paşa, kardeşinin üzerine büyük oğlu Mehmed Bey'i gönderdi (en-Nâib, 1317 (I): 319). Ahmed Bey, mukavemet gösteremeyince Mısır'a kaçtı (Erol, 1980: 147, dipnot. 66.) ve müttefik arayışını sürdürdü.

Amerikalılar, Ahmed Bey meselesini yakından takip ediyorlardı ancak bu kozu, ilk defa Edward Preble, 9 Ağustos 1804'te Yusuf Paşa ile yaptığı müzakerede masaya sürdü. Nitekim A planı (abluka-bombardıman-hücum) başarısız olduğu için B planına geçildiği görülüyordu. Buna göre, Karamanlı Ahmed Bey'i bularak onunla ittifak yapacaklar ve bu yolla Yusuf Paşa'ya gözdağı vererek antlaşmaya ikna edeceklerdi. Buna muvaffak olamazlarsa güçle Trablus tahtını Yusuf Paşa'dan alıp ağabeyine vereceklerdi. Bu iş için Amerika'nın Tunus Konsolosu William Eaton²², 17

²¹ Ahmed Bey'in adı, bazı eserlerde "Hamid" veya "Ahmet Hamid" olarak kaydedilmişse de bu yanlıştır. Hatanın kaynağı Trablustaki yerel ağızdır. Trablus halkı mesela "Sidi Ahmed"i "Si Hamed" şeklinde söylediği için Miss Tully gibi vilayette ikamet eden yabancılar (devlet görevlileri ya da tüccar taifesi ile bunların aileleri) yazdıkları eserlerde Ahmed ismini "Hamet" şeklinde kaydetmişlerdir. Bu da daha sonra bu eserlere istinaden yazılan kitap ve makalelerde "Hâmid" gibi bir yanlış kullanıma sebebiyet vermiştir. Ahmed ve Hamid diye iki farklı kullanım gören bazı yazarlar ise iki ismi birleştirip "Ahmed Hâmid" diyerek yeni bir kurguya gitmişlerdir. "Hamet-Ahmed" kullanımı için bkz. Tully, 1816, 3-4 (Hamet Coggia-Ahmet Hoca); 13, 32, 33, 43, 47, vd. (Hamet the Great-Ahmed el-Kebir: Karamanlı Ahmed Paşa); 31, 38, 47, 48, 82, 110, vd. (Sidy Hamet-Sidi Ahmed: Karamanlı Ali Paşa'nın oğlu).

²² Eaton, baştan beri Kuzey Afrika devletlerine karşı güç kullanılması gerektiği fikrinde idi. Fide ve haraç ödenmesine kesinlikle karşı çıkıyordu. Bu görüşlerini daha önce bir rapor olarak James Madison'a sunmuş ve Başkan Jefferson'un onayını almak için Amerika'ya gitmişti. İlk etapta olumlu bir sonuç alamasa da Philadelphia gemisinin başına gelenlerden sonra Amerikan Hükümeti'nin tavrı değişmeye başladı ve onun hazırladığı Derne planı uygulamaya konuldu. Ayrıntılı bilgi bkz. Vivian, 2012: 42-43.

Aralık 1804'te Malta'dan Argus adlı bir gemiyle yola çıktı. Ayın 26'sında İskenderiye'ye ulaştı (Erol, 1980: 147). Ahmet Bey ise bu sıralarda taht mücadelesinde kendisine destek bulmak için Mısır'a geçmişti. Amerikalılar geldiğinde Minye'de nüfuzlu Memlûk Beylerinden Muhammed Bey Elfi²³ ile görüşüyordu. Amerika'nın ilk yurtdışı örtülü operasyonu sayılabilecek bu Mısır operasyonunun amacı Yusuf Paşa'nın kardeşi Ahmed Bey'i bulup onunla bir ittifak kurmaktı.

Eaton ve adamları İskenderiye'den yola çıkıp 8 Ocak 1805'te Kahire'ye ulaştı. Ahmed Bey'i bulmak çok zordu. Mısır'daki Fransız konsolosu da Amerikalılara engel olmak istiyordu. Buna rağmen Eaton, Ahmed Bey'e mesajını ulaştırabilirdi. Birçok sıkıntıya rağmen Eaton ve Karamanlı Ahmed Bey Demenhur'da buluştu. Aralarında 14 maddelik bir anlaşma imzalandıktan sonra yapılan plan doğrultusunda müttefikler, karadan Derne üzerine yürüdüler. Operasyonu İskenderiye'de bulunan Briggs Brothers adlı İngiliz şirketi finanse edecekti (Erhan, 2015: 63'ten naklen Wright-Macleod, 1945: 151). Burcül-Arab'da imzalanan bu antlaşmada bir tane de gizli madde vardı: Trablus'taki bütün Amerikalı mahkûmlar serbest bırakılacak ve Amerika, diğer antlaşmalı devletlerin aksine haraç ödemekten muaf tutulacaktı. Amerikan Başkanı Jefferson'ın bu operasyon için onayını alan Eaton, Ahmed Bey ile birlikte yola çıktığında yanlarında derme çatma bir askeri birlik vardı. Bu birlik 12 Amerikalı denizci, beş-on kadar Avrupalı maceraperest, kaçak bir Osmanlı askeri (Yeniçeri Selim) ve emrindeki 25 topçu, 38 Yunanlı, 500 civarında Trabluslu Arap (Evlad-ı Ali), 50-100 arası Mısırlı, Ahmed Bey'in 90 adamı ile yerli kabile liderlerinden Şeyh Tayyib ve Şeyh Muhammed'in Arap atlılarından oluşuyordu. Bu karışık yapıya sahip orduyu idare etmek gerçekten güçtü. Yolculuk da, erzak kıtlığı dolayısıyla giderek zorlaşıyordu. Su kıtlığı yaşansa da eski asırlarda Romalıların yaptıkları su sarnıçları, onları telef olmaktan kurtarmıştı. Maddi yetersizlikler yüzünden Arap askerleri bir süre sonra şikâyet etmeye başlamışlardı. Derne yolunun yarısı sayılabilecek Matruh limanında erzak kıtlığı, Evlâd-ı Ali'nin ve Şeyh Tayyib'in talepleriyle birlikte krize dönüştü. Fakat Eaton kontrolü sağladı ve asileri yatıştırdı (Vivian, 2012: 46-50).

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Güner, 2015: 41-69.

15 Nisan'da tüm imkânsızlıklara rağmen Bumba'ya ulaşan bu paralı askerlerin yardımına Kaptan İsaac Hull yetişti. Amerikan gemisi Argus'tan kendilerine erzak ile beraber 40 top ve 4 adet meydan topu temin etti (Paullin, 1912: 84). Yolculuk beklenenden uzun sürse de 1200 kişilik bu birlik, 27 Nisan'da Derne'ye ulaştı. Derne'deki askeri birlikler, üç gruptan oluşuyordu: yabancılar (Avrupalılar ve Amerikalılar), Libyalılar (Ahmet Bey ve Evlâd-ı Ali) ve yerli halk (bedeviler ve Mısırlılar) (Vivian, 2012: 52-54).

Müttefikler şehre varır varmaz hücumla geçtiler ki üç Amerikan gemisi (Nautilus, Hornet, Argus) de onlara destek oluyordu. Yusuf Paşa'nın bölgeye sevk ettiği birlikler gecikince, Derne halkı Amerikalılarla işbirliği yapanlara karşı harekete geçti. Karamanlı Ahmed Bey de "Ayn Bû Mansûr" mıntikasından adam toplayarak bunların üzerine yürüdü. Şiddetli bir savaştan sonra asiler şehre girdi ve kendi bayraklarını astılar. Artık Derne'de Ahmed Bey'in bayrağı ile beraber Amerikan bayrağı dalgalanıyordu (Erol, 1980: 147-148; Feraud, 1994: 388-389.) Trablus'un savunma hattı tehdit altındaydı. Amerikalılar, kaleyi ele geçirip donanma komutanından talimat beklemeye başlayınca Ahmed Bey, kardeşini barışa zorlamak için kendisinin kullanıldığını düşünmeye başladı. Nitekim o sıralarda, Amerika'nın Cezayir Konsolusu Tobias Lear, Yusuf Paşa ile barış müzakereleri yapıyordu ki birkaç gün sonra Amerikalılarla antlaşmanın sağlandığı haberleri geldi. Bunun üzerine Derne üzerinden Trablus'a gerçekleştirilmesi planlanan kara operasyonu durduruldu. Ahmet Bey'in de korkuları gerçek çıkmış; müttefikleri Amerika, ona ihanet etmişti.²⁴

Trablusgarp-Amerika Antlaşması (1805)

Mehmed Nehicüddin Efendi'nin *Tarih-i İbn Galbûn der-Beyân-ı Trablusgarb* adlı eserinde anlattıklarından anlaşıldığı üzere; Yusuf Paşa aslında Amerikalıları mağlup etmişti. Savaş boyunca kaybettikleri gemiler ve yaptıkları harcamalar Amerikan bütçesine gerçekten büyük bir maliyet getirmişti.²⁵ Amerikalıların elinde 100 Trabluslu esir varken Yusuf Paşa'nın

²⁴ William Eaton da bu antlaşma haberini alınca ihanete uğramış gibi hissetti. Ahmed Bey'e kendisini tahta geçirecekleri sözünü vermişti. Bu olaydan sonra Amerika'ya dönen Eaton, kendini hiç toparlamadı ve kısa bir süre sonra da vefat etti. Bkz. Vivian, 2012: 54-55.

²⁵ Trablus Savaşı Amerikalılara, en düşük tahminle 600.000 dolara mâl olmuştu. Philadelphia gemisinin kaybı, diğer kayıplar ve 4-5 senelik sefer masrafları göz önüne alındığında Amerikalıların birkaç milyon dolarlık yüksek maliyetli bir işe giriştikleri anlaşılmaktadır. Bkz. Woodward, 2004: 607-610.

elinde 300 Amerikalı esir bulunmaktaydı. Eğer içeriden bir ihanet yaşamamış olsaydı Yusuf Paşa bir lider/Osmanlı valisi olarak muvaffak olacaktı. Amerikalılar, bu kadar yıl süren bir mücadelede istedikleri neticeyi bir türlü alamamış ve artık pişmanlık emareleri göstermeye başlamıştı ki imdatlarına bir hain yetişti: Karamanlı Ahmed Bey. Doğal olarak kardeşinin, başka bir devletin himayesinde Derne'de²⁶ giriştiği bu taht mücadelesi, Yusuf Paşa'yı tedirgin etti. Tahtı kaybetmekten çok vilayet idaresinin zaafa düşmesiyle oluşacak iç isyanlardan korkuyordu. Bu sebeple Amerika ile müzakere yapmak amacıyla Trablus'taki İspanya ve Danimarka konsoloslarını aracı yaptı. Amerikalı subaylar ve diğer esirlerin fidyesi olarak 130.000 dolar istedi. Müzakereler neticesinde 4 Haziran 1805'te bir antlaşma yapıldı. Buna göre her iki taraf, esirleri serbest bırakacaktı. Yusuf Paşa'nın elindeki fazladan 200 esirin fidyesi olarak ise Amerikalılar, 60.000 dolar verecekler; hiçbir şekilde yıllık haraç ödemeyeceklerdi.²⁷ Her konsolos değişikliğindeyse Yusuf Paşa'ya 6.000 dolar kıymetinde hediye takdim edilecekti. İleride yaşanabilecek bir savaşta fidye talep edilmeden karşılıklı esir değiş tokuşu da antlaşmaya dâhil edildi. Antlaşma maddeleri gereği, Derne'deki Amerikan kuvvetleri şehri boşaltacaklardı (Carson, 1986: 420). 19 Haziran 1805'te Yusuf Paşa'ya taahhüt edilen 60.000 dolar teslim edildi. Her iki taraf arasında esirlerin karşılıklı değiş-tokuşu yapılarak antlaşma maddeleri uygulamaya konuldu (Miller, 1931: 535).

Antlaşma maddeleri incelendiğinde Amerika'nın Trablusgarp'ta, İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlere verilen imtiyazlara sahip olduğu

²⁶ İskenderiye'den başlayıp Derne'de neticelenen bu harekât, Amerika'nın uzak topraklardaki ilk örtülü operasyonuydu. Bu görevin askeri kanadında Eaton dışında Denizci Teğmen Presley O'Bannon, Arthur Campbell, Bernard O'Brien, David Thomas, James Owens, John Whitten, Edward Stewart, İskoç Richard Farguhar'ın oğlu Percival, İtalyan doktor Francisco Mendrici gibi şahsiyetler yer aldı ki bunların bir kısmı bu mücadelenin ilk anlarında öldürüldüler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vivian, 2012: 45. Ayrıca 1805'teki Derne Zaferi anısına Teğmen Presley O'Bannon'a hediye edilen Memlûk kılıcı, bir sembole dönüşmüş ve uzun bir süre Amerikan Deniz Piyadeleri'nin resmi üniformalarının parçası olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Simmons, 1984: 3-9.

²⁷ 4 Haziran 1805 (6 Rebiülevvel 1220)'te Trablus'ta imzalanan 20 maddelik anlaşma metni, İngilizce ve Arapça olarak kaleme alınmıştır. 17 Nisan 1806'da Amerika Birleşik Devletleri tarafından onaylanan anlaşma, 22 Nisan 1806'da ilan edilmiştir. Anlaşmanın İngilizce tam adı "Treaty Of Peace and Amity between the United States of America and the Bashaw, Bey and Subjects of Tripoli in Barbary"dir. Anlaşmanın Arapça metni yine Mağribi hatla yazılmıştır. Anlaşma metni ve diğer ekleri için bkz. Miller, 1931: 529-556. Türkçe tercümesi için ise bkz. Nehicüddin Efendi/Hasan Sâfi, 2013: 70-77.

anlaşılmaktadır. Ayrıca önceki antlaşmada yer alan Cezayir Dayısı'nın garantörlüğü ibaresi, bu antlaşmada yer almamaktadır. Antlaşmadan sonraki süreçte, Trablusgarp-Amerika ilişkileri genel olarak iyi bir seyir göstermiştir.

Sonuç

Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşunda çok önemli bir yer tutan Kuzey Afrika ve hususiyetle Trablusgarp tecrübesi, aslında günümüz dış siyaseti için bilinmesi elzem olan bir süreçtir. Fakat ülkemizde bu hususta ciddi çalışmalar şimdiye kadar yapılmamıştır. Osmanlı Devleti'nin, Kuzey Afrika eyaletlerinden biri olmasına rağmen Trablusgarp ile irtibatı Karamanlı Hanedanı döneminde iyice zayıflamıştı. Buna binaen Karamanlı Yusuf Paşa'nın Amerikalılarla yaptığı antlaşmalar ve savaşlar Osmanlı payitahtında çok fazla bir akis yapmamıştı. Bunun delili, Osmanlı arşivlerinde bu konuya dair neredeyse hiç belge bulunmamasıdır. Diğer taraftan bu durum, ocakların payitahttan bağımsız hareket eden müstakil Kuzey Afrika krallıkları gibi algılanmasına da yol açmaktadır. Meselenin bu çok yönlülüğü bir tarafa bırakılacak olursa Amerika'nın Trablusgarp'la yüzleştiği bu dönem, bir taraftan ABD'nin kuruluşundaki askeri, siyasi, dini, sosyo-kültürel yönelimlerini; diğer taraftan da Kuzey Afrika'daki Osmanlı hâkimiyeti ve mukavemet gücünü göstermesi bakımından çok dikkat çekicidir.

Amerikan devlet politikasının, dış ilişkilerinin şekillenmeye başladığı bu süreçte Garp Ocaklarının uzun yıllar devam ettirdiği Akdeniz hâkimiyeti çatırdamaya başlamıştı. Garp Ocakları, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki eyaletleri olmalarına rağmen payitahta olan uzaklığı ve devletin iç politikasında yaşanan keşmekeş dolayısıyla bu bölgeyle yeteri kadar ilgilenememesi neticesinde müstakil birer devlet gibi hareket etmeye başlamışlardı. Avrupa devletleri de Garp Ocakları'yla olan münasebetlerinde bu hususiyeti pekiştirmişti. Zira karşılarında Osmanlı gibi bir büyük devlet olmasındansa devletten bağımsız hareket eden bu gibi küçük devletçiklerin olmasını yeğliyorlardı. Hatta ocaklar arasındaki irtibatı zayıflatmak ve bunları birbirinden tamamen koparmak politikalarının merkezinde yer alıyordu. Bu amaçla ocaklarla yaptıkları anlaşmalara bunların birbiriyle olan dayanışmasını baltalayacak maddeler ilave ediyorlardı.

Günümüzde Libya olarak isimlendirilen Osmanlı'nın Trablusgarp Eyaleti, Amerika'yla yüzleştiği dönemde Karamanlı hanedanının idaresi altındaydı. Beylerbeyi Yusuf Paşa bu nevezuhur devleti, Amerika'yı, çok fazla önemsememişti. Ocakların Akdeniz'deki "ya haraç ya kılıç" politikasını onlara da uygulamak istemişti. Onun gözünde Amerika'nın kendisine haraç ödeyen diğer devletlerden bir farkı yoktu. Fakat ABD yenice bir devlet olmasına rağmen uluslararası siyasette kendisini İngiltere ve Fransa gibi büyük bir devlet olarak kabul ettirmek istiyordu. İlk etapta bunu temin edecek yeterli güce sahip değildi. Özellikle deniz aşırı bir operasyon yapacak kabiliyeti yoktu. Bu sebeple yeni bir donanma inşa edip güç toplamak için antlaşmalar yoluyla Akdeniz'deki ticaretlerini emniyet altına almayı düşündü. Tecrübesiz de olsa, yavaş yavaş devletler arasındaki dengeleri öğrenip politikalarına ivme kazandırdı. 1800'lere gelindiğinde Kuzey Afrika'da artık kimseye haraç ödemek istemiyordu. Fakat bunu Amerikalılar, nasıl yapacaklardı? İşte bu aşamada Kuzey Afrika'daki en güçsüz idareyi, iç savaştan ve taht mücadelelerinden yeni çıkmış, kendini toparlamaya çalışan Trablusgarp'ı gözlerine kestirdiler. Trablusgarp'a karşı bir üstünlük sağlayabilirlerse antlaşmalı oldukları diğer güçlere -Cezayir, Tunus, Fas gibi- karşı bu galibiyeti kullanarak pazarlık payını artırabileceklerdi. Başlarda 1796 antlaşmasına ve verilen sözlere dayanarak beylerbeyinin istediği, orta ölçekli bir gemi idi ki Amerikalılar bunu bile vermediler ancak 1801-1805 arasında Trablus'a uygulanan abluka ve yapılan savaşlar, hiç de beklemedikleri bir maliyet ortaya çıkardı. 600.000-1.500.000 dolar arasında olduğu tahmin edilen bu maliyet aslında Amerikalıların başarısızlığına işaret etmektedir. Diğer taraftan Amerikalılar, 1805'te imzalanan antlaşma dolayısıyla kendilerini başarılı sayısalarda bu başarıyı da yine bir haine borçluydular. Karamanlı ailesinden Yusuf Paşa'nın ağabeyi olan Ahmed Bey, taht hırsıyla tuzağa düşmeseydi bu başarıyı temin edemeyecekler; belki de bu kadar masrafin üstüne daha yüksek maliyetli bir antlaşma yaparak teslim olacaklardı.

Amerikalılar, devletlerinin kuruluş aşamasında yaşanan bu gelişmeleri tabii olarak bir kahramanlık hikâyesi olarak sunmaktan büyük haz almaktadırlar. Onlara göre karşılarında medeniyetten nasibini almamış barbar, zalim, insafsız bir Afrikalı zorba vardır. Yapılan akademik çalışmalar da büyük ölçüde bu popüler Amerikan anlayışı beslemektedir. Ülkemizde yapılan az sayıdaki çalışma da bu Amerikan tarzını kıramamıştır. Fakat son dönemde yazılan bazı makaleler dönemle ilgili daha spesifik bilgiler

sunarak yorum kapasitemizi artırmıştır. Ayrıca Kola Folayan gibi Afrikalı araştırmacıların yaptıkları çalışmalardaki yeni ve Afrika özelinde yerli bakış açısı da meselenin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır.

Netice olarak mesele tek taraflı bir bakış açısıyla değil iki taraf açısından da değerlendirilmiş; süreç içerisinde yaşanan gelişmeler de kronolojik olarak bir düzene sokularak yanlış bilgiler tashih edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abulafia, David, (2012). *Büyük Deniz: Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Allen, G. W., (1905). *Our Navy and the Barbary Corsairs*, Boston.
- Barnby, H. G., (1966). *The Prisoners of Algiers: An Account of the Forgotten American-Algerian War: 1785-1797*, Oxford University Press, London.
- Bergna, Costanzo, (1985). *Trablus min 1510 ilâ 1850*, Arapça'ya Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, ed-Dâru'l-Cemâhiriyyetü li'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, Bingazi.
- Bixler, R. W., (1959). *The Open Door on the Barbary Coast*, Pagent Press, New York.
- Brown, L. Carl, (1976). "The United States and the Maghrib", *Middle East Journal* (Middle East Institute), S. 30, No. 3, Bicentennial Issue (Summer), 233-265.
- Carson, David A., (1986). "Jefferson, Congress, and the Question of Leadership in the Tripolitan War", *The Virginia Magazine of History and Biography*, C. 94, No. 4 (Oct.), 409-424.
- Erhan, Çağrı, (2015). *Türk-Amerikan İlişkileri'nin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.
- Erol, Mine, (1980). "Amerikan Trablusgarp İlişkileri", *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XIII, S. 24, Ankara, 129-155.
- Feraud, Charles, (1994). *Havliyyâtü'l-Libiyye (Annales Tripolitaines)*, Arapça'ya Çev. Muhammed Abdülkerim el-Vâfi, Câmîatü Karyunis, III. Baskı, Bingazi.
- Field, James A., Jr., (1969). *America and the Mediterranean World, 1776-1882*, Princeton University Press, Princeton.
- Folayan, Kola, (1972a). "The Tripolitan War: A Reconsideration of the Causes", *Africa: Rivista trimestrale di studi e documentazione dell'Istituto italiano per l'Africa e l'Oriente*, Anno 27, No. 1 (MARZO), 615-626.
- Folayan, Kola, (1972b). "Tripoli and the War with the U.S.A., 1801-5", *The Journal of African History*, Cambridge University Press, Vol. 13, No. 2, 261-270.

- Güner, Selda, (2015). "Londra'da Bir Memlûk Beyi: Muhammed Bey Elfi (Ekim-Aralık 1803)", *Akademik Bakış*, C. 9, S. 17, Kış, 41-69.
- <http://www.marines.mil/Portals/59/Publications/Fortitudine%20Vol%2014%20No%201.pdf> Erişim Tarihi: 30.10.2016.
- Humphreys, Frank Landon, (1917). *The Life and Times of David Humphreys*, C. I-II, G.P. Putnams Sons, The Knickerbocker Press, New York.
- Irwin, Ray Watkins, (1931). *The Diplomatic Relations of the United States with the Barbary Powers: 1776-1816*, University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Jamieson, Alan G., (2012). *Lords of the Sea: A History of the Barbary Corsairs*, Reaktion Books Ltd., London.
- Johnston, Sir Harry II., (1930). *A History of the Colonization of Africa by Alien Races*, Cambridge.
- Kitzen, Michael, (1996). "Money Bags or Cannon Balls: The Origins of the Tripolitan War, 1795-1801", *Journal of the Early Republic, University of Pennsylvania Press on behalf of the Society for Historians of the Early American Republic*, S. 16, No. 4 (Winter), 601-624.
- Kurat, Akdes Nimet, (1959). *Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)*, Doğu Matbaası, Ankara.
- Kurat, Akdes Nimet, (1964). "Berberî Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774-1816)", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2-3, Ankara, 175-214.
- Kurat, Akdes Nimet, (1967). "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 8-9, Ankara, 287-372.
- Lane-Poole, Stanley, (1890). *The Story of the Barbary Corsairs*, New York and London.
- Mackenzie, Alexander Slidell, (1846). *Life of Stephen Decatur: A Commodore in the Navy of the United States*, C. C. Little and J. Brown, Boston.
- McKee, Christopher, (1972). *Edward Preble: A Naval Biography, 1761-1807*, Naval Institute Press, Annapolis.

- Miller, Hunter (Ed.), (1931). *Treaties and Other International Acts of the United States of America*, C.2, Documents 1-40: 1776-1818, United States Government Printing Office, Washington.
- Morris, Richard Valentine, (1804). *A Defence of the Conduct of Commodore Morris During His Command in the Mediterranean*, I. Riley and Co., New York.
- en-Nâib, Ahmed Bey el-Ensârî et-Trablusî, (1317). *el-Menhelü'l-Azb fi Târîhi Trablusgarb*, Cemal Efendi Matbaası, Daru'l-Hilâfeti'l-Aliyye (İstanbul), C. I.
- Nehicüddin Efendi/Hasan Sâfi, (2013). *Tarih-i İbn-i Galbun der-Beyan-ı Trablusgarp & Trablusgarp Tarihi*, (Ed. Ahmet Kavas), Yay. haz. Abdullah Erdem Taş, Muhammed Tandoğan, Aydın Özkan, Taşmektep Yayınları, İstanbul.
- Oren, Michael B., (2011). “A Mortal and Mortifying Threat”, *Power, Faith and Fantasy: America in the Middle East, 1776 to the Present*, W.W. Norton, New York.
- Paullin, Charles Oscar, (1912). *Diplomatic Negotiations of American Naval Officers: 1778-1883*, The Johns Hopkins Press, Baltimore.
- Roberts, Priscilla H.-Tull, James N., (1999). “Moroccan Sultan Sidi Muhammad Ibn Abdallah’s Diplomatic Initiatives toward the United States, 1777-1786”, *Proceedings of the American Philosophical Society, American Philosophical Society*, S. 143, No. 2 (Jun.), 233-265.
- Rossi, Ettore, (1974). *Libya münzü'l-Fethi'l-Arabî hattâ sene 1911*, Ar. Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, Beyrut.
- Simmons, BGen Edwin H., (1984). “Director’s Page: O’Bannon’s Sword?”, *Fortitudine*, C. 14, No. 1, Summer, 3-9.
- Taş, Abdullah Erdem, (2016). “Osmanlı Garp Ocaklarından Trablusgarp Eyaleti: Karamanlılar Dönemi (1711-1835)”, *Basılmamış Doktora Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Tucker, Glenn, (1963). *Dawn like Thunder: The Barbary Wars and the Birth of the U.S. Navy*, Bobbs-Merrill, Indianapolis.
- Tully, Richard (Miss Tully), (1816). *Narrative of a ten years’ residence at Tripoli in Africa; from the original correspondence in the family of the late Richard Tully, Esq., the British consul. Comprising authentic memoirs*

and anecdotes of the reigning bashaw, his family, and other persons of distinction; also, an account of the domestic manners of the Moors, Arabs, and Turks, London, Printed for H. Colburn.

U.S. Gov. Printing Office, (1931). *Naval Documents: Barbary Wars*, Washington, C.I.

Vivian, Cassandra, (2012). *Americans in Egypt, 1770-1915: Explorers, Consuls, Travelers, Soldiers, Missionaries, Writers and Scientists*, McFarland & Company, Inc., Jefferson, North Carolina and London.

Wilson, Gary E., (1982). "American Hostages in Moslem Nations, 1784-1796: The Public Response", *Journal of the Early Republic*, University of Pennsylvania Press on behalf of the Society for Historians of the Early American Republic, S. 2, No. 2 (Summer), 123-141.

Woodward, G. Thomas, (2004). "The Costs of State-Sponsored Terrorism: The Example of the Barbary Pirates", *National Tax Journal*, Vol. 57, No. 3, Tax Policy in Transition (September), 599-611.

Wright, Louis B. -Macleod, Julia H., (1945). *The First Americans in North Africa: William Eaton's Struggle for a Vigorous Policy against the Barbary Pirates: 1799-1805*, Princeton University Press, Princeton.

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS), II/1 (2017), s. 117-137

AKTAR UND IHRE ROLLE IM IRANISCHEN MODERNISIERUNGSPROZESS

Sümeyye DOĞAN*

Abstract

Bei der Modernisierung Irans im 19. und frühen 20. Jahrhundert spielte die Presse eine wichtige Rolle. Zwar nahm die Anzahl der in Iran erschienenen Printmedien gegen Ende des 19. Jahrhunderts zu, jedoch unterlagen sie der Zensur der persischen Regierung. In diesem Zusammenhang spielten politische Zeitungen, die im Ausland in Städten wie Istanbul oder Kairo von der dortigen iranischen Diaspora-Gemeinde publiziert wurden, eine bedeutende Rolle bei der Vermittlung von Informationen, Nachrichten und Entwicklungen aus aller Welt an den Iran. Durch ihren Einfluss, den sie auf die iranische Bevölkerung hatten, förderten diese Zeitungen deren Interesse an einer Modernisierung und bildeten somit die Grundlage für eine iranische Verfassungsänderung. Die in Istanbul, der osmanischen Hauptstadt, fest etablierte persische Diaspora zog viele Dichter, Reformer, Oppositionelle, Diplomaten, Exilanten und Studenten nach Istanbul. Viele von ihnen, die mit der sozialen und politischen Lage in Iran unzufrieden waren, versuchten an ihrem Aufenthaltsort im Ausland die Presse als ein Medium zur Vermittlung von Nachrichten, Ideen und Neuigkeiten aus Europa und dem Osmanischen Reich an den Iran zu nutzen. In diesem Zusammenhang gründete man im Jahre 1876 die persisch-sprachige Zeitung *Aktar*, die später als Vorbild für weitere Exilzeitungen dienen sollte.

Schlüsselwörter: *Aktar*, Iran, Osmanisches Reich, Diaspora, Persische Kaufleute und Intellektuelle, Modernisierungsprozess, Zeitung, Persische Periodika, Exil, Istanbul, Kairo.

* Universität Hamburg, Asien-Afrika-Institut, Magister in Äthiopistik und Iranistik, sumeyyedogan@gmx.de

İRAN'IN MODERNLEŞME SÜRECİNDE *AKTAR* GAZETESİNİN ROLÜ

Özet

İran'ın 19. yüzyılın sonları 20. yüzyılın başlarında geçirdiği modernleşme sürecinde yazılı basının etkin bir rolü olmuştur. Her ne kadar 19. yüzyılın sonlarında İran'da yayımlanan gazete ve dergi benzeri yazılı basın organlarının sayısı artmışsa da bunlar her daim İran hükûmeti tarafından uygulanan sansürlere maruz kalmışlardır. Bu nedenle İran'dan gelip İstanbul veya Kahire gibi şehirlerde yaşayan diaspora toplulukları tarafından hazırlanıp yayımlanan siyasi içerikli gazeteler tüm dünyadan derlenen haber, bilgi ve gelişmelerin İran'a aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Gerek İran'da gerekse İran dışında yaşayan İranlıların büyük bir çoğunluğuna hitap eden bu gazeteler, aktardıkları haber içerikleriyle İran halkının, ülkelerinin modernleşme sürecine girmesine yönelik duydukları ilgi ve arzuyu desteklemiş ve anayasal değişikliğin alt yapısını hazırlamıştır. Özellikle İstanbul'da yerleşik İran diasporası birçok şair, reform yanlısı, muhalif, diplomat, sürgün ve üniversite öğrencisi için güvenli bir sığınma yeri olmuştur. Kendi ülkelerinde siyasi ve sosyal gidişattan hoşnut olmayan bu gruplar geldikleri İstanbul'da yazılı basın yoluyla Avrupa ve Osmanlı Devleti ile ilgili haber, fikriyat ve yenilikleri İran halkına ulaştırmıştır. Bu amaçla İstanbul'da yaşayan bir grup İranlı tarafından 1876 yılında kurulan ve Farsça yayımlanan *Aktar* isimli gazete daha sonra İran dışında yayımlanan birçok Farsça gazete için örnek teşkil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Aktar*, İran, Osmanlı Devleti, Diaspora, İranlı tüccar ve entelektüeller, modernleşme süreci, gazete, Farsça süreli yayın, sürgün, İstanbul, Kahire.

Einleitung

Nach den großflächig zerstörerischen Mongoleninvasionen in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts in Zentralasien, darunter auch im Osten Irans, fand die erste große Auswanderungswelle aus dem Iran nach Anatolien, welches auch Kleinasien genannt wird und zum asiatischen Teil der heutigen Türkei gehört, statt. Die zweite Auswanderungswelle erfolgte unter der Herrschaft der Safawiden (1501-1722). Die Einführung des schiitischen Islam als Staatsreligion in Iran unter dieser Herrscherdynastie führte zu einer religiösen Verfolgung sunnitischer Muslime (Zarinebaf-Shahr, 1996: 373) im Land, weshalb viele von ihnen Zuflucht im Osmanischen Reich (1299-1922) suchten. Die dritte und somit für das Thema dieser Arbeit wichtigste Migrationswelle begann im 19. Jahrhundert. Nach dem zweijährigen osmanisch-persischen Krieg in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts schlossen beide Mächte am 28. Juli 1823 ein Friedensabkommen. Diesem Abkommen zufolge wurde auf die Waren persischer Händler weniger Zoll erhoben, als vorher. Als Folge dieser Zollerleichterung wuchs die Zahl persischer Kaufleute in der Türkei stark an. Während einige von ihnen sich dauerhaft in der Türkei niederließen, pendelten andere zwischen ihren Heimatorten und ihren türkischen Handelsniederlassungen hin und her (Pistor-Hatam, 1999: 65). Im Laufe der Zeit bildete sich im Osmanischen Reich, insbesondere in Istanbul, der damaligen Hauptstadt des Osmanischen Reichs, eine große persische Diaspora-Gemeinde. Im Jahre 1888 betrug die Anzahl der in Istanbul lebenden Iraner 16.000 (Zarinebaf-Shahr, 1996: 374). Die hiesige fest etablierte persische Diaspora zog viele Dichter, Reformen, Oppositionelle, Diplomaten, Exilanten und Studenten nach Istanbul. Viele von ihnen, die mit der sozialen und politischen Lage in Iran unzufrieden waren, versuchten an ihrem Aufenthaltsort im Ausland die Presse als ein Medium zur Vermittlung von Nachrichten, Ideen und Neuigkeiten aus Europa und dem Osmanischen Reich an den Iran zu nutzen. In diesem Zusammenhang gründete man im Jahre 1876 die persisch-sprachige Zeitung *Aktar*, die später als Vorbild für weitere Exilzeitungen dienen sollte. Unter den Mitarbeitern von *Aktar* waren Diplomaten, Kaufleute und Intellektuelle, die diese Zeitung als ihr Sprachrohr im Osmanischen

Reich nutzten und gleichzeitig damit Modernisierungsdebatten ihrer Zeit nach Iran transportierten.

1. Iran und das Osmanische Reich auf dem Weg zur Modernisierung

Das 19. Jahrhundert zeichnete sich dadurch aus, dass in vielen Ländern der Welt große Veränderungen stattfanden, die die gesellschaftlichen und politischen Strukturen dieser Länder intensiv und nachhaltig beeinflussten. Dabei spielte der europäische Einfluss in wirtschaftlicher und politischer Hinsicht eine bedeutende Rolle. Die weitaus überlegene Technologie sowie militärische und politische Macht europäischer Regierungen (Pistor-Hatam, 1992: 8) regte nicht-europäische Regierungen dazu an, in ihren Ländern ebenfalls Modernisierungsprozesse in Gang zu setzen, um sich vor Einflüssen und Bedrohungen von außen, vor allem Europa, zu schützen. Neben Staaten wie China, Japan, Äthiopien und Thailand galt das auch für das Osmanische Reich und Iran. Aufgrund vieler militärischer Niederlagen, die das Osmanische Reich und der Iran gegen europäische Armeen hinnehmen mussten, konzentrierten sich diese beiden Länder in erster Linie auf die Modernisierung ihres Militärs. Darüber hinaus gab es aber auch Modernisierungsansätze im Schulwesen, es entstanden neue Fabriken und man versuchte die Staatsverwaltung zu reformieren, um den Staat besser verwalten zu können. Mit der Einrichtung einer Infrastruktur erhoffte man den Handel im Land zu intensivieren. Auch wenn diese Modernisierungsansätze nicht immer erfolgreich waren, dienten sie in erster Linie im Osmanischen Reich und dann auch in Iran der Einleitung und Fortführung einer gewissen Modernisierung (Pistor-Hatam, 1992: 10).

1.1. Ein Vergleich zwischen Iran und dem Osmanischen Reich

Die Modernisierungsreformen, die in beiden Staaten mit Militärreformen ihren Anfang nahmen, trugen im Osmanischen Reich – trotz Reformen, die nur langsam vorangingen und nicht immer Erfolg hatten – zu einem schnelleren Modernisierungsprozess bei als in Iran (Pistor-Hatam, 1992: 31). Die Balkanprovinzen des Osmanischen Reichs waren Teil des europäischen Kontinents, wodurch

dieses mit den europäischen Mächten in ständiger militärischer Konfrontation stand. Deshalb beschleunigte das Osmanische Reich den Modernisierungsprozess seines Militärs. Im Vergleich dazu war Iran geografisch bedingt nahezu gänzlich von Europa abgeschnitten. Auch wenn der Iran versuchte, auf den verstärkten Einfluss und die verstärkte Bedrohung europäischer Mächte im 19. Jahrhundert – besonders aufgrund der damaligen britisch-russischen Rivalität, die Iran zu einer Pufferzone zwischen diesen beiden Großmächten machte, wobei sie sich kaum für die Entwicklung Irans interessierten – mit einer Zentralisierung der staatlichen Gewalt und Kontrolle zu reagieren, war angesichts der Bevölkerungsstruktur Irans der Versuch zum Scheitern verurteilt, das ganze Land durch eine Zentralgewalt zu regieren. Nomadisierende Stämme, die einen großen Anteil der Bevölkerung ausmachten, hielten sich nahezu gänzlich von der zentralen Autorität fern. Da sie aber die Hauptkomponente der iranischen Armee waren, sah sich die Zentralregierung dazu gezwungen, sich mit diesen Stämmen zu arrangieren. Demgegenüber forderte das Osmanische Reich im 19. Jahrhundert die Ansiedlung von Nomaden. Aber nicht nur nomadisierende Stämme stellten ein Problem für die iranische Regierung dar. Die fehlende Infrastruktur und die schlecht organisierte Verwaltung machten es ihr sogar schwer, Steuern beim sesshaften Volk zu erheben, welche notwendig waren, um die Armee zu unterhalten und die Zentralgewalt zu festigen. Ein solches Problem gab es im Osmanischen Reich nicht, Steuern wurden regelmäßig vom Volk erhoben. Des Weiteren war es günstig für das Osmanische Reich, dass innerhalb seiner Staatsgrenzen viele nicht-muslimische Untertanen lebten, wodurch ein reger wirtschaftlicher und kultureller Austausch zwischen den europäischen Mächten und dem Osmanischen Reich gefördert wurde. Diese Tatsache beschleunigte hier den Modernisierungsprozess. Eine entsprechend große nicht-muslimische Minderheit, durch welche Kontakte nach Europa hätten unterhalten können, fehlte jedoch in Iran (Pistor-Hatam, 1992: 31-34). Des Weiteren wurden die Reformen im Osmanischen Reich zum größten Teil von der zivilen und militärischen Verwaltung getragen und unterstützt, wohingegen eine solche Unterstützung in Iran nicht vorhanden war. Zumeist waren es einzelne Staatsmänner, die sich

für Reformen einsetzten, die jedoch wenig Rückhalt von größeren Gruppen bekamen (Pistor-Hatam, 1992: 227).

Die obigen von A. Pistor-Hatam erläuterten Faktoren zeigen deutlich, dass das Osmanische Reich im Vergleich zu Iran vorteilhaftere Voraussetzungen besaß, sodass es auf dem Weg zur Modernisierung schneller voranschreiten konnte, als Iran. Jedoch muss hier erwähnt werden, dass diese Faktoren auch Nachteile brachten, wie die indirekte Herrschaft europäischer Mächte im Osmanischen Reich gegen Ende des 19. Jahrhunderts und seine vollständige Auflösung Anfang des 20. Jahrhunderts.

1.2. Persische Kaufleute und Intellektuelle in Istanbul und ihr Anteil im Modernisierungsprozess

Bei der wirtschaftlichen und politischen Entwicklung Irans im 19. Jahrhundert spielten persische Kaufleute eine besondere Rolle. Abgesehen von Diplomaten, die im Ausland in Konsulaten ihr Land vertraten, gehörten Großkaufleute zu der größten Gruppe von Reisenden dieser Zeit (Pistor-Hatam, 1999: 24). Die sich im Laufe des 19. Jahrhunderts entwickelte iranische Gemeinde im Osmanischen Reich, insbesondere in Istanbul, bestand aber nicht nur aus Kaufleuten und Diplomaten. Diese fest etablierte und wohlhabende iranische Gemeinde (Zarinebaf-Shahr, 1996: 375) zog viele Intellektuelle zu sich nach Istanbul. Viele iranische Studenten bevorzugten das Osmanische Reich – in erster Linie Istanbul – um zu studieren. Oppositionelle, die des Landes verwiesen wurden oder es freiwillig verließen, ließen sich in Istanbul nieder, da sie das dortige politische Klima als liberaler empfanden und von dort aus für Veränderungen in ihrem Heimatland arbeiten wollten. Zudem befanden sie sich in einem islamischen Land, welches durch die eben erwähnten Faktoren die Möglichkeit bot, sich mit europäischem Gedankengut vertraut zu machen (Pistor-Hatam, 1992: 2). Mit Verweis auf N. R. Keddie schreibt O. Koloğlu in seinem Artikel über die persische Zeitung *Aktar*, dass persische Kaufleute und Intellektuelle das näher befindliche Osmanische Reich öfter bereisten als Länder Europas und dass ihre Ideen von Reformen und Modernisierung sich während dieser Reisen entwickelten (Koloğlu, 1993: 134). Viele dieser im Osmanischen Reich

lebenden Iraner verfolgten den dortigen Modernisierungsprozess und die durchgeführten Reformen mit Interesse. Einige von ihnen versuchten ihre Beobachtungen und Erfahrungen, die sie im Osmanischen Reich machten, ihren Landsleuten in Iran weiter zu vermitteln, da sie glaubten, diese könnten dem Iran als Vorbild dienen (Pistor-Hatam, 1992: 2-3). Die Existenz einer persischen Gesellschaft in Istanbul kann als ein wichtiger Faktor des Modernisierungsprozesses in Iran und die damit verbundenen politischen und intellektuellen Veränderungsansätze wahrgenommen werden (Behnam, 1993: 4). Dabei spielte in erster Linie die persisch-sprachige Presse in Istanbul eine wichtige Rolle. Die zwischen 1876-1896 erschienene persisch-sprachige Zeitung *Aktar*, die neben dem Osmanischen Reich auch in Iran, Indien, Russland und einigen weiteren Ländern erhältlich war, war die Stimme der im Exil lebenden oppositionellen Iraner im Osmanischen Reich. Dass die Autoren dieser Zeitung besonders ausführlich über die osmanische Verfassung von 1876 berichteten, zeigt, dass sie das Ziel hatten, als Vermittler der Modernisierung zu dienen.

2. Persische Periodika in Istanbul und Kairo

Bei der Modernisierung Irans spielte die Presse eine wichtige Rolle. Zwar nahm die Anzahl der in Iran erschienenen Printmedien, z.B. Zeitungen, Zeitschriften und Bücher, gegen Ende des 19. Jahrhunderts zu, jedoch unterlagen sie der Zensur der persischen Regierung, weshalb sie nur die Anschauungen der iranischen Regierung widerspiegeln (Chelkowski, Peter 1986: 28). Bis zur konstitutionellen Revolution in Iran Anfang des 20. Jahrhunderts gab es in diesem Land keine einzige unabhängige Zeitung (Sa'īdī Sīrjānī, 1993: 204). In diesem Zusammenhang spielten politische Zeitungen, die im Ausland in Städten wie Istanbul oder Kairo von der dortigen iranischen Diaspora-Gemeinde publiziert wurden, eine bedeutende Rolle bei der Vermittlung von Informationen, Nachrichten und Entwicklungen aus aller Welt. Sie bildeten die Grundlage für eine Verfassungsbewegung in Iran (Sa'īdī Sīrjānī, 1993: 203), denn sie hatten großen Einfluss auf die iranische Bevölkerung und förderten deren Interesse an einer Modernisierung (Pistor-Hatam, 2003: 72).

Zwischen 1876 und 1910 wurden in Istanbul und Kairo vier persischsprachige Zeitungen herausgegeben: *AĖtar* („Stern“ – 1876-1896), *Hekmat* („Weisheit“ – 1892-1910), *Sorayyā* („Plejaden“ – 1898-1903) und *Parwareő* („Erziehung/Kultur“ – 1900-1901). Mit der Wahl von Namen wie *AĖtar* oder *Sorayyā* machten diese Zeitungen ihre aufklärerische Funktion deutlich, da leuchtende Himmelskörper und deren Licht als Metapher für das Wissen und die Dunkelheit für die Unwissenheit stehen (Pistor-Hatam, 1999: 42). Für den iranischen Staat war es nicht möglich, diese im Ausland von Privatleuten, Kaufleuten oder Intellektuellen, gegründeten Zeitungen inhaltlich zu kontrollieren. Darüber hinaus war es weitgehend unmöglich, die zeitweiligen Einfuhrverbote bestimmter Zeitungen, wie *AĖtar*, nach Iran, in die Tat umzusetzen. Immer wieder schaffte man es, diese Zeitungen, versteckt zwischen Buchdeckeln oder in Briefen (Browne, 1983: 17; Pistor-Hatam, 1992: 175), ins Land zu schicken und den iranischen Lesern zukommen zu lassen (Karimi-Hakkak, 1992: 136). Dass diese Zeitungen dem direkten Zugriff der iranischen Regierung entzogen waren, bedeutete aber nicht, dass sie gleichzeitig auch der Kontrolle des jeweiligen Landes, in dem sie publiziert wurden, entzogen waren. Die Osmanische Regierung kontrollierte zwar alle Zeitungen, die hier veröffentlicht wurden, darunter auch die persisch-sprachigen, jedoch hatte sie kein Interesse daran, die Kritik, die in diesen Zeitungen an den Zuständen in Iran geäußert wurden, zu verbieten (Pistor-Hatam, 1999: 51).

3. *AĖtar*

Die persische Zeitung *AĖtar*, die viele Jahre außerhalb Irans veröffentlicht wurde, diente zugleich vielen persischen Blättern, die ebenfalls im Ausland publiziert wurden, als Vorbild (Pistor-Hatam, 1999: 48). Einerseits war sie das Sprachrohr der iranischen Diaspora im Osmanischen Reich, andererseits galt sie als das Mitteilungsblatt der iranischen Botschaft und des Konsulats in Istanbul. Dementsprechend war sie ein im Ausland publiziertes nicht-offizielles Blatt, welches aufgrund des Erscheinungsorts in der Lage war, den Lesern mehr Informationen zur Verfügung zu stellen als die offiziellen Zeitungen in Iran (Pistor-Hatam, 1999: 49), die der

Zensur der iranischen Regierung unterlagen. Die Mitarbeiter, die aus Dichtern, Reformern, Journalisten und Intellektuellen bestanden, versuchten in ihren Beiträgen in *Akhtar*, in einer neuen, einfachen und ansprechenden Art und Weise zu schreiben, und forderten Modernisierung und soziale Gerechtigkeit in Iran (Chelkowski, 1986: 28). Kurz nach ihrer Gründung erlangte die Zeitung nicht nur in Iran, sondern auch in vielen weiteren Ländern, wo eine iranische Diaspora-Gemeinde existierte, Popularität. Ihre Leser gehörten typischerweise zu der Gruppe von Iranern, die neue Reformbewegungen in Iran für notwendig hielten (Chelkowski, 1986: 28). E. G. Browne, der die Zeitung *Akhtar* im Jahre 1887-88 kennenlernte und abonnierte und der in seinen einschlägigen Werken immer wieder seine Begeisterung für diese Zeitung äußerte, schrieb in seinem Werk über die persische Presse folgendes:

“This newspaper attained such importance in Persia that the term Akhtar came to be applied to the purveyors of newspapers, and that news of current events was discussed in assemblies and meetings on its authority. The light of civilization shone from its pages on the people’s hearts, and the taste for reading newspapers was derived from it. Wonderful to relate, this newspaper in course of time acquired such fame in the Caucasus, Persia, Turkistán, India, ‘Irâq (Mesopotamia), etc., that in some districts of the Caucasus the common people, who regard the reading of newspapers as improper and culpable, were wont to call those of better quality who habitually read them Akhtari-mazhab (“Sectaries of the ‘Star”), regarding “Akhtar” as the designation of a sect.

The Akhtar was always in each period of its existence the lamp of all assemblies of cultivated men and the centre round which rallied the most accomplished and enlightened of the Persian exiles, and was maintained by the literary co-operation of patriotic scholars.” (Browne, 1983: 17-18.)

Aus den Worten Brownes lässt sich erschließen, dass *Akhtar* sich für eine gebildete, moderne und aufgeklärte Gesellschaft einsetzte, wobei ihre Mitarbeiter und Leser, die die Weltanschauung dieser

Zeitung wertschätzten, zumeist von Außenstehenden als Sektierer dieser Zeitung bezeichnet wurden. Zudem diente sie als Vermittler neuer Ideen und Anschauungen aus Europa und dem Osmanischen Reich, welche in Iran aufgenommen und diskutiert wurden.

3.1. Allgemeine Informationen über *Aktar*

Die Gründung der persischen Zeitung *Aktar* aus Istanbul erfolgte auf Anregung und mit der Unterstützung des damaligen persischen Botschafters, Mohsen Khan Mo'in al- Molk (Pistor-Hatam, 1993: 141) und des persischen Diplomaten Mīrzā Naʿaf-qolī Khan in Istanbul (Elwell-Sutton, 1985: 730). Am 13. Januar 1876 erschien die erste Ausgabe von *Aktar* unter der Leitung von Āqā Moḥammad-Ṭāher Tabrīzī,¹ der die Konzession zur Publikation dieser Zeitung erhielt. Als sie gegründet wurde, hatte sie nur zwei Mitarbeiter, nämlich den Herausgeber Āqā Moḥammad-Ṭāher Tabrīzī und einen Sekretär namens Mīrzā Mehdī Tabrīzī,² der Sohn eines persischen Kaufmanns in Istanbul (Pistor-Hatam, 1992: 181). Später gehörten auch Mīrzā 'Alī Muḥammad Khan Kāšānī,³ Mīrzā Āqā Khan Kermānī⁴ und Shaikh Aḥmad Rūhī⁵ zu den Mitarbeitern von *Aktar* (Elwell-Sutton, 1985: 730). Da das osmanische Pressegesetz aus dem Jahr 1864 die Herausgeber aller im Osmanischen Reich erschienenen Periodika dazu verpflichtete, jede einzelne Ausgabe namentlich zu unterzeichnen, waren auch alle Nummern von *Aktar* auf der letzten Seite von Moḥammad-Ṭāher Tabrīzī signiert. Obwohl sie zu Beginn als Tageszeitung geplant war, konnte man dies aus finanziellen Gründen nicht in

¹ Āqā Moḥammad-Ṭāher Tabrīzī war ein Kaufmann aus Aserbajdschan, der neben seiner Tätigkeit als Herausgeber von *Aktar* seinen Geschäften nachging. Über seine Person ist sehr wenig bekannt. E. G. Browne schreibt in seinem Werk *The Press and Poetry of Modern Persia*, welches erstmals im Jahre 1914 erschienen ist, dass Āqā Moḥammad-Ṭāher Tabrīzī zu diesem Zeitpunkt noch am Leben gewesen sei: Browne, Edward G. 1983. 17, 36.

² Mīrzā Mehdī Tabrīzī war langjähriger Mitarbeiter von *Aktar*, ging später nach Kairo und gab daselbst die persische Zeitung *Hekmat* (Beg. 26. Juli 1892) heraus.

³ Später gab Mīrzā 'Alī Muḥammad Khan Kāšānī in Kairo die persischen Zeitungen *Sorayyā* (ab 29. Oktober 1898) und *Parwareš* (ab 8. Juni 1900) heraus.

⁴ Zu seiner Person s. Bayat, M. 1987. 175-177.

⁵ Shaikh Aḥmad Rūhī, der neben Persisch, Türkisch und Arabisch auch europäische Sprachen wie Englisch und Französisch beherrschte, übersetzte viele europäische Werke ins Persische. Nach der Ermordung Nāṣer-al-Dīn Schahs und ihrer Auslieferung an Iran wurden er und Mīrzā Āqā Khan Kermānī am 7. Juli 1896 in Täbris hingerichtet.

die Tat umsetzen. Anfangs erschien *Aktar* tatsächlich täglich außer freitags und sonntags, später aber nur noch zweimal wöchentlich, nämlich samstags und mittwochs, und mit der Zeit musste sie ihre Erscheinung gar auf einmal pro Woche reduzieren (Pistor-Hatam, 1992: 179). Neben ihrer Besonderheit als erste persische Zeitung, die außerhalb Irans publiziert wurde,⁶ war sie zugleich die erste persische Zeitung, die in *nashī*-Schrift (d.h. in arabischer Kursive, die u.a. zum Reproduzieren von Büchern oder Zeitungen verwendet wurde) mit beweglichen Lettern gedruckt wurde. Aufbau und Gestaltung von *Aktar* beruhten auf dem Vorbild damaliger europäischer Zeitungen (Pistor-Hatam, 1999: 43). Im ersten Jahrgang erschien die Zeitung mit einem Umfang von vier Seiten zu vier Spalten und einem Format von 34x47 cm. Ab dem zweiten Jahrgang betrug die Seitenzahl acht Seiten, wobei die Spalten pro Seite auf drei reduziert wurden und das Format auf 28,5x41,5 cm. Ab dem 18. Jahrgang erschien sie mit 16 Seiten zu jeweils zwei Spalten und einem Format von 20x28 cm. Inhaltlich bestand *Aktar* aus politischen Tagesberichten, telegrafischer Korrespondenz, Inlands- (d.h. Osmanisches Reich) und Auslandsnachrichten, Fortsetzungsberichten aus Wissenschaft und Literatur, weltanschaulichen Abhandlungen, Leserbriefen, Kurzmitteilungen sowie Werbung (Pistor-Hatam, 1999: 44), die sich immer auf der letzten Seite befand. Zum größten Teil übernahmen die Mitarbeiter von *Aktar* ihre Artikel aus anderen Zeitungen. Dabei handelte es sich entweder um vollständige Übersetzungen jeweiliger Artikel aus dem Türkischen, Arabischen, Englischen, Französischen, Deutschen u.a. ins Persische oder um deren Zusammenfassungen. Da die Quellen-Zeitungen bei der Zusammenstellung von Nachrichten in der jeweiligen Ausgabe von *Aktar* namentlich angegeben wurden, lassen sich heute über 250 Zeitungen feststellen, die in *Aktar* zitiert wurden. Unter diesen waren neben vielen in osmanischen Provinzen publizierten Zeitungen auch bekannte Periodika wie *Norddeutsche*

⁶ In ihrem Buch *Iran und die Reformbewegung im Osmanischen Reich* berichtet A. Pistor-Hatam mit Verweis auf Faridun Adamiyat und Guel Kohan, dass die erste in Istanbul erschienene persisch-sprachige Zeitung angeblich ein Blatt namens *Torkestān* war. Dazu werden aber keine näheren Informationen gegeben. Im Gegensatz dazu schreibt E. G. Browne in seinem Werk über die persische Presse, *Aktar* sei die erste persisch-sprachige Zeitung, die außerhalb Irans herausgegeben wurde: Pistor-Hatam, Anja 1992. 175; Browne, Edward G. 1983. 17.

Allgemeine Zeitung (Berlin), *Neue Freie Presse* (Wien), *Moniteur Universel* (Paris), *The Times* (London), *al-Ahrām* (Kairo), *Īrān* (Teheran) und *Lisān al-Hāl* (Beirut). Mithilfe von Angaben in *AĖtar* ist es möglich zu ermitteln, wo und von wem die Zeitung verkauft wurde und wie viele Leser sie zu einem bestimmten Zeitpunkt hatte (Pistor-Hatam, Anja 1999: 44). Dabei können in erster Linie die Listen mit den Namen der Vertreter an den verschiedenen Orten⁷ herangezogen werden, an denen *AĖtar* erhältlich war und welche in den ersten sieben Jahrgängen und später in einigen Nummern der Jahrgänge 15 und 17 auf der letzten Seite der Zeitung bekanntgegeben wurden. In Ländern wie Iran (Teheran, Täbris, Rascht, Kermanschah, Hamadan, Isfahan, Schiras), Osmanisches Reich (Istanbul, Izmir, Erzurum, Diyarbakir, Trabzon, Beirut, Bagdad, Basra, Mosul, Damaskus, Aleppo, Dschidda), Ägypten (Kairo, Alexandria), Russland (Tiflis, Baku, Eriwan), indischer Subkontinent (Bombay (heute Mumbai), Madras, Lahore, Karatschi, Kalkutta) und Südostasien (Mandalay, Rangun, Mawlamyine) konnte *AĖtar* bezogen werden. Zudem erschienen in der Ausgabe vom 10. März 1880 auf Bitten einiger Leser Angaben über die Zahl der Abonnenten. Zu diesem Zeitpunkt gab es im gesamten Osmanischen Reich 250 Abonnenten, in Iran 340, in Europa 113 und in Indien 55, das heißt 758 Abonnenten insgesamt (Pistor-Hatam, 1999: 46). Gleichzeitig erhielten Zeitungsredaktionen in diesen Ländern 30 weitere Exemplare. Ferner soll *AĖtar* vor dem osmanisch-russischen Krieg 1877/78 in Russland 50 Abonnenten gehabt haben (Pistor-Hatam, 1999: 46). Über die Anzahl der frei verkauften Einzelhefte gibt es keine Informationen. Auch wenn diese Zahlen in heutiger Sicht sehr niedrig erscheinen, sollte man nicht vergessen, dass es in der iranischen und osmanischen Gesellschaft üblich war, dass Personen, die des Lesens kundig waren, wegen der allgemein geringen Alphabetisierungsrate in Teehäusern, Basaren oder ähnlichen Versammlungsorten großen Zuhörerkreisen sakrale oder profane Texte vortrugen. Damit erreichten Zeitungen wie *AĖtar* in Wahrheit große Leser- bzw. Zuhörerkreise. Deshalb müssen die von *AĖtar* angegebenen Zahlen der Abonnenten gewissermaßen als kleinste Größe der Leser- und Zuhörerschaft dieser Zeitung angesehen

⁷ Insgesamt erwähnt *AĖtar* 62 Vertreter namentlich, die für die Vergabe von Abonnements, die Einnahme der Abonnementsbeiträge und ihre Überweisung an die Geschäftsstelle der Zeitung zuständig waren (Pistor-Hatam, Anja 1999: 150).

werden (Pistor-Hatam, 1999: 47). Bis zu ihrer letzten Ausgabe am 7. September 1896 stand *Aktar* etwa 20 Jahre lang vielen persischen und osmanischen Lesern zu Verfügung, wobei sich ihr Preis während der 20 Jahre ihres Erscheinens kaum änderte. Das Jahresabonnement in Istanbul kostete im Jahre 1879 drei *meğidiye-i sefid*,⁸ in Teheran 25 *qerān*, in Indien 15 Rupien, in Russland 15 Papierrubel und in Europa 25 Franken, während eine einzelne Nummer 60 osmanische *pāra* kostete (Pistor-Hatam, 1999: 43). Nach der Ermordung Nāşer-al-dīn Schahs am 1. Mai 1896 durch Mirzā Rezā Kermānī wurde *Aktar* von der osmanischen Regierung endgültig verboten.

3.1.1. Die Finanzierung von *Aktar*

Da die iranische Regierung glaubte, durch die Veröffentlichung einer persischen Zeitung in der Hauptstadt des Osmanischen Reichs Einfluss auf die iranische Diaspora im ganzen Osmanischen Reich und auf die Osmanen, die des Persischen kundig waren, ausüben zu können, unterstützte sie die Gründung der Zeitung *Aktar* mit finanziellen Mitteln. Zudem sollte diese Zeitung als Medium gegen kritische Berichterstattungen osmanischer Zeitungen gegen den Iran dienen (Pistor-Hatam, 1992: 180). Wie aber die vorangehenden Kapitel gezeigt haben, hatten reformfreudige iranische Oppositionelle im Osmanischen Reich die Kontrolle über die Zeitung und diese entwickelte sich im Laufe der Zeit zu einem Medium, das sich zu sozialen Zuständen in Iran kritisch äußerte. Aber auch die osmanische Regierung hatte Interesse an der Veröffentlichung *Aktars*. Als die Zeitung nach 60 Nummern aus finanziellen Gründen ihre Publikation einstellen musste, wurde sie nicht nur von der iranischen Regierung in Teheran, sondern auch vom osmanischen Sultān ‘Abdülhamīd II und der Hohen Pforte finanziell unterstützt. Darüber hinaus gründete man eine Gesellschaft mit persischen sowie osmanischen Teilhabern, die die Grundfinanzierung von *Aktar* sichern sollte.⁹ Folglich wurde

⁸ Ohne ein konkretes Jahr zu nennen, vermerkt E. G. Browne in seinem Werk über die persische Presse, dass ein Jahresabonnement in der Türkei fünf *meğidiye-i sefid* kostete, nachdem er zuvor darauf hinweist, dass eine Sammlung von Nummern besitzt, die zwischen Mai 1888 und Februar 1891 erschienen sind (Browne, Edward G. 1983. 36-37).

⁹ Hier muss erwähnt werden, dass aufgrund ihrer finanziellen Unterstützung sowohl die Iraner als auch die Osmanen politischen Druck auf *Aktar* ausübten: Pistor-Hatam, Anja, 1992. 180.

die Erscheinung der Zeitung wieder ermöglicht und sie konnte am 11. Januar 1877 wieder publiziert werden. Kurz nachdem die Publikation der Zeitung wieder aufgenommen wurde, ließ Sultān 'Abdülhamid II 55 Jahresabonnements bestellen, von denen 20 Stück an das Außen- und 20 Stück an das Bildungsministerium gingen, 10 Stück an den Hofstaat und die restlichen fünf an osmanische Prinzen geschickt wurden (Pistor-Hatam, 1999: 143-44). Natürlich hatte die osmanische Regierung ähnliche Vorstellungen wie die iranische und wollte mit *AĖtar* ihre Politik den iranischen Lesern näherbringen (Pistor-Hatam, 1999: 133), weshalb sie eine solche finanzielle Unterstützung gewährleistete. Des Weiteren hatte die Zeitung neben den finanziellen Unterstützungen und den Abonnementsbeiträgen die Werbung, die auf der letzten Seite einer jeder Nummer abgedruckt war, als eine weitere Einnahmequelle.

3.1.2. Zensur und Suspendierung von *AĖtar*

Mit ihrer Gründung im Jahre 1876 in Istanbul unterlag *AĖtar* von Anbeginn der osmanischen Zensur. Wie alle anderen Periodika, die im Osmanischen Reich erschienen, wurde auch *AĖtar* vorschriftsmäßig vom osmanischen Außenministerium kontrolliert. Jedoch wurden alle persisch-sprachigen Publikationen im Osmanischen Reich zusätzlich durch das Innenministerium kontrolliert. Dieses ließ diese Publikationen offenbar einem der dort tätigen Sekretäre überprüfen (Pistor-Hatam, 1999: 133). Aufgrund der mangelhaften Persischkenntnisse einiger Kontrolleure kam es vor, dass *AĖtar* Missverständnissen zufolge suspendiert wurde. Um ein Beispiel dafür zu zeigen, zitiert A. Pistor-Hatam in ihrem Buch zum Nachrichtenblatt *AĖtar-e Estānbül* mit Verweis auf Niyazi A. BanoĖlu folgendes Zitat:

“In Istanbul erschien eine persische Zeitung namens AĖtar. In Zusammenhang mit einem Lobgedicht anlässlich des Geburtstags des Sultans wurde sie suspendiert. Daraufhin griff der persische Botschafter ein und fragte nach dem Grund für die Suspendierung. In der Antwort des Großwesirs wurde ihm mitgeteilt, der Grund für die Suspendierung sei der Gebrauch des Ausdrucks netiğe-i āl-i 'osmān in der Zeitung gewesen. Die Wortverbindung netiğe-i āl-i 'osmān war von den Zensoren offensichtlich als 'osmānlılıĖın sonu (»das Ende der osmanischen Herrschaft«) interpretiert worden. Tatsächlich war die Bedeutung von netiğe im Persischen

jedoch nicht »Ende«, sondern vielmehr »Größe«. Das Problem wurde an den Justizminister Rızā Pāšā verwiesen, der sehr gut Persisch konnte. Nachdem sich gezeigt hatte, daß Ahtar im Recht war, wurde der Zeitung erneut die Veröffentlichung gestattet.“
(Pistor-Hatam, 1999: 133-34)

Weitere Gründe für die Suspendierung *Aktars* seitens der osmanischen Regierung lagen darin, dass sie über bestimmte Themen oder Begriffe berichtete, die zu diesem Zeitpunkt als Tabu galten. Beispielsweise war es nicht erlaubt, über die Ermordung eines Herrschers zu berichten. Darüber hinaus gab es Begriffe, deren Erwähnung in einem Artikel als Verbreiter bedrohlicher Ideen wahrgenommen wurde und deshalb verboten war. Dabei handelte es sich um Begriffe wie Revolte, Unabhängigkeit, Revolution, Verfassung, Freiheit und Republik (Pistor-Hatam, 1999: 134). Aber nicht nur die osmanische, sondern auch die iranische Zensur führte zu Suspendierungen bzw. Einfuhrverboten der Zeitung nach Iran. Ein wichtiger Grund, weshalb *Ahtar* für mehrere Monate suspendiert wurde, war, dass sie am 11. November 1890 eine kommentierte Übersetzung eines Berichts¹⁰ aus der türkischen Zeitung *Sabah* über die Aspekte der Erteilung einer Tabakkonzession an einen Briten namens Gerald Talbot durch die persische Regierung wiedergab (Pistor-Hatam, 1999: 49). Dabei handelte es sich um die Erteilung einer Monopolkonzession, die dem Briten Talbot die vollständige Kontrolle über die Herstellung, Kauf sowie Verkauf von Tabak in ganz Iran gab. Betroffene Tabakbauern und Tabakhändler, die vermittels *Ahtar* von dieser Konzession erfuhren, organisierten daraufhin im Dezember 1891 eine Protestbewegung. Noch vor dem Beginn der Tabakrevolte wurde die Einfuhr von *Ahtar* nach Iran seitens der iranischen Regierung verboten. Das Verbot dauerte sechs Monate und wurde im September 1891 aufgehoben. Jedoch konnte dieses Verbot die Proteste, die kurz danach ihren Anfang nahmen und bis 1892 anhielten, nicht verhindern. Diese führten schließlich dazu, dass die Konzession seitens der persischen Regierung wieder rückgängig gemacht werden musste. Dies war nicht das erste Mal, dass *Ahtar* für Ärger beim Schah sorgte. Von der ersten osmanischen Verfassung,

¹⁰ Der jeweilige Bericht kann dem Anhang am Ende dieser Arbeit entnommen werden.

die am 23. Dezember 1876 proklamiert wurde, erfuhren interessierte Iraner ebenfalls durch *AĖtar*. Im Februar 1877 veröffentlichte die Zeitung die Übersetzung der osmanischen Verfassung, während die offiziellen iranischen Zeitungen die Proklamation der osmanischen Verfassung nicht erwähnten. Dies führte beim Schah und der iranischen Regierung zu Verärgerung (Pistor-Hatam, 1999: 49), jedoch wurde dieses Ereignis nicht wie die Berichterstattung über die Tabakkonzession mit einer Suspendierung bestraft.

3.2. *AĖtar* und ihre Bedeutung für den Iran

Im 19. und 20. Jahrhundert hatten osmanische Zeitungen Einfluss auf die persisch- sprachige Presse im Ausland und verbunden damit (da die Exilpresse zum größten Teil auch in Iran erhältlich war) auch auf die iranische Presse. Die Herausgeber persisch-sprachiger Zeitungen in Istanbul und Kairo nahmen sich osmanische Zeitungen zum Vorbild (Pistor-Hatam, 1992: 215.) und informierten in erster Linie iranische Leser über die Zustände im Osmanischen Reich und in Europa. *AĖtar*, eine der wichtigsten persisch-sprachigen Exilzeitungen, konzentrierte sich in ihren ersten Jahren auf die Vorgänge im Osmanischen Reich. Eine der wichtigsten Informationen, die durch *AĖtar* iranischen Lesern vermittelt wurde, war der in ihr erschienene Bericht mit Kommentaren über die Proklamation der ersten osmanischen Verfassung sowie deren Übersetzung. Dieses Ereignis war deshalb so wichtig, weil es das erste Mal war, dass der Bevölkerung Irans ermöglicht wurde, direkte Informationen über die Verkündung einer Verfassung, noch dazu in einem muslimischen Land, zu erhalten. In diesem Sinne war es zudem für *AĖtar* wichtig, die Bevölkerung Irans davon zu überzeugen, dass eine Verfassung nicht gegen islamische Grundsätze verstieße, sondern durchaus mit diesen in Einklang zu bringen sei (Pistor-Hatam, 1992: 216). Zur Begründung dieser Sichtweise konnte sich die Zeitung auf die Entwicklungen im islamischen Osmanischen Reich stützen und demonstrierte nun ihre Unterstützung für ähnliche Reformen und eine Verfassung in Iran. In ihrer aufklärerischen Funktion war *AĖtar* bestrebt, iranische Leser auf diese Zustände in Iran aufmerksam zu machen, damit eine Wahrnehmung derselben die von der Zeitung erwünschten Modernisierungsprozesse in diesem Land vorantreiben

konnte (Koloğlu, 1993: 134). Dass persisch-sprachige Zeitungen aus dem Ausland großen Einfluss auf iranische Leser hatten, zeigt sich am Beispiel von *Aktar*. Das Leserpublikum von *Aktar* betrieb die Lektüre dieser Zeitung so gründlich und ließ sich davon so beeinflussen, dass sie als *aktar-e mazhab* bezeichnet wurden. Natürlich berichtete *Aktar* während der zwei Jahrzehnte ihres Erscheinens nicht nur über die Zustände im Osmanischen Reich. Sie versuchte ihren Lesern in Iran das europäisch-osmanische Gedankengut sowie neue Ideen und Ideologien zu vermitteln und zu erklären, die sie durch in Iran veröffentlichte Zeitungen nicht erfahren konnten (Pistor-Hatam, 1993: 147). Die zeitweiligen Einfuhrverbote von *Aktar* nach Iran seitens der iranischen Regierung, die sich angegriffen fühlte, zeigen den Einfluss der Zeitung in diesem Land.

4. Fazit

Im Rahmen dieses Artikels wurde versucht darzustellen, wie die Zeitung *Aktar* als Medium für die Vermittlung von neuen Gedanken und Entwicklungen aus dem Osmanischen Reich und Europa nach Iran eingesetzt wurde. Natürlich berichtete *Aktar* im Laufe ihrer Erscheinungsgeschichte über diverse Themen aus verschiedenen Ländern der Welt, aber ihr Ziel war immer auf die soziale und politische Verbesserung in Iran gerichtet. Wenn man die in dieser Arbeit dargelegten Informationen betrachtet, wird man erkennen, dass *Aktar* gemeinsam mit anderen Exilzeitungen, die sich diese als Vorbild nahmen, die Grundlagen für die konstitutionelle Revolution in Iran am Anfang des 20. Jahrhunderts stärkte. Nicht alle Aspekte von *Aktar* konnten hier diskutiert werden. Dass sie eine einflussreiche Zeitung in Iran war, die die Modernisierungsprozesse daselbst versuchte voranzutreiben, wurde betont. Aufbauend auf die in dieser Arbeit zusammengestellten Informationen wäre es vielleicht interessant zu untersuchen, welche konkreten Argumentationen, welche Wortwahl und welche inhaltlichen Aspekte die Herausgeber und Autoren von *Aktar* wählten, um ihre Leser in ihrem Sinne zu beeinflussen.

Anhang

Artikel aus *Aktar* über die Tabakkonzession in Iran:

<p>و دکا کین و دیوب منجد سوخته و از این حادنه خسارت کلی مردم آنجا وارد آمده جسی کتیر از کسدرگشته و پریشان شده اند .</p>	<p>علیات واپوره‌های (قاضی کوی) و (مالیه) تلان (اداره خصوصه) و واپور (پوپانه) نام دولتی که از چندی پانطرف در دستکده کستی سازی دیوانی (ترسانه مله) ساخته میشد بچیره دست استادان هنرور عالی پیلان رسیدنه روز پنجشنبه پیش طرف عصری در حالیکه بسیاری از امرای جلیل القدر بحیره در رسم نزول آنها بدربا حضور داشتند هر یک را چون نپکی نشاور بدربا راه داده درروی آب بنیاد شاوروی نهادند .</p>	<p>مقدم السلطان آگاهی حاسی میرزاشی خان جنرال تونسلی دولت علیه ایران مقیم طبرزون که مأذوناً در اسلابلور بود روز شنبه پیش با واپور گویایی روس از اسلابلور بجانب محل مأمورت خود حرکت نمود .</p>
<p>(انحصار توتون در ایران) روزنامه (صباح) در خصوص انحصار دخان در ممالک ایران از روی روزنامه‌های فرنگستان در ضمن (اجال) نسخه شماره ۴۳۰ مورخ پست و پنجم ماه ربیع الاول تصدیق نکاشته و مطالبی نیز از روی حقیقت بدان افزوده بود . چون مندرجات آنرا بنی بر خیر خواهی دولت علیه ایران بایتم از آنرو ذیلاً ترجمه و نقل آن مینویزم .</p>	<p>المحق این همه مناجح بدیهه و ترفیقات تمام وانتظام مالا کلام که در دواپر جلایه بحیره و توضحاته مشهود است کلاماً از آثار توجهات بلند اعلی حضرت اقدس پادشاهند آگاه اسلالیان بناه است که اوقات گرامی همایون در ایستوه بفرام آوردن اسباب تزییات ملک ملک و آبادی کشور وانتظام لشکر مصروف میفرماید . خدای وجود بهشتی نمود این شهرویل پندبندیه کردار را بر اسلالیان بپنایند .</p>	<p>مقرب الحفان آقا میرز افراج الشخان که از جانب دولت علیه ایران تازه بکار بردازی بصره مین شده بود روز چهارشنبه پیش با واپور گویایی خدیوی از راه اسکندریه و مصر بجانب بصره عزت کرد .</p>
<p>روزنامه مذکور میگوید . در روزنامه‌های فرنگستان در باب تفاوت سندات حصه گویایی انحصار دخان ایران اعلانی دیده شد که ضمن شرایط اساسیه امتیاز انحصار باره اطلاعات دیگر در آتیاب بود . چون مطالب متعلق بممالک اسلایه در هر حال سزاوار آن است که از مد نظر دقت دور نباشد لهذا تصدیق آنرا بانشام باره ملاحظات خودمان در اینجا نقل می نمایم .</p>	<p>روز پنجشنبه پیش گویسیون (پانت) باز در دستکده وزارت جلایه خارجه بریاست دوله آلب آرتین پاشای مستشار و عضویت چندتن از رجال دولت وشاورین حقوق و ترجمان اول سفارتخانهها انعقاد یافته ولی از مذاکرات این مجلس نتیجه قطعی حاصل نشده است .</p>	<p>مقرب الحفان آندون خان کتابچیان ناظر کرکمانهای ایران شب جمعه باظفار سرعت راه آهن شرق در پیشه انکیم ضمن کارها بجانب (سوئیس) حرکت نموده است .</p>
<p>بوجه مندرجات اعلان مذکور درنهم ابر ماه سال بگیزار وهشتمند تود میلادی بر حسب اراده پادشاه ایران امتیازی داده شده است که موافق احکام آن تمامی حاصلات توتون ممالک ایران و خرید و فروش آن بنوعان انحصار بدست واحد سیرده شده . مدت این امتیاز کتبضاه سال امتداد خواهد داشت . صاحب امتیاز در هر سال یازده هزار لیرای انگلیسی بخرانه ایران داده و مبلوا . از منافع آن نیز بقدر دبی مال دولت خواهد بود .</p>	<p>چون دولت انگلیس در امر (پانت) قرار داد حکومت سیدرا پذیرفته است از آنرو ترجمان سفارتخانه انگلیس در مذاکرات گویسیون حاضر می شود .</p>	<p>خان مشار الیه پس از تسویه کارهای که در سوئیس دارد بعضی شهرهای فرنگستان نیز رفته دوباره با اسلابلور مراجعت خواهد نمود . از ترائیکه آگاهی حامل نمودم اختلاف که از چندی تا کنون در میان اداره کرک ایران و یک نفر از مجاری ایتالی حادث شده عملاً آنرا طرفین تصدیق جناب (سوریام اووایت) سفیر انگلستان وا گذاشته بودند بفضلی که در نسخه پیش نوشته بودیم وکیل مدعی بسبب عدم ستایندخوا خود را از نکات کنار کشیده باولایی دولت ایتالی نیز خود را نکتته معلوم شده است لهذا دوریتت که جهت جناب سفیر معظم الیه این اشکالات از میان بر خیزد .</p>
<p>مقرب مندرجات اعلان مذکور درنهم ابر ماه سال بگیزار وهشتمند تود میلادی بر حسب اراده پادشاه ایران امتیازی داده شده است که موافق احکام آن تمامی حاصلات توتون ممالک ایران و خرید و فروش آن بنوعان انحصار بدست واحد سیرده شده . مدت این امتیاز کتبضاه سال امتداد خواهد داشت . صاحب امتیاز در هر سال یازده هزار لیرای انگلیسی بخرانه ایران داده و مبلوا . از منافع آن نیز بقدر دبی مال دولت خواهد بود .</p>	<p>علیات عمارت بسیار بلند و باشکوهی که از چندی بپنطرف برای موقوفه راه آهن شرق ساخته میشود بختام رسیده روز دوشنبه پیش در حالیکه بسیاری از وزرای عظام واجبه مأمورین حضور داشتند رسم افتتاح آنجا شامده و آیینی که درایکونه موارد معمول است بعمل آمده از اینرو خیلی بروقی وسکوه موقت افزوده است .</p>	<p>مقرب الحفان آندون خان جنرال تونسلی دولت علیه ایران مقیم طبرزون که مأذوناً در اسلابلور بود روز شنبه پیش با واپور گویایی روس از اسلابلور بجانب محل مأمورت خود حرکت نمود .</p>

سالیانه افلا پانصد هزار لیرا خرج دررفته مداخل آن کار امید واری داشته است که پس از وضع سود مقطوع شدات حصه و ربع مداخل که بحکومت عایدات ازمانی درصدی یازده بنام جمع صباحان حصه داده محمدنیز در میان صاحب امتیاز و صاحب شدات حصه متساویاً قسمت خواهد شد .

صاحب امتیاز در اعلامی که انتشار داده چنین وانمود کرده است که . شرایط انحصار توتون ایران از زوری شرایط انحصار دخان ممالک عثمانی برداشته شده مقاوله آن پیشتر از مقاوله انحصار توتون دولت علیه عثمانی سودمند بحال گویمائی بوده است . چون در تعیین اساس امتیاز از اجرامات انحصار توتون ممالک عروسه تجارب قیمتی اندوخته شده از آنرو انحصار توتون ایران و تعیین شرایط آن بدین ترتیبی صورت داد . اشکالاتی که در هنگام تشکیل با انحصار توتون عثمانی وارد آمد گویمائی انحصار ایران از وقوع امثال آن اشکالات آسوده خواهد شد .

باری از مقدار صرفیات داخلی و خارجی توتون ایران بطوری که تخمین و برآورد کرده اند چنین دریافت میشود که حاملات تنباکوی مملکت نیز داخل این امتیاز است هرگاه این طور باشد این مقدار صرفیات داخلی و خارجی که تخمین شده چنین بنظر میآید که خالی از مسائله باشد . هرگاه این صاحبان را هم قبول بکنیم باز با زور نمیتوان کرد که گویمائی سالیانه از این کار موافق اعلامی که کرده است منفعت بردارد . چه در ممالک فرانسه که امروزه قریب به نهمه سال است قاعده انحصار توتون مجراست و در حالیکه حاصلات توتون چند ولایت مختصر است و در محافظت آن هم کمال دقت بکار برده و همه جا بقدت کمیات محافظت کاشته اند باز نتوانسته اند جلوهگانی را که توتون از انحصار دیگر برآورد بته این کار را چنانچه شاید و باید منظم دارند لهذا این حساب صاحب امتیاز درست نتواند بود چه باقتضای وضع مملکت و طبایع مردم امروزه در ایران ممکن نیست که معاملات انحصار با تنظیم تمام مجرا بشود . بنابر این میتوان گفت قبول صاحب امتیاز که منافع سالیانین امتیاز را از حالا در انتظار پانصد هزار لیرا و انود و تخمین میکند از جمله سخنانی پایه است که امثال آن در کارهای متعلق بصراق

تاکنون خیلی دیدم و شنیدم شدات . مع ذلک بدین شرایط خفیفه که دولت ایران سالیانه در مقابل یازده هزار لیرای انگلیسی و ربع مداخل خرج در وقت این کار کساعت نموده واضح است که خیلی وساحت کرده و دور نیست که گویمائی از این کار خیلی بهره بردار چه موجب احکام امتیاز نامه تنها صرفیات داخلی مملکت نیست بلکه توتون و تنباکوی که به خارج حل و نقل میشود نیز داخل مقاوله بوده است یعنی گویمائی اخراجات محصول و تنباکوی را نیز در چنگ تصرف خود خواهد داشت . و بدین معنی نیز در نظر بوده داخل حساب منافع گویمائی بشود که امثال این تاکنون در هیچ جا دیده نشده است و بلاطین نکتة باریک ستوان گفت که اخراجات تمامی توتون تنباکوی ایران سپرده بسط اختیار باریک گویمائی خارج شده که اهمیت حقیقی مطلب در این حال از هر چه تصور بشود افزون است .

این معنی بر همه کس واضح است که اخراجات هر مملکتی از تخمین اسباب تروت آن مملکت معدود است بنابر این باید صاحب هر مملکت خود از هر روی و بهر وسیله که ممکن است وسایط تسهیل آنرا فراهم بیاورد . و اخراجات ملکر از هر گونه قید و سبوت آزاد دارد حال آنکه این امتیاز و انحصار که دولت ایران بگویمائی انگلیس داده بر عکس این ملاحظاتی عروسه است بدینوسیله صاحبان محصول در دست گویمائی زار و زبون مانده حاصل رنج خود را بچینی که ارزش دارد نتوانند فروخت و از منافع رقابت تجارت بهره نخواهند برداشت و بدین سبب جمع کثیری از ایرانیان که منافع و گذرانشان مختصر بدین امر است نضضر گفته به بنیان تجارت مملکت اختلال فوق العاده وارد خواهد آمد .

در مملکتهائی که محصول توتون نیست و باینکه مانند بلاد فرانسه محصول مذکور کمتر است قاعده انحصار تا بیکدر چه حالی از منافع نتواند شد ولی در بلادی مانند ایران که محصول توتون و تنباکوی از منافع عمده تروت مملکت است هرگاه بنابر این شود که قاعده انحصار معمول و مجرا گردد افلا باید امتیاز آنرا بصرفیات داخلی مختصر داشت تا اخراجات آن محصول از هر گونه قید و تضییق آزاد باشد چنانچه در فرمان امتیاز انحصار دخان دولت علیه عثمانی هم بدین نکتة

مشتا دقت شدات . ولی جای هزاران سوس است که اولیای دولت ایران از این نکته نفلت نموده در ضمن آزادی اخراجات تدبیری بکار نبرده اند و از این بقی هم معلوم میشود که برخلاف اعلان صاحب امتیاز اولیای دولت ایران در ایجاب از وضع امتیاز انحصار توتون ممالک عثمانی سر مشق نگرفته اند سهل است که از احکام آن ابا اعلامی هم نداشته اند که این معنی نیز جداگانه موجب بر دین و تأسفات . دولت علیه ایران بدون انحصار بانک اصلاحی نیز ممکن بود که از تنباکوی توتون مملکت خود همین قدرها که از صاحب امتیاز طلب خواهد شد رسوم بکشد لهذا سبب این وساحت که اولیای دولت مشار الیه کرده منافع حقیقی مملکت را منظر نداشته اند بر ماسلم نیست . هرگاه از کمال خلوص ما همیشه آرزو مندیم که دولت علیه ایران بمدارج عالیة ترقیات عالیة صورت نموده از منافع تروت طبیعی مملکت چنانچه شاید و باید بهره مند گردد تا کبری از این بیات شدم . و باید واریم که احکام و شرایط انحصار مذکور غیر این باشد که صاحب امتیاز اعلان کرده و اولیای دولت مشار الیه از منافع حقیقی مملکت را بهتر از آنچه ما ذکر نمودیم رعایت و محافظت نموده باشد .

(اختار)

تاکنون از شرایط امتیاز انحصار توتون و تنباکوی ممالک عروسه ایران تفصیلی آگاهی حاصل نشده ولی اعلان صاحب امتیاز در روزنامههای فرنکستان بدین زمینه است که ذکر شد . هجلا توایم گفت که هرگاه شرایط انحصار این است که اعلان شده در آن صورت ملاحظات رفیق محترم ما گرامی منشی روز نامه (صیاح) همه صواب و دلیل باکی نیات اینان است . هرگاه غیر آن است ابواب سخن باز است تا احکام فرمان امتیاز چه باشد .

باری امید واریم که خبر نکار محترم طهران تاکنون تفصیلی آنرا نوشته باشند تا در نسخه آئند نقل نموده مطالعات خود ما را نیز بدان بفرمایند .

تمت جدال باندی

بالله فصلی از جنس این مقالات چندان فرو خواند که بیش طاعت گفتش نماند . حاضران مقالاتی پسندیدند و بر حسن رأی

BIBLIOGRAFIE

- Aktar vom 11. November 1890. *Aktar* Vol. 7, 1889-1890 (Nachdruck). Mohammed Taher Tabrizi (Hrg.) Teheran 2004. 5113-5114.
- Bayat, M. "Āqā Khan Kermānī". *Encyclopædia Iranica* II. E. Yarshater (Hrg.). London und New York 1987. 175-177.
- Behnam, Djamchid. "Le role de la Communauté Iranienne d'Istanbul dans le Processus de Modernisation de l'Iran". *Les Iraniens d'Istanbul*. T. Zarccone und F. Zarinebaf (Hrg.). Paris-Téhéran-Istanbul 1993. 3-10.
- Browne, Edward G. *The Persian Revolution of 1905-1909*. London 1966.
- ___ *A Literary History of Persia: Modern Times (1500-1924)* IV. New York 1969.
- ___ *The Press and Poetry of Modern Persia*. Los Angeles 1983.
- Chelkowski, Peter. "Edward G. Browne's Turkish Connexion". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* Vol. 49, No. 1. 1986. 25-35. Online-Version: <http://www.jstor.org/stable/617666> [letzter Zugriff: 18.03.2014].
- Elwell-Sutton, L. P. "Aktar". *Encyclopædia Iranica* I. E. Yarshater (Hrg.). London, Boston und Henley 1985. S. 730.
- Karimi-Hakkak, Ahmad. „Censorship“. *Encyclopædia Iranica* V. E. Yarshater (Hrg.). Costa Mesa 1992. 135-142.
- Koloğlu, Orhan. „Un Journal Persan d'Istanbul: Akhtar“. *Les Iraniens d'Istanbul*. T. Zarccone und F. Zarinebaf (Hrg.). Paris-Téhéran-Istanbul 1993. 133-140.
- Pistor-Hatam, Anja. *Iran und die Reformbewegung im Osmanischen Reich: Persische Staatsmänner, Reisende und Oppositionelle unter dem Einfluß der Tanzîmât*. Berlin 1992.
- ___ „The Persian Newspaper Akhtar as a Transmitter of Ottoman Political Ideas“. *Les Iraniens d'Istanbul*. T. Zarccone und F. Zarinebaf (Hrg.). Paris-Téhéran-Istanbul 1993. 141-147.
- ___ *Nachrichtenblatt, Informationsbörse und Diskussionsforum: Akhtar-e Estānbūl (1876-1896) - Anstöße zur frühen persischen Moderne*. Münster 1999.

- ___, „Osmanlı Devletinde Farsça Süreli Yayınlar (1876-1910)“. *Kebikeç* No. 16. 2003. 71-75.
- Sa'îdî Sîrjânî, 'Alî-Akbar. „Constitutional Revolution. vi. The Press“. *Encyclopædia Iranica* VI. E. Yarshater (Hrg.). Costa Mesa 1993. 202-212.
- Zarinebaf-Shahr, Fariba. „Diaspora, Iranian. iv. In Ottoman Turkey“. *Encyclopædia Iranica* VII. E. Yarshater (Hrg.). Costa Mesa 1996. 373-375.

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ, SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

JOURNAL OF MEDENİYET POLITICS (JMP) YAZIM KURALLARI

1. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi bünyesinde çıkartılan Journal of Medeniyet Politics, hakemli ve uluslararası bir dergi olup 6 ayda bir olmak üzere yılda 2 defa (Haziran ve Aralık aylarında) yayınlanmaktadır. Derginin hakemleri Türkiye'deki ve yurtdışındaki mevcut üniversiteler bünyesindeki öğretim üyeleri arasından makalenin içeriğine uygun olarak ve yayın kurulu tarafından belirlenir.
2. Bu dergide uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, iktisat, işletme ve maliye alanlarında üretilmiş ulusal ve uluslararası nitelikteki bilimsel çalışmalar yayımlanır.
3. Journal of Medeniyet Politics'e gönderilmiş makaleler, daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve yayınlanmak üzere başka bir basılı/elektronik dergiye sunulmamış olmalıdır. Dergiye sunulan ve/veya hakemlik sürecine alınan makalelerin, başka bir dergiye yollanmış olması ve daha önce tıpkı veya benzerinin yayınlanmış olmasının tespiti halinde süreç iptal edilir ve makale yazarı, cezai yaptırıma tabi tutulur.
4. Makaleler MS Word programında ve A4 boyutunda basılabilecek şekilde üç nüsha (bunların iki nüshası isimsiz olmak şartıyla) elektronik ortamda, yazara ait tüm bilgiler (unvanı, çalıştığı kurum, ilgili bölüm ve e-posta adresi) eklenmiş olarak dergi mail adresine (ismus.dergi@medeniyet.edu.tr) gönderilmelidir. E-mail gönderiminin konusu "makale başvurusu" olarak belirtilmelidir.
5. Journal of Medeniyet Politics'in yazım dili Türkçe, İngilizce, Fransızca, Arapça, Almanca ve Rusça'dır.
6. Dergiye gönderilecek makalenin sayfa boşlukları şu şekilde olmalıdır: Üst, alt, sağ ve soldan: 2.5 cm. boşluk bırakılmalıdır. Paragraf aralığı 3 cm. olmalıdır. Satır aralığı 1.5 aralık olmalıdır, karakter olarak Times New Roman 12 punto ile yazılmalıdır.

7. Tüm makaleler; Amerikan Psikoloji Birliği (American Psychological Association, APA) tarafından yayınlanan “The Publication Manual of the American Psychological Association (5th edition), 2001” isimli kaynakta belirtilen yazım ilkelerine uygun olarak yazılmalıdır. Ayrıca Word 2007 ve üstü versiyonlarda APA Beşinci Nesil otomatik olarak oluşturulabilmektedir. Bu sistem dışındaki diğer atıf şekilleri kabul edilmemektedir ve yazarlar aksi durumlarda bu değişiklikleri yapmakla yükümlüdür. Bu tür değişikliklerden kaynaklanan gecikmelerden yazar sorumludur. Sayfa altı açıklama dipnotları ise Times New Roman karakterinde ve 10 punto ile yazılmalıdır.
8. Yazarın unvanı ve mensup olduğu kurum ile e-mail bilgisi yazar adına bağlı * dipnot olarak ilk sayfada verilir.
9. Dergi yayın koşulları gereği yayımlanmış her makalenin müellifine dergi nüshasından iki adet gönderilecektir. Hakemlik sürecinden başarıyla geçmiş olan makaleler, derginin basımıyla birlikte soft ortamda sisteme yüklenecektir.
<http://dergipark.gov.tr/ismus>
10. Journal of Medeniyet Politics’e sunulan makaleler öncelikle şekil ve içerik yönünden ön incelemeye tabi tutulmaktadır. Şekil ve içerik olarak uygun bulunan makaleler hakem tayin edilmek üzere yayın kuruluna sunulmaktadır. Dergiye gönderilen makalelerin hakemlik sürecine girip girmeyeceği en geç 4 hafta içinde sonuçlandırılmaktadır.
11. Yayın Kurulu tarafından incelenen makalelere, uygun bulunduğu takdirde iki kör hakem tayin edilir. Makale için hakemlerden biri red biri kabul kararı vermesi durumunda atanacak üçüncü hakemin vereceği karara göre makalenin yayınlanıp/yayınlanmayacağına karar verilir. Yazar, hakemlerin ileri sürdükleri eleştiri ve değişiklere itiraz etme hakkına sahiptirler. Bu durumlarda son değerlendirme bilim ve yayın kurulu tarafından yapılmaktadır.
12. Hakem/lerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayınlanmasına, rapor çerçevesinde yazar/lar’dan düzeltme, ek bilgi ve kısaltma istenmesine veya yayınlanmamasına karar verilmekte ve bu karar yazar/lar’a bildirilmektedir. İki hakem raporunun olumsuz gelmesi durumunda makale reddedilir.

13. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 15 gün içerisinde yapılarak yayın kuruluna ulaştırılması gerekmektedir. Aksi takdirde makale değerlendirmesi, editörlük olarak süreçten çıkarılacaktır.
14. Gönderilen bütün makalelerin başında, Türkçe başlık, Türkçe öz, İngilizce başlık, İngilizce abstract ile diğer dillerde yazılması durumunda 'makalenin yazıldığı dil' yer almalıdır. Öz kısımları 200 kelimeyi aşmamalıdır. Özlerde; amaç, yöntem, bulgular ve sonuç bilgilerinin yer almasına özen gösterilmelidir.
15. Öz kısımlarının altında anahtar kelimeler (keywords) Türkçe, İngilizce ve 'makalenin yazıldığı dil'de hazırlanmalıdır. Özlerde kısaltma kullanılmamalıdır. Anahtar kelimeler/keywords tercihen alana ait dizinlerden seçilerek verilmelidir.
16. Makaleye ait başlık (title) önce makale orijinal dilinde sonra diğer dilde, 12 punto, büyük harfli, bold ve sayfaya ortalı olarak yazılmalıdır. Öz/abstract başlıkları, 10 punto, ilk harfleri büyük, diğer harfleri küçük, bold ve ortalı olarak yazılmalıdır. Giriş diğer sayfadan başlamalıdır. Çalışma daha önce sunulmuşsa, bir projeden veya tezden üretilmişse vs. makalenin başlığının sonuna (*) dipnotu konularak gerekli açıklama yapılmalıdır.
17. JEL alanına giren makalelerde mutlaka en az bir, en fazla üç adet jel (Journal of Economic Literature) sınıflaması yapılmalıdır. Makalenin konu başlığına göre seçilmesi gereken jel sınıflamaları için <http://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php> adresinden yararlanılabilir. JEL sınıflandırması Türkçe ve İngilizce özet kısmının altında yer alır.
18. Makalede alt orta kısımda olmak üzere sayfa numarası belirtilmelidir.
19. Journal of Medeniyet Politics'e gönderilen makalelerin şekil, grafik ve tabloların derginin belirttiği formata uygun olması gereklidir. Dipnotlar, grafikler ve tablolar olabildiğince atıf yapılan sayfada veya hemen devamında yer almalıdır. Grafik ve tabloların altındaki notlar bu materyalleri ana metne bakmaksızın anlaşılabilir hale getirme amacını taşımamalıdır. Tablo ve şekil başlığı, sayfaya ortalı ve bold olarak yazılmalıdır.

20. Makalede yer verilen her bir ek uygun şekilde kaynakçadan sonra verilmelidir. Başlıkları bold, ilk harfleri büyük harf ve sola dayalı yazılmalıdır.
21. Makalede sayfa altı dipnotu olarak açıklama varsa ve dipnotta herhangi bir kaynağa APA'ya uygun şekilde atıf yapılmışsa, bu kaynak, kaynakçada da belirtilmelidir.
22. Makalelerde Türk Dil Kurumu'nun yazım kılavuzu ve yazım kuralları örnek alınmalıdır. Detaylı bilgi için Türk Dil Kurumu'nun web sayfasına bakınız: www.tdk.gov.tr. Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözlükler kullanılmalıdır. Türkçe alışılmamış sözcükler kullanılırken ilk geçtiği yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde verilebilir.
23. Yabancı dilde gönderilen makalelerin ve Türkçe gönderilen makalelerin, yabancı dilde (İngilizce vd.) yazılmış bölümlerinin, gönderim öncesinde yetkin bir dil kontrolünden geçirilmiş olması gerekmektedir. İçerikten bağımsız olarak, dil yönüyle yetersiz olan makaleler iade/ret edilmektedir. Yazarların bu hususa azami gayret göstermeleri önemlidir.
24. Gönderilen makalelerin içeriğinden ve ortaya konulan görüşlerden tümüyle yazar/ları sorumludur. Ayrıca makale içine eklenecek görseller en az 300 dpi çözünürlükte, JPEG veya TIFF formatında olmalı ve word dosya haricinde ayrıca gönderilmelidir. Kullanılacak tüm görsellerde yayın hakları ile ilgili tüm hususlardan yazar sorumludur.
25. Makale başvuru ve değerlendirme süreçlerine ilişkin tüm iletişim e-mail sistemi ile gerçekleştirilir.
26. Dergide yayınlanması kabul edilen ve yayınlanan yazıların (yazılı ve elektronik ortam) yazarı/ları telif haklarını İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne devretmiş sayılır.

İSMUS
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
(Journal of Medeniyet Politics)

Cilt: II

2017

Sayı: 1

İÇİNDEKİLER

- Ahmet KAVAS**, Haçlılara Vurulan İlk Darbe: Merzifon Muharebesi
 (5 Ağustos 1101) ve Türk Tarihindeki Yeri..... 1-36
- Zülfükar Aytaç KİŞMAN-Hasan AYDIN**, Soğuk Savaş Sonrası Orta Doğu
 Bağlamında Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme 37-63
- Mehmet Ali PAYLAN**, “Genişletilmiş Benlik” Üzerine Bir Eleştiri:
 “Matafora Olarak Consumer” 65-92
- Abdullah Erdem TAŞ**, Amerika Birleşik Devletleri’nin Kuzey Afrika’yla İlk
 Teması ve Trablusgarp-Amerika İlişkileri 93-116
- Sümeyye DOĞAN**, İran’ın Modernleşme Sürecinde *Aktar* Gazetesinin Rolü.. 117-137

JMP
Journal of Medeniyet Politics

Volume: II

2017

No: 1

CONTENTS

- Ahmet KAVAS**, The First Strike Against Crusaders: Battle of Merzifon and
 Its Importance/Place in Turkish History..... 1-36
- Zülfükar Aytaç KİŞMAN-Hasan AYDIN**, An Appraisal on Turkish-American
 Relations within the Middle East After the Cold War 37-63
- Mehmet Ali PAYLAN**, A Critique on the “Extended-Self”:
 “Consumer as a Matafora” 65-92
- Abdullah Erdem TAŞ**, United State of America (USA) First Contact with
 North Africa and Tripolitania (Libya)-American Relations..... 93-116
- Sümeyye DOĞAN**, *Aktar* und ihre Rolle im iranischen
 Modernisierungsprozess..... 117-137

ISSN: 2547-9695
 e-ISSN: 2587-0815

İLETİŞİM/CONTACT

Adres/Address: İstanbul Medeniyet Üniversitesi,

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığı, Güney Yerleşkesi A Blok 2. Kat, Dumlupınar Mahallesi D-100 Karayolu, Kadıköy / İstanbul

Telefon: +90 (216) 280 25 52 • Fax: +90 (216) 280 25 55

Kurumsal E-mail: siyasal@medeniyet.edu.tr • E-mail: ismus.dergi@medeniyet.edu.tr